UNIVERSAL
LIBRARY
OU_204806
UNIVERSAL
LIBRARY

శ్రీ

ప్రతాపాగ్బరీయము.

ఇది

బళ్ళారిలో వకీలుగానుండి

కీ. శే. బ్రహ్మశ్రీ॥ కోలాచలం శ్రీనివాసరావుచే

రచియింపఁబడిన చరిత్రనాటకము.

కె. శత్రుఘ్నరావుచే

ప్రకటింపబడెను.

మొదటికూర్పు.

బళ్ళారి.

ఆంధ్రాముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రితము.

1925.

Registered Copy-Right.

వెల రు. 1—0—0

నాటకమునందలి పాత్రలు.

పురుష పాత్రలు.

అక్బరు	జగ్ మల్లు
బైరాము	విక్రమసింగు
పీరుమహమ్మదు	ఉమ్రా
ఖాన్ ఖాన్	లక్ష్మణభట్టు
రాజామాన్	కుబేరసేన్
హైము	జయదేవ
అబ్దుల్ ఫజుల్	భీమజి
మల్లాదేవ	శేషజి
బలవంతదాసు	కృష్ణసింగు
ఉదయసింగు	దాలతుసింగు
రవివర్మ	సర్దార్ సింగు
సూర్యసింగు	బలవత్ సింగు
భాస్కరసేన్	రైమల్లు
ప్రభాకరరావు	పృథ్వీరాజు
రామసింగు	బీరుమల్లు
లక్ష్మణసింగు	సలీము
షాహిదాసు	జగత్ సింగు
జైమల్	సంగ్రామసింగు
పట్టి	రణసింగు
సుక్త	ఆసాధు
జగదేవ	భిల్లునాయకుడు
ప్రతాపుడు	పురోహితులు
రామభట్టు	అక్బరుసేన

స్త్రీ పాత్రలు.

కమల	సౌభాగ్యవతి
భైమాదేవి	మంగళాంబ
పద్మిని	ప్రతాపవతి
కుముదిని	గౌరాంబ
లక్ష్మాంబ	భ్రమరాంబ
శ్యామలాంబ	కాళి
జోడుబీ	పురస్త్రీలు
చిక్కతాయి	సుందరాంబ

శ్రీనివాసకవి జీవితచరిత్ర.

ఎవ్వాని వదనరాజీవరంగస్థలంబున నలువరాణి నిచ్చలును నట్టువలు సలుపుచుండునో! ఎవ్వాఁడు కువ్యాఖ్యావిషమూర్ఛితయగు కాళిదాస కవితాకన్యకను దనదు సంజీవినిచేఁ దెప్పిఱిల్లఁజేసి ఒజ్జలమిన్న యని పన్నె కెక్కెనో! ఏమహాపురుషుని దివ్యనామామృతమును వీనులారఁ గ్రోలనియట్టి రాస్యుఁ డొక్కఁడైన నీభువిని గానంబడఁడో! ఏమహితచారిత్రుని యశఃకుసుమంబుల ధరియించి దివాకర నిశాకరులు పుష్పవంతులను సార్థకనామమును బడసిరో!

ఏవిద్వజ్జనోత్తంసుఁడు అనన్యజన సామాన్యమగు మహామహోపాధ్యాయ బిరుదమునకు పాత్రమయ్యెనో! అట్టి చుళికీకృతసకల శాస్త్రజలధియగు కోలచల శ్రీమల్లినాథసూరి వంశమున మన శ్రీనివాస కవిముఖ్యామణి విరూపాక్ష క్షేత్రమునకు సమీపముననుండు కామలాపురమను గ్రామమునఁ గ్రీస్తుశకము 1854-2-18 తేదీలకు సరియగు ప్రమాదీచ సంవత్సర ఫాల్గుణశుక్ల చతుర్దశినాఁ డుద్భవించె. ఇతఁడు బాల్యముననే సంస్కృతభాషను జక్కఁగ నభ్యసించి, పిదప నాంగ్లేయ భాషయందు దసమానవైదుష్యమును గడించి, కొంతకాలము రాజకీయోద్యోగియుండి, తర్వాత న్యాయవాదిపరీక్షయందు దుత్తీర్ణుఁడై బళ్ళారి పురవరమున న్యాయవాదిగ నలరుచుండె. ఇతనికి నొకకూఁతురును, నలుగురు కుమారులును గలరు. మఱియు నితఁడు 1917 సం॥ ఏప్రెల్ 7 తేది దేహళీపురమున జరిగిన విద్వత్సభయని ప్రసిద్ధిఁగాంచిన యాంధ్రసాహిత్య పరిషత్సభకు గ్రాసనాధిపుఁడుగ నియమింపఁబడియుండె. ఇట్టుండ నేతత్కవిచంద్రుఁడు రాజవ్రణపీడితుఁడై యాంధ్రకువలయంబు వసివాడఁగ విచక్షణుఁ బుల్లసిల్ల 1919 సం॥ [illegible] 28 తేది యస్తమించె.

ఇట్లు విన్నవించు,

సుజనవిధేయుఁడు,

రావాడి - వెంకటరామశాస్త్రి

ప్రథమపండితుఁడు, మునిసిపల్ హైస్కూలు, బళ్ళారి.

శ్రీరామాయనమః

శ్రీ [illegible]

ప్రతాపాగ్నికీయము.

నాంది

సూత్ర:—శా. శ్రీరాజిల్లఁగనర్ఘమాన్వయ యశశ్శ్రీ కాలవాలంబునై
కారుణ్యాంబుధియై ప్రతాపనిధియై గర్వోగ్రదైత్యాళి సం
హారోద్విగ్రహ నవ్యోఁడీధరను శిష్టాచార్యముల్నిల్పె నా
శ్రీ రాముండిపుడుత్తరాధిపుఁడు సుశ్రీ సౌఖ్య [illegible] కా.

(పుష్పములఁ జల్లి)

సీ. కమలాప్తకులవార్ధి కంజాప్తుఁడగు దేవుఁ
డే రాజవంశమున లేప్పుఁడయ్యె
అరితమః పటలంబు నాప్పఁజాలాదిత్యుఁ
డే రాజపరుకులా ధారుఁడయ్యె
బహుబలాఢ్యత మహాగుహునిఁ బోలెడుగుహుం
డే వీర వరునింట దైవమయ్యె
బాపురేయనఁదగు బాపుఁడే సూరు
వంశాలవాలమై వసుధ నెగడె

గీ. సంగరారిగంధ సారంగముల పాలి
సింగమగుచు వెలయు సింగరాజు
తాతయవనికా ప్రతాపభూమిపుని
కథను నాటకముగఁ గనుడి వినుడు.

సీ. ఘోరస్వరాజ్య వాఘోరకర్మం బులఁ
బాపెనే ధీరుఁడీ భరతభూమి
తైమూరువంశాబ్ధి తారాధిపతి యెవ
డే ధీరతాతత్పరై యెలమిమించె
విమలశీలత మించుపలు మయానుఁడై వ్యాసి
తంద్రి నైకీర్తినిస్తంద్రుఁడయ్యె
సంకటజలనిధి సంభవించియు సౌఖ్య
వారిధిలోఁ దేలెపేరుఁ డెవఁడు.

గీ. భరతఖండమేలి భవ్యుఁడై నిర్మల
యశము దిశలనెల్ల నాక్రమింపఁ
జేసెనెవ్వఁడట్టి శ్రీమంతు నక్బరు
కథను నాటకముగఁ గనుడిమీరు.

(నిష్క్రమణము.)

శ్రీ

ప్రతాపహగ్బరీయము.

ప్రథమాంకము - ప్రథమరంగము.

అగ్ర. పాదుషాస్థానము.

అక్బరు - బైరాము - పీరుమహమ్మదు - ఖాన్‌ఖాన్ - రాజామన్ - హేము

సేవకులు.

అక్బరు:— ఉ. శాసనసీమఁ గ్రుమ్మరుచుఁ గష్టజలాంబుధి మున్గి తేలుచున్
దీనతఁ గుంది నాడువిడి దిక్కుమ తేదియు లేక చిక్కుచున్
మానిని వెంబడింప వనమార్గములం దుఁ గృశించెఁ బాదుషా
మానవ నేత దైవగతి మాన్పఁగ వచ్చునె యెంతవానికిన్.

సభాసదులారా! దైవమాయ విచిత్రంబు. ఏకచ్ఛత్రాధిపతిగ భరతఖండమేలిన నాతండ్రి హుమయూను కాలవిపర్యయంబున షర్షాయనువానికినోడి నాడువీడి నిలువనీడ లేక, ప్రత్నియ మైక రాత్రిగఁ దిరుగుచుఁ దనమిత్రుఁడగు జోధపురమురాజు మల్లాదేవునిఁ జేర నాద్రోహి స్నేహధర్మంబుమాని, పగఁబూని, నా తండ్రినిఁ బట్టిచంప యత్నించెనఁట. హా హా! ద్రోహమనిన నింతకన్న హెచ్చుకలుగునా?

చ. అడవినిఁ జిక్కి గ్రుక్కుచును నాఁకలి మెండయి సొమ్మసిల్లుచున్
బడలిక హెచ్చి దప్పిఁగొని, ప్రాణముఁ బోవఁగనున్న దీనునిన్
బుడమిపుఁ డైన నా జనకుఁ బుణ్యచరిత్రునిఁ జూచి దేశముం
దడుగిడఁ గూడదంచు విడనాడిన ద్రోహిని నుక్కడంచెదన్.

అక్కటకటా! ఆ మల్లాదేవుఁ డారీతి స్వామిద్రోహ మొనరింప నా తండ్రి సంకటపడి, నిండుగర్భముతోనున్న నాతల్లి హమీదాబాను గూడి, రాచబాటలలో సంచరించుదు, రెండునుగానక దప్పిఁగొని పాదచారియై యెట్టకేలకు దైవవశంబున నైటులనో అమరకోటఁ బ్రాణంబునఁ జేరెనఁట. అచ్చటి యధికారి దయాశీలుఁడయి నాతండ్రికి సాయపడి నాతల్లిని రక్షించెనఁట. ఎంతటియుక్కట్టును బుట్టినను దైవానుగ్రహంబున నేనిం సుఖమునుగంటిని. అయినను నా బాల్యసంబంధమగు దుఃఖము కలుగకోయున్నది. ఆ హీనకులు హిందువు హేమూ యనువాఁడు మహమ్మదు ఆదిల్ వద్దఁ బబలించి మాకంటిసలు నె

చుచున్నవాఁడు. వానిఁజంపి హిందూభూపతుల భూపతనంబొనరించినఁగాని నామానసము సుఖాస్థానమై యుండదు.

బైరాము:--మహాప్రభూ! కాలానుగుణ్యంబుగ రాజులు ప్రవర్తింపవలెను. కష్టార్జితరాజ్యంబు రక్షించుకొనుట రాజధర్మమగును. వైరశుద్ధికై యార్యావర్తమందసంఖ్యాకులై యుండు హిందూరాజులతో వైరంబుఁ బెంచితిమేని వారు రాజ్యక్షయకారకులగుదురు. కావున మనమే యొంపారుమనస్సైన హిందూరాజులతో సంబంధముఁ గల్పించుకొని వారిసఖ్యమందవలెను. అంతియేకాక స్వప్రయోజనంబై, హిందూమతస్థులగువారికిని వారికేకలహములఁ బెంచి, వారితొరులపైఁ గలయుద్ధనటులు యొనరించవలెను. మహాప్రభూ; చక్కఁగ నాలోచింపుము.

చం. జననిధరిత్రి మను కరమయ్యె, జాతిసమైవరులెల్ల సీసునన్
మనకెదురై యుపాయమును లమానుషవృత్తిని సల్పుచున్నవా
ర్తననిఁక నేమి! యిట్టితఱి సారయసాధ్యులతోడఁ గూడినన్
మనయభివృద్ధికిన్ దగినమార్గముగన్ దలపోయుమా మదిన్.

అక్బరు:--సచివవర్యా! నీ యుక్తిప్రాయంబు దీర్ఘాలోచనా జనితఫలంబు గావున నవశ్యానుసరణీయంబు. అటులొనరించెద. (బైరామునుఁ జూచి) నాయనా! నా రాజ్యకంటకుఁడై పలుబాధల మముఁ గాఱించిన హైమూయను దురాత్ముని యుద్ధమునఁ బట్టితినని పలికితివి కదా! వాఁడెచటయున్నవాఁడు? వానికింతటి బలమెటువచ్చెను?

బైరాము:--మహాప్రభూ! మీ తండ్రికి జన్మద్వేషియయిన షర్షాగారి మరణానంతరము, సలీముగారు రాజ్యమేలినదని మీకువిశదముగదా? వారుస్వర్గస్థులగుకాలమున వారికి ఫిరోజ్ యను పన్నెండేండ్ల బాలుఁడొకఁడుండెను. వాఁడు మూఁడుదినములుమాత్రము రాజ్యమేలెను. పిదప వానిమేనమామయగు మహమ్మదు, తల్లిప్రక్కననున్న బాలునిఁజంపి తారాజాయెను. హైమూయనేడి యీ హిందువు నీచవృత్తిని జీవించుచు, విషయాధీనుఁడైన రాజునకు సేవకుఁడయి కాలక్రమమున పరరాజుల యుద్ధమునం బెదిరించి జయించునంతటి సమర్థుఁడాయెను. దైవానుగ్రహంబున నా బాణంబు వాని కంటికిఁదగిలిన కారణంబున యుద్ధమున వానిఁబట్టితిమి.

(సేవకులు హైమూను బట్టికొనివచ్చి అక్బరెదుట నిలుపుదురు.)

మహాప్రభూ! వీఁడే నా పలుకంబడినద్రోహి. ఇదిసుదినము. వీనిఁజంపుము.

శా. స్వామి ద్రోహినివీనిఁ జంపి పుడమిన్ స్థాపింపుమా మామత
స్వామిత్వంబున్ము ఘూజ్నియన్ బిరుదునున్ సార్థంబుగాఁ జేయుమా
భూమీశా! యిదిరాజధర్మమగు సంపూర్ణ్యంబుగన్ లెమ్ము యీ
దేశంబూనుటి సర్వసమ్మతమగున్ నిత్యాను మోదంబగున్.

హైమూ:—(నవ్వుచు) ఏమీ! వైరాం! మరణమునకు నే వెఱచునని తలంచితివియా? ఎన్నటికి వెఱవను. రణావని నీ శిరంబుఁ దఱుఁగఁజాలనైతినేయని చింతించెదను గాని, నా మరణంబునకు నే వ్యసనపడను. (అక్బరుఁజూచి) భూమిపాలా! ఆలస్యమేల? నీ సచివవర్యుని దుర్బోధనల నాలోచించి నా శిరము నైవేద్యమొసఁగి నీ కుతంబును సఫలీకరింపుము.

ఉ. పుట్టితిఁ బేదనై పుడమి, భూరివిపక్షజనందినుండితిన్
కట్టిడివ్యర్థకుండనయి కాఱడవులం దిరిగితిఁ గొంతకాలమున్
నెట్టితి రాజ్యమున్ వదల నీ జనకున్ భుజసత్వశాలినై
పట్టుఁగ నేల దుఃఖమిఁకఁ గీడ్పడి యంధుఁడనైన నృపాలకా.

భూపాలా! ఈ శారీరబాధచే నేమనఁగల.

వైరాం:—మహాప్రభూ! ఈ ద్రోహిసంహరింప నాలస్యమేలని?

అక్బరు:—సచివవరా!

ఉ. ఉత్తమజన్మమంది నిఖిలోత్తమరాజ్యపదంబుఁ జెంది స
ర్వోత్తమనీతిధర్మముల నుగ్గుగఁ గాంచిన భూమిపాలువా
లత్తనె యుత్తమాంగమున నత్యధికంబగు నక్షియుగ్మమున్
హత్తనివానిపైఁ దెగుల? నారయ నేమది రాజధర్మమే.

సచివవర్యా! కులాగతశాంతమంతయుమాని నాస్వాంతమీ దుర్బలునిఁ జంపుటనిఁ బూను నే? అసంఖ్యాకులై వచ్చి నన్నెదిరించు కతిపాదుల శిరంబుఁ దఱుఁగ నేర్చిన నా కరవాలంబీ విగతాక్షుఁడగు నరునిపైఁ బ్రయోగింపనగునా? వలదు.

వైరాం:—(కోపమున) ఇట్టి దయాశీలురు మీ వంశమువారు కావుననే మీ రేలు రాజ్యముల యందెన్నియో దోసంగులు పొసంగుచుండును.

కం. అరులుకిఁ దవిలినతఱి ని
ష్కరుణను జలమూని వారిఁ జంపుట ధర్మం
బరయుము తప్పిన ముప్పులు
నిరతము రిపువహ్ని రాజినిన్నంటు నృపా!

అక్బరు:—సచివవర్యా! నా క్షేమమునకై నీవెన్ని హితంబు లుపదేశించినను జిక్కువడిన యీ యంధుని సంహరింపఁజాల. వానివిషయంబున నీ యిష్టానుసారం బేమయినను జేసికొనుము.

వైరాం:—(సేవకులఁజూచి) ఓరీ భటులారా! వీనిఁ గొనిపోవుఁడు, వీనివని నేను ముగించెద.

(సేవకులు హైమూను బట్టుకొని నిష్క్రమింతురు.)

ఇంతలో సాయుధభటులు జోడుపూరు అంబరురాజులను దెచ్చి యెదుట నిలుపుదురు. వారు తల వంచికొని నిలిచియుందురు.)

అక్బరు:—(బైరామునుజూచి) సచివవర్యా! ఈ ద్రోహు లెవరు?

బైరాం:—మహాప్రభూ! వీఁడు (జోడుపూరు మల్లదేవునిఁజూపి) మరుదేశంబుననుండు జోడుపూరు రాజు. మల్లదేవుఁడను యీ ద్రోహినామము వీఁడు హుమయూను పాదుషాగారికి మిత్రుఁడై యుండి వారిచే ననేక సన్మానములంది, పాదుషాగారు షర్షాచే జయింపబడినతఱిఁ దమ దేశంబున నడుగిడఁగూడదని యాజ్ఞ యిడుటయేగాక వారినిఁబట్టి షర్షాకు నప్పగింప యత్నించెను. వీఁడో (అంబరు బలవంతదాసునిఁజూపి) ఆ ద్రోహికి సాహాయ్యపడిన మహాద్రోహి. అంబరుదేశపురాజు బలవంతదాసు.

మ. మరుదేశంబున మిత్రులై మిగుల సన్మానంబులన్ బాదుషా
దొరచే నందుచు నీదు తాతకులరా యీ ద్రోహంబుల న్సల్పిరా?
ధరణీపాలుఁడు రాజ్యమున్వదలి బాధల్జెందు కాలంబునన్
గరుణన్వీడి వధింపనాజ్ఞ యిడుచుమా కల్యాణముల్బొందుమా.

మహాప్రభూ! అకృత్యకములోని, ఘాతుకవృత్తిఁబూని వీరికి శిక్షలు నీకీర్తికాహుతియగుట సర్వజన సమ్మత కార్యంబని నేనెంచెద.

అక్బరు:—(మల్లదేవునిఁజూచి) ఓరీ ద్రోహీ! మల్లదేవా!

మ. ఓరీ! ద్రోహీ! కులాధమా! కుటిలమాయోపాయ! ఛీ! దుర్మదా!
రారాపుల్బడి రాష్ట్రమున్వదలి నీరాజ్యంబునన్ జేరఁగా;
క్రూరాత్మా! హుమయూను నాజనకుఁ జిక్కుల్బెట్ట యత్నించితే
వైరివ్రాతముఁ జేరితే విధునకున్ బన్నంబులన్దార్చితే.

(ఖాన్‌ఖాన్‌నుఁజూచి) సేనాధిపా! వీరిఁగొనిపోయి కారాగృహంబున నుంపుము.)

అబ్దుల్ ఫజుల్:—(లేచి) మహాప్రభూ! సేవకుని విన్నపంబొకటి లాలింతురని వేఁడెద. క్ష్మాపతుల లోకోత్తరాభరణంబు క్షమాబుద్ధియని నిస్సందేహముగఁ బ్రాజ్ఞులు వచించిరి. అపకారికి నుపకారంబు సేయుటయ గొప్పమార్గమని నీతికోవిదులు వక్కాణించిరి. కావున వీరిని మీరు మన్నించి యొక గొప్పయుపకారంబొనర్పవలెనని నా కోరిక.

అక్బరు:—మంత్రివర్యా! ఈ ద్రోహులకు నేనే యుపకారంబొనర్పవలెను?

అబ్దుల్ ఫజుల్:—మహాప్రభూ!

చం. మిగులదయన్ నృపాలక! క్షమింపుమవీరిని దండనార్హులే
యగుదురు గానివీరయిన నక్కటికంబును జాల్పుమా మదిన్
బగఁగొనఁ బూనఁగావలదు పార్థివ! వీరియనుంగు బిడ్డలన్
దగుననినీవు జేకొనుము దారలుగా హితమైత్రి హెచ్చఁగన్;

మహాప్రభూ! ఈ వివాహసంబంధహేతువువలనను ఉభయరాజ్యాభివృద్ధికి కారణంబగు. మా రాష్ట్ర క్షేమంబున కాధారమగును.

అక్బరు:—మంత్రివరా! నీ వచనములు హితనీతియుతమ్ములని నే నెన్నెద.

అబ్దుల్ ఫజల్:—(బలవంతదాసునిం జూచి) తాతా! నాపలికినపలుకు మీకు సమ్మతముగదా?

బలవంతదాసు:—హా హా. అంతటిభాగ్యమా! ఈ పాదుషాచక్రవర్తి సంబంధముం గోరనివారెవరు? మా పెద్దలిట్టి సంబంధముల కింతకుమున్నే మార్గదర్శకులైనవారు. అవశ్యకము నా బిడ్డను చక్రవర్తికి నిచ్చి వివాహమొనర్చెద.

అబ్దుల్ ఫజల్:—అదిగదా లోకానుభవముంగల వయోవృద్ధుల బుద్ధికుశలత. (మల్లదేవునిం జూచి) మల్లదేవా! ఈ విషయంబున నీ వేమందువు?

మల్లదేవ:—మంత్రివరా! ఏమిమాటలాడెదవు?

మ. తగునే నీ విటు మాటలాడఁగ విచిత్రంబౌఁగదా? హిందువుల్
వగవుం జెందినఁగాని యన్యకులసంబంధంబుఁ గాంక్షింతురే?
నగరే చేతులువట్టి భోజనులు ప్రాణంబుండు సందాఁక? మే
లగునే యిట్టియమానుషంబు? వలదయ్యా కీడగుం దీనిచే.

హా హా. ఇట్టిమాటలాడఁ జెల్లునే? నిజమతావలంబనమతిగదా యార్యావర్తమునందలి భూపతుల భూషణము. మహమ్మదు, జలాలుద్దీన్, అల్లాయుద్దీన్. టోగ్లాకు మొదలగు పారసీకులు రాజ్యములం జయించి రాజ్యలక్ష్మిని వాలుంగొనిరి గాని యీ యార్యావర్తంబునందు స్థిరముగఁ బాదుకొనిన హిందూమతము నిర్మూలము చేయఁజాలరైరి. ఈ శారీర సుఖభోగమునకై చిరకాలాగత మతమును దిరస్కరింపనగునే? నాకది సమ్మతముగాదు. ఇట్టిమాటలాడకుఁడు.

బలవంతదాసు:—ఏమి మల్లదేవా! ఇటుమాటలాడెదవు?

మ. మలదేవా! వినుమౌర్ఖ్యమున్ వలదు సేమంబందఁ బ్రాణంబునన్
నిలువన్ జూచుట రాజమార్గమగు హానిన్ గూడు వేళైననీ
కలికాలంబునఁ ద్రేతనీతివిధులన్ గావింపఁగాఁ బోలునే?
ఫలమే? శ్రేయమె? సేమమే? హితమె? వాగ్పారుష్య మీరీతిగన్.

మిత్రమా! దూరాలోచనపరుఁడవు నీవీరీతిఁ బట్టుఁబట్టిన గలిగెడుమేలేమి? ఎదిరించినచో ఫలమేమి? అనువుగానిచోట మేమధికులమని ప్రల్లదంబులాడికొనినఁ బ్రయోజనంబేమి? ఇది మనకు క్షేమమా? మన ప్రజలకు హితమా? మన రాష్ట్రంబునకు శ్రేయమా? మతాభిమానంబున మన మిప్పుడు మూర్ఖపుఁ బట్టుపట్టితిమిపో మనకిఁక లాభమేమి? మనమునుండి మన రాజ్యంబులక్ష్మి క్షీణించును. మనమునొనర్చెద నెటులైనను నీవవు.

మల్లాదేవి:—తాతా! నీ మాటలు నిజముగ నాకెంతో ప్రియముతోఁచెను. (అబ్దుల్ ఫజలునుజూచి) మంత్రివర్యా! నాయనుంగుబిడ్డయగు జోధబాయి నీ భరావురుసకిచ్చి పరిణయము నొనర్ప నే సమ్మతించితి.

అబ్దుల్ ఫజల్:—(అక్బరునిఁజూచి) మహాప్రభూ! వీరిరువురు తమమామగారగుటకు సమ్మతించిరి.

అక్బరు:—అటులయిన వీరు తమసుతల నిచటికిఁబిలపించి పరిణయంబొనర్చునంతవరకు మనపురమున విడుదలలోనుంచి వీరిని సత్కరించుచుండుడి. ఇతరరాజుల నేరిసభ్యుల మనసేనాధిపతులు పట్టి తెచ్చిరేని వారినిసైతము సత్కరించుచుండుడి. [భైరామునిఁజూచి] సచివేంద్రా! చిత్తూరు నగరంబు వీరక్షత్రియులు ప్రతాపాలయమని లోకవాదము. అట్టినగరంబు మనయుపట్టమేని నా సామ్రాజ్యమునకు సుస్థిరత కలుగును. కావున యీ నగరంబుపై పంపుటకు సేన సిద్ధంబుగ నుంచుము.

భైరాం:—మహాప్రభూ! ఆజ్ఞానుసారము సర్వము. (సేనాధిపతిఁజూచి) ఖాన్ ఖానా! నీవిప్పుడే చిత్తూరు నగరంబుపై సేనఁగూర్చి వెడలుము. ఈ రాజులకుఁ దగిన యిండ్లు నమరించియిమ్ము. నీలిదిగొనిపొమ్ము.

[రాజులతోఁగూడి ఖాన్ ఖానా నిష్క్రమించును.]

అక్బరు:—మంత్రివరా!

కం. సుదినంబే దినమయ్యెను
పదిలంబుగ రాజ్యలక్ష్మి ప్రబలె ...
ముదమని హాయి యొక ...
మదినెలంచితి నీవు వినుము మంత్రి ...

సచివవర్యా! ఇది శుభదినంబుగావున మనజ్ఞాపకార్థము "నౌరోజా" యను నామంబుగల నొకయుత్సవంబు మన్నగరమున నెలకొల్పఁదలంచితి. అక్కాలంబున నరపతుల ఖండములనుండు సమస్త స్త్రీలిచ్చోటికి రావలయును. అస్థలము నాదాదిపమున నుండువారిచే ... మయిన సంతజరుపఁబడును, పురుషులెవరికి నందుఁ బ్రవేశముండదు. ఇది మీమదికి సమ్మతముగదా?

భైరాం:—మహాప్రభూ! దీనినుండి తమ రాజ్యమార్గప్రవర్తనకు దోషారోపణముగల్పింప నాకవసమగునని భీతిల్లెద.

అబ్దుల్ ఫజల్:—భైరాం! చక్రవర్తులకట్టి నిందకలుగునా? మనరాజుగారు తలఁచిన మార్గంబుహితమని నాకుఁదోఁచెడు. స్త్రీలందఱొకచోఁగూడినపుడనేకవిషయంబులు మాటలాడుచుందురు. వారిలో రహస్యములు దాఁగవు. కావున వారనేకవిషయములు వెలివేయుచుందురు అనేకరాజద్రోహములు వారినుండి వెలివడును. అట్టివన్నియు మారువేషంబుపూని రాజులు వీనులారవినుట రాష్ట్రమునకు క్షేమము. కావుననిది కర్తవ్యంబు.

అక్బరు:—అటులయిన మనమిప్పుడు వెళ్లుదము.

[నిష్క్రమింతురు.]

ద్వితీయ రంగము.

చిత్తూరు.

ఉదయసింగు - రవివర్మ - సూర్యసింగు - భాస్కరసేన్ - ప్రభాకరరావు - కమల.

ఉదయ:—సోదరులారా! ఢిల్లీపాదుషాగారు గొప్పసేనఁగూడి మనపురిపై దండువిడలినారని చారులచే వింటిని. వారికి క్షేమమే తప్పినచ్చి కానము. మాపురి దౌర్భాగ్యమెట్టిదియో. బాపురా యీపురినెట్టి సమయంబునఁ గట్టించెనో, తెలియదు. పేరుపొందిన పారశీకులందఱుఁ జిత్తూరనిన నెచ్చటెప్పుడు దానిని ముట్టడించి కొల్లఁగొట్టుదుమాయని కాచియుందురు. అల్లాయుద్దీన్ యను పఠాణి, సౌందర్య, తారుణ్య లావణ్య ఖనియైన పద్మినీముఖపద్మంబుఁ జూచి నఁజాలునని ద్రోహము లెన్నియోపన్ని యీపురిని నశింపఁజేసెను. మరల నాకొంత్రి కాలమున మాళవాధీశుఁడగు బహదూరను వాఁడీపురి ముట్టడించి, రాజపరులఁజంపి రాజస్త్రీలను గాల్చి రాజ్యలక్ష్మిఁ జూఱఁగొనిపోయెను. తురుష్కుఁడని పేరందినవాఁడెప్పుడును చిత్తూరుపైఁ గన్నుంచియుండును. ఇప్పుడీ మహాబలాఢ్యుఁడగు నక్బరు మనపురిఁ గొల్పఁ జూచుచున్నవాఁడు. భ్రాతృవరులారా! అక్బరనిన సామాన్యుఁడా?

సీ. బాలుఁడై వైరులగాలంబు ననుచిక్కి
        దైవబలంబున దక్కినాఁడు
యరావనంబందియున్నదని నాఁడెయా
        గురువిక్రముని శేకండరునుబట్టె
క్రూరసత్వంబునఁ దారిలో నెదురైన
        శార్దూలమునుబట్టి సంహరించె
ధీరతమాళవాధీశునినోడించె
        నంబరాధిపునుక్కునడఁచితెచ్చె

గీ. జోదుతనకెందు లేదనిసొక్కినిక్క
జోదుపురపతిఁ జెఱఁబట్టి స్రుక్కఁజేసె
నట్టిపటువిక్రమాఢ్యుఁడై యవనినేలు
నక్బరుని నోర్వఁగ మాకునగునె? వలదు.

కావున మనమీయక్బరుగారితో యుద్ధముసలుపక చెలిమిఁ బెంచి యీ నిర్భాగ్యపురినివదలి యుదయపురమునకుఁబోవుదము. ఇదిమీకు సమ్మతముగదా?

రవివర్మ:—ఏమీ! ఏమిమాటలాడెదవు? వైరితో యుద్ధమువలదా? చిత్తూరువదలవలెనా? ప్రాణంబులు తీపని దాఁపవలెనా? మనము క్షత్రియులము కామా? రాజసగుణంబు మనయందుమందగెనా. పౌరుషము మనయందు మగ్గెనా? యుద్ధమనినమాపురములు మాడగు మేము వైరుల...

వినినమాత్రమున లొగ్గియుందుమా? బాప్పరాజ వంశస్థులింతకుదిగిరని యార్యులు వగఁజెం దరా? అడులు చేతులుదట్టినగదా?

శా. ఏమీ! క్షత్రియవంశదూషణ! భళా! యీశూరవంశోద్భవుల్
భామాసంఘముబోలెనుండఁగలరే వైరుల్మదింపన్? గుల
క్షేమంబైనను నెన్నఁగావలదె? సుశ్రేయస్కరంబైన యీ
భూమిన్ మేనునఁ బాయఁగాఁగలరె!! బాప్పారాజవంశస్థులై.

చాలు చాలిట్టిమాటలాడకు. నేఁ జనఁజాల.

సూర్యసింగు:— ఏమీ! ఉదయసింగు! క్షత్రియకులోద్భవుఁడగు నీవీరీతిమాటలాడఁదగునా? అక్బరు నామంబు నీధైర్యోచ్చాటనమంత్రమాయెనా? ఈ భీతినీయందుంచినవారెవరు? సింగరాజు పుత్రుఁడిట్టి పిఱికిమాటలాడెనని జనులువినిన నీజననమూలంబు సందియింతురుగదా? ఇఁక నీవిట్టిమాటలాడకు.

శా. ధీరుండైజగమేలఁగాంచెను శిలాదిత్యుండు; బాలుండు తా
వీరుండై జగతిన్ జయించెను గుహా విఖ్యాతనాముండు; భీ
మారివ్రాతము నుక్కడంచుచు యశంబార్జించి కట్టించె బా
ప్పారాజీపురి? దీనిఁ బాయనగునే భూమీశ ప్రాణంబునన్.

భాస్కరసేన్:— ఉదయసింగు! నీవెంతటిపిచ్చిమాటలాడితివి? శత్రువులేచెనన్న సంధికోరుట క్షత్రియ ధర్మమా? క్షత్రియస్త్రీలకు నైకమింతటి పిఱికితనంబు పుట్టదుకదా? నీవింతటి దుర్బలుఁడవని యా పాదుషా తెలిసినచో క్షత్రియస్త్రీలనందఱినిఁ దన కప్పగింపవలెనని యాజ్ఞయిడును. అటుచేయ సమ్మతియా?

కం. వెడమాటలాడ వలదిఁకఁ
పాడువగు మనబలముఁ జేర్చిపోరుము జయమున్
బడయుము! క్షాత్రియధర్మముఁ
జెడనటులొనరించి యశముఁ జేకొనుము! వడిన్.

ప్రభాకరరావు:— హా! హా! ఉదయసింగు! నీకీపురిపై నించుకైన నభిమానంబు లేదుకదా? ఈ పురివదలి పోనగునని యింతసులభముగ మాటలాడితివి? నీజననమూలంబు నీమాటలు వెలివేయుచున్నవి. బ- బీరుచేఁ జంపఁబడినవాఁడు సింగరాజపుత్రుఁడగును కాని దాసీపుత్రుఁడు కాదని యిపుడు స్పష్టమగుచున్నది. తనపుత్రుఁడగు విన్ను రాజును జేయఁదలంచి దాసిమమ్ము మోసగించెను.

కం. మోసం దేహముఁదీఱెను
దాసీపుత్రునకు నేల ధైర్యము కలుగున్?
మోసంబె యోఁగులమునకును
వాసియువన్నెయునుపజీగ, వాటిలెనిందల్.

మిత్రులారా! రాజనియోగులాధమునిముఖావలోకనము సేయుట పాతకహేతుకంబు. కుల టతోమదనోత్సవ మింపగునటుల వీనిమానసమునకు వైరులతోరణోత్సవమింపుగాలేదు. మనమువీనిం గూడిరణమొనర్ప నలవికాదు. రండు వెళ్లుదము.

(ఉదయసింగు తప్ప నందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఉదయసింగు:— అయ్యో! ఈ దురాత్ములకు నాహితమ్ము విషమయ్యెంగదా? నన్నెన్నిమాటలాడిరి? సమయముకాదని మిన్నకయుంటిని. కాదేని వీరి కండలు తుండ్లుతుండ్లుగా ఖండింపనే?

చ. భుజబలగర్వయుక్తులయి భూపతినేనని యైనయెన్నఁగీ
కుజనులునోరుకుళ్లఁగను గుత్సితముల్పచరించిరక్కటా!
నిజము నెఱుంగరైరి, రణనీరధిముగ్గెడువేళనైన భూ
భుజుఁడు యథార్థమాడెనని పొక్కి తలంతురు నాహితంబునన్.

(చింతించుచుండును.)

(కమలప్రవేశము)

కమల:— (తలవంచికొనియున్న రాజునింజూచి) ఏమియీయుచ్చెరువు? ననుఁజూచిన క్షణముననె లేచివచ్చి కరుణించి కౌగలించి లాలించి సరసాలాపములాడకయీ మోహనాంగుఁడిటుచింతా సతికి స్వాంతమంతయు నప్పగించి యేమియుఁ దెలియకఁయున్నవాఁడు? ఇదియే మోరాజ కార్యాలోచనముగనున్నయది. మాటలాడించిచూచెద. (దరిసఁజేరి) మోహనాంగా! ఇంతటిదీర్ఘాలోచన పరుఁడవై యధోలోకావలోకనముసేయుచు నెదుటవచ్చిననన్ను మాటలాడింపక మౌనముద్రనుధరించినావు? అంతటి కార్యమేమితటస్థించెను?

ఉదయసింగు:— (నిట్టూర్పుసారించుచు) మోహనాంగీ! ఈయవమానకరమైనవార్త నేనేమని తెలుపుదును? నామానసంబుపరిభవకీలలోఁబడి కాలుచున్నయది.

కమల:— ప్రాణప్రియా! అంతటియవమానంబెవరినుండి కలిగెను?

ఉదయసింగు:— ప్రేయసీ! నాజ్ఞాతులు నాసేనాధిపతులు నన్నెదిరించి కులహీనుఁడనికుత్సితములాడినా మానసంబెల్లఁగలంచిరి. చేయునది లేక మ్రోడ్వడినమానువలెనూరకయుంటిని.

కమల:— మోహనాంగా! ఏవిషయంబుననింతటి వాగ్వాదంబుకలిగెను?

ఉదయసింగు:— నాతీ! ఢిల్లీపాదుషా భూరిబలయుక్తుఁడైవారిపై దండెత్తివాఁడట. ఇప్పటిస్థితిగతుల నాలోచించి యుద్ధము వదలి పాదుషాతోఁ జెలిమివాఁర్జింప వలెననియాడితి. ఆమాట లకాద్రోహులాగ్రహపడి, నోటికసిఁదీఱననుఁదిట్టి నాముఖావలోకనము పాపమనిచూసి వెళ్లిపోయిరి. యత్నముమీఱి మిన్నకయున్నవాఁడను.

కమల:— మోహనాంగా! వారియెదుట నీవుత్వరపడి నీయభిప్రాయంబు వెల్లడిసేసితీవుఁగాఁబోలు. మంచిది. ప్రాణేశా! నీమనంబున కహితంబుగ మాటలాడితి నేయుని నాపైఁ గినియక నను మన్నింతువని వేఁడెద. ఆపాపము ధరాసురులకు శుభావహము, కావున దాసమావలదను

కాలధర్మముగాదు. పారశీకులబలమునకన్న మనబలము హెచ్చుగనున్నయది. అంతియ నతిశయముగ మనస్థానబలమున్నయది. ప్రాణరక్షణమునకై పోరువారువైరులు. మన మంతయుగాక జననావనీ యభిమానంబునఁ బోరువారము. ఇచ్చటి దుర్గమస్థలంబరుల కగోచరంబులు మనకు కరతలామలకంబులు. కావున జయము మనదగుననుట నిస్సందేహము.

ఉదయసింగు:— మోహనాంగీ! నీ మాటలు నాకలఁతలుదీర్చి కలనికి నా మానసంబును బ్రోత్సాహ పఱచెను. ఇదికదా నీ సామర్థ్యము.

కమల:— మోహనాంగా! నాపైఁ మీకుఁగల ప్రేమాతిశయంబున మీరు నన్నిటు పొగడుచున్నవారు. ప్రాణప్రియా! నాకు మఱియొక కోరికగలదు. మీకేమనికొందురోయని భీతిల్లుచున్న దానను.

ఉదయసింగు:— నాతీ! భీతియేల? నిర్భీతిగఁ బలుకుము.

కమల:— మోహనాంగా!

చ. దురమును జూడనామదిఁ గుతూహలమున్నది కాన, నేను మీ
సరసను నిల్వనాజ్ఞయిడి సత్కృపఁ బ్రోతు రటంచు వేఁడెదన్
కరిగమనల్ రణావనికి గర్హ్యలటంచని యెంతురేని మీ
పురుషుల దుస్తులన్ దొడఁగి పొందుగ నుండెద మీమఱుంగునన్.

మహాప్రభూ! ఇదియనాకోరిక.

ఉదయసింగు:— మోహనాంగీ! రమణులెక్కడ రణమెక్కడ? అంగనలు కుసుమకోమలాంగులు. రణము వైరివారశరజాల భీకరాంగణము. కావున ననుఁబోలు వనబోణులు రణభూమి నిలువఁజాలరని సందియుంచెద.

కమల:— ప్రాణకాంతా! నీ ప్రియురాలంతటి పిరికికాదు. నీకేసందేహమువలదు.

ఉదయసింగు:— మోహనాంగీ? అటులైన పురుషరూపంబుదాల్చి నావెంటనుండుము. పోవుదము రమ్ము.

[నిష్క్రమము.]

తృతీయరంగము.

చిత్తూరు యుద్ధము.

హిందూ మహమ్మదన్ సేన.

మహమ్మదన్ సేనపఱుగిడుట.

తురీయరంగము.

చిత్తూరు.

రామసింగు - లక్ష్మణసింగు.

రామసింగు:— లక్ష్మణసింగు! ఆ తురుష్కులను నిర్ధూమధామములుగ నొనరించితిమి. ఆ పారసీకులు తోఁకలుముడిచికొని పఱుగిడిరి.

లక్ష్మణసింగు:—అవును రామసింగు! ఆ యవనాధములుక్కుమీఱి, మానసేనఁ దాఁకి, చెక్కుచెదరకపు చుండ, నొక్కపేసిమూతిబాలుఁడు మనదొరగారి ప్రక్కనుండిలేచి విజృంభించి, యభిమన్యునిబలె శాత్రవమండలిఁ జొచ్చి, చిక్కినవారినిఁ జెక్కినట్టెల్లఁ జెక్కి, దిక్కు కొక్కరు పఱుగిడులాగొనరించెను. వాఁడెవఁడుండును?

రామసింగు:—లక్ష్మణసింగు! అచ్చెరువంది విచ్చవడినిలిచి యాచిన్నవాని మొగము మెగాదిగఁ జూచితిని. మరలఁజూచితిని. మఱిమఱి పలుమారుచూచితిని. నాకేమో సందియముగనున్నది.

లక్ష్మణసింగు:— అదియేమయా నీ సందియము?

రామసింగు:—ఆ బాలునిమోముపై నాడుఁగులచాయయున్నది. నడకసైతము ముటులనేయున్నది.

లక్ష్మణసింగు:—అటులయినఁ బురుషరూపమునుధరించిన స్త్రీయనియా నీ తాత్పర్యము?

రామసింగు:—అవునయా! నిజము.

లక్ష్మణసింగు:— అటులైన యాస్త్రీ యెవతెయైయుండును?

రామసింగు:—అదియనాకు సందియముగనున్నది. మెఱుపువలెనించుక ప్రజ్వలించి మరల నారాజఘనుని మఱుఁగుఁజేరెను.

లక్ష్మణసింగు:—అది మారాజుగారి రాజకుమారి కమలాంబయైయుండునా?

రామసింగు:—అవునయా! అవును. నిస్సందేహమిది. నాకుఁదోఁపకపోయెను. ఇతర స్త్రీకంతటి తెగువ కలుగునా? చిన్ననాఁటినుండి కత్తిపై సాముచేసిన యాటకత్తెయది. తరుణి తెగించి నిలిచినతఱిఁ బురుషులు దానికెదురై నిలుతురా?

లక్ష్మణసింగు:—నిజము. ఈదినమున రాజాస్థానమున సేనాధిపతులు చేరుదురు. మనముపోయి చూచి వత్తమురమ్ము.

[నిష్క్రమము.]

పంచమరంగము - చిత్తూరు.

ఉదయసింగు - కమల - రవివర్మ - మొదలగు సేనాధిపతులు.

రవివర్మ:—మహాప్రభూ!

చం. యవనులు కాందిశీకుల యిరాజియు నాశయుమాని; కాళ్లకున్
జవనవిశేషమై పుణిణీఁజయ్యనసేర్పుచు, శైలవాటికల్
భవనముగాఁ గుదుర్చుకొనఁ బాఱుచు, తూరుయశోధనం బునున్
సవరుగనిచ్చి చింతయను చానమునొందిరి దుర్యశంబుతోన్.

ఇట్టి పరాక్రమవంతులు రణధీరులు మేమిందఱుమేటున నిచటనుండ ఖండనమ్మువలదని వదలి దుష్కీర్తిఁ దెచ్చికొనుచుంటిమిగదా! మనపాలిదైవ మెంతటియాపదనుండి మమ్ముఁ దప్పించెను.

[కమల ప్రవేశము.]

[రాజు లేచి దానిసకసంజని కేలిఁ కొని.]

శా. రావే! రత్నమ! రాజభూషణమ! యోరాకాశశాంకాననా!
రావే! సామజయాన! చారుతరసారంగేక్షణీ! యిటులన్
రావే! ధీరవునీవు సంగరమునన్, రాజ్యమ్ము నీసొమ్మయెన్
రావే! నీదగుశౌర్య మెంతయని యోరామామణీ! యెన్నుదున్.

భామా! ధైర్యధామా! నీ శౌర్యం బెంతని నే వర్ణింతు. సింహావలగ్నా! ఈ సింహాసనంబునకుఁ నీవ తగుదువు కాని మఱియొరును తగరు.

కమల:— మోహనాంగా! స్తుతిపాఠకులవలెను నీ వెన్నఁడు విద్యనభ్యసించితివి? నేననంత? నా శౌర్య మననెంత?

ఉ. ఏలెదుసామి నీవగుచు నింతనుతింతు రెనన్ను? చాలు, నా
మేలుదలంతువేని విరమింపుము నీస్తుతి, వీరశూరులై
యాలమునందు వైరినివహాగ్నిని నార్చిన ధీరులిందఱే
యాలయమందు నుండనను వారెటునన్నిటు మెచ్చఁగా? నృపా.

మహారాజా! ననునీవు మెచ్చుకున్న నాకునీరాజ్యమిచ్చినంతటి యుపకృతిఁ జేసినవాఁడవౌదువు.

ఉదయసింగు:— భీతహరిణేక్షణీ! నేను నీవాఁడనై యుండ యెవరి కేమి భయము? సంగరంబున నీవుకదా మము నెల్లరఁ గాపాడితివి. నారాజ్యము నిలిపితివి. క్షాత్రియాభిమానంబు రక్షించితివి. అవియదియన నేల?

ఉ. మూరెడు మీసలన్వైనచి ముప్పిరిగాఁ బలుమారు దువ్వుచున్
నేరుపుమీఱ దుస్తులను నీటుగఁగట్టుచు పాలుఁబట్టుచున్
ధీరులమంచు నోటికసిఁ దీఱఁగఁబ్రల్లద మాడునట్టి యా
భీరులఁబోలకీవు రణభీకరవైతివి దక్కఁగీర్తి యున్.

సూర్యసింగు:— [లేచి] ఓరీ! దుష్కులాధమా! నీవొకరాజువని నే మన్నించెను. కులీనుఁడవై కులటను తలపై నెక్కించుకొనిన తప్పొకటిచాలక యభిమానము పేర్మినిఁ జెఱిగిన గొప్పయుద్ధ శూరుల మానసంబులు కలఁచెదవా?

మ. ఖల! దుష్టాత్మక! దుర్మదాగ్రచరితా! గర్వంబునన్ మించుచున్
గులటన్ బెన్దగఁ జేసివీరవరులన్ గుందింపఁగాఁ బూనితే
వెలయాలెచ్చగు నించువిల్తునిరతిన్ విఖ్యాతినం దెత్తెదే
గలనన్ బోరి జయించె శూరులననంగానవ్వరే భూజనుల్.

మహారాజా! వీఁడు దురాత్ముఁడు రాజ్యాపహార్తుఁడుకాఁడు.

భాస్కరసేన:— వీఁడు జరభినిఁ దనగురుత్వగ నొనర్చికొని గౌరవవంతులగు మముఁ బరిభవించెను.

కం. ధరణీపులకు నష్టంబగు
వరసింహాసన మునందు వారవనితను౯
జరభిని నుంచెను గావున
ధరణిని వీఁడుంటఁదగదు తగదు వధింతు౯.

[అనుచుఁ గత్తిఝళిపించును.]

ప్రభాకరరావు:—మిత్రులారా! విషయాధీనుఁడై వీఁడు స్త్రీకి జిక్కినవాఁడు కావున వీఁడున్మాదుండై విచ్చలవిడి ముచ్చటించెడు. వీనియున్మాదంబు నేనుదింపెద. (అనుచుఁగరవాలం బెత్తికమల నీక్షించి నఱకును కమల క్రిందఁబడును.)

(సేనానులందఱు తమతమగృహములకు వెళ్లిపోదురు.)

ఉదయసింగు:—హా. హా. మోహనాంగీ! ఇంతటికల్మష కర్మంబాదురాత్ములు నీకొనరింతురని నేఁ గలనైనఁ దలఁపనైతిని. అయ్యో! మోహనాంగీ! ఇట్టివికదా దైవవిచేష్టితంబులు? కోరికలు కొమ్మలువోవ నీ దినంబునఁగదా నీ సుఖసంగతికి నువ్విళ్లూరుచుంటిని? ఇపుడుగదా నీదుర్గతిఁ గనులారఁ గాంచుచున్నవాఁడను? నాబహిఃప్రాణమా! ఆ పాపాత్ములు నన్నెదిరించి చంపక యబలవగునిన్ను పాపంబనక చంపిరికదా? ఇఁక నేనేమని యీ నిర్భాగ్యపు నగరమునందుండుదు నేనుండఁజాల నుండఁజాల. నా రాజ్యమున ముఖ్య నగర ముదయపురిగ మార్చికొని యచట సుఖముననుండెద. క్షత్రియులీపురిపై నభిమానంబున వదలఁజాలరు. వారిచటనే చావనిమ్ము. నేనిఁక నిటునిలువఁజాల. ఈ దినంబుననే విడలెద.

తే. గీ. ఈపురమ్ము ప్రాఁతయెట్టిదో యెఱుఁగరాదు
పుట్టువాఁడిగఁ దుష్కల పోరుహెచ్చె
సంపదల్వుపోయెఁ బోయిరి సతులు చెలిని
జననగరాభి మానంబు చనదు నాకు.

(నిష్క్రమము.)

శ్రీ

ప్రతాపగ్బరీయము.

ద్వితీయాంకము - ప్రథమరంగము

చిత్తూరు.

“ కాళి ”

కాళి:— హా హా సాహసమునఁ బాటి యీపురి నేనుండనేల? ఈపట్టణంబు రాజకన్యలై యెన్ని వర్షంబులు యయ్యెను? అనిర్భాగ్యుండు వయసింగు తన జననభూమిపైనభిమానంబుమాని తురకులకు తన పుత్రులతోనుదయ పురిఁ జేరెను. రాజతనయుల రక్తము పానీయముగ నాకొసఁగుచుండిన నేనీకోటఁ గాచుచుండెద నని బాప్పారాజునకు మాటయిచ్చియుంటిని. ఇపుడు రాజపుత్రులు లేరి? వారిరక్తమేది?

సీ. రాచకుమారుల రక్తమిచ్చిన నేను
 కోటఁ గాచెదనని పూఁటపడితి
అలియుద్దీనుని యాఘావంబున రాజ
 తనయుల రుధిరముఁ ద్రావఁగంటి
బహదూరుఁడొనరించు భండనమ్మున
 ధరాధవుల శోణితమెల్లఁ ద్రావఁగలిగె
రాజు లేదయ్యెఁ గారాణింపఁగా నేఁడు
 దాహమయ్యెడునికెంత దడయలేను

గీ. అయ్యలను నేఁడు నేవీడి యన్యమతము
 వారిపురములఁ జేరుచు వారిఁబోలె
తురకులగువారి క్షతజమువారిగాను
 ద్రావి తనియుదు, వేఱొక దారిఁ గాన.

అయ్యో! ఈకోట పైపసలేఁ జేసికొని యెన్ని శతాబ్దములుంటిని. వాప్పరావళ్ రాణిగారల వాఁడు తనకొమారులకు పండ్రెండుగురికి పట్టముగట్టి నాకు బలిగనిచ్చిరిగదా? వారిరుధిరము ద్రావఁగదా విసవాఁత క్షత్రియాంగనలచితి కతంబున గలిగిన దాహమార్చుకొంటిని. మరలఁ గొన్ని దినంబు లుపవాసంబుచేసి మాళవాధీశుఁడగు బహదూరుదండెత్తినపుడు, నాలుగువేల స్త్రీలు కాలిన పెనుమంటల దాహము. హిందూరాజుల రక్తపానీయమున నార్చికొంటిని. అక్బరు తుందుపాయీ తురి యీపురిని నశింపజేయును. అక్కాలంబున క్షత్రియ స్త్రీల సేవలు తప

మాన రక్షణార్థమై జోహారను చితినిఁ జేర్పింపఁబడి కాలుదురు. అట్టికాలంబునఁ బుట్టినవా
హా మేవారురక్తము ద్రావి యూర్పఁగలను? రాజులే ఘోరిని సేవింపఁ బ్రయోజనంబేమి?
వాడుపడ శిక్షించుట యాశ్చర్యతంత్రము. ఆట్టి పాడు కట్టంబున నేనుండఁజాల.
మహాత్ములైనతల్లులు శూరులై మెఱయుచున్నవారు. రక్షముచునవారికి నీటిలో సమానము
కావునవారిపుఁ ముఁజేరి సుఖముగనుండెద. ఈపుణ్యపరాజానకు దేశా యభిమానము
నాకేలని పోయెద.

(నిష్క్రమణము.)

ద్వితీయరంగము - చిత్తూరు.

షాహిదాసు-జైమల్-పట్టి-భైమాదేవి-స్త్రీలు-రవివర్మ

షాహిదాసు:— మిత్రులారా! భ్రాతృవరులారా! ఆ ఢిల్లీపాదుషా తనబలంబుఁ గూడి యీతూరి చిత్తూరు నాశనంబొనర్ప సమకట్టి వచ్చుచున్నవాఁడు. శత్రుదక్షిణమునకై సేనలోఁ రావలయు నని యా సిర్మోహ్యునకు నుదయసింగుకుఁ జాబు వ్రాసియుంటిని. దానికి బదులాతఁ డాధ ముఁడు వ్రాసినది చదువవారు సిగ్గయ్యెడి. ఇంతటిదురాత్ముఁడు ఇంతటిరాజద్రోహి క్షత్రియాన్వయంబున నెటుపుట్టెనో నేనెఱుఁగను.

జైమల్:— మామ! ఆరాజేమని నీకుబదులిడెను? దయుచేసి చదువుము.

షాహిదాసు:— జైమల్! అదివినదగినయ్యమగనున్నయది.

జైమల్:— ఎటులుండినీదాని మేము వినఁగోరెదము.

షాహిదాసు:— అటులైనఁ జదివెదను వినుఁడి (అనుచు జాబుఁ జదువును) షాహిదాసునకు నీరాజు చేయు నాశీర్వాదము. ఉభయకుశలోపరి నీవు వ్రాసిన జాబందిన ముట్టినది. పోయినతూరి పాదుషాగారి సేననోడించినమాత్రాన మన సేనాధిపతులు గర్వించి నన్ను తుచ్ఛముగఁ జూచి మాటలాడిరి. వారికొ వ్వెప్పు దిగనోయిన నొదురు చూచుచుంటి. నేను మీకు సాహాయ్యపడుట నగనష్టప్పంబని తెలియుఁడి. ఈ తూరిమిము నెదిరించువాఁడక్బరు పాదుషా. అతఁడు పరాక్రమ విక్రమ సాహసంబులలోకప్రసిద్ధములు కండక్రొవ్వన మీరీ తూరి వానినెదిరించినచో మీరు ప్రాణంబులను పోగొట్టుకొనుటయే కాక మీ స్త్రీలందఱు తురకలకు లంజలైయుండు సమయంబు తటస్థించును. ఇప్పుడైనను నామాట వినిన పాదుషాగారికి శరణాగతులయి వారితోఁ సంధిసల్పుఁడు. మీలోని రక్తదోషలైన వారు భార్యలుగాఁ జేకొనఁగోరిరేని మీరటులొనరించి మనమందు బెఁ ండ్లుసేయుము. షాహజహాంగీరు శేబరుగారి కాలముననే మనవారిదానిని మనకుఁ జూపినారు. దానిని మఱచినటుల జోధపురదయంబరు రాజులును నానుపరి చితమతనయుల నక్బరు దారలుగఁ జేసిరి. కాలముకొద్దిమనము ప్రవర్తింపవలెను. సంధిఁ జేసికొనిన మీరు దండ్రులగుటయేగాక మీ యభిమాన స్త్రీల మానంబులు గోల్పోయి ఓకరమెత్తువారగుదురు. ఇంతకన్న వివేచించి వ్రాయునదేమియులేదు.

ఉదయసింగు.

రవివర్మ:—(లేచి) మహారాజుగారూ! మీరేమని యాకుల నా ఘనకార్యంబు వ్రాసితిరి? వానిఁ క్షత్రియుఁడు కాఁడు దాసీపుత్రుఁడని వ్రాసిన వర్తమాన నే నేనుడిపితి. కాదని యెదురించుటకు వానికి నోరు లేదాయె. సరే!

కం. అకులదూషకు నోఁ......
చేతొంన వ్రాసితివె నీవు చేతులలయఁగా?
రాకొమరు లింవజీవ్వట
నీకు సహాయంబొనర్ప నిలువ మొకలనన్.

శైగూదేవి:— క్షత్రియకులాభిమానులారా! మిత్రులారా! వయోవృద్ధనై లోకానుభవంబుగల నన్ను వ్యర్థశిత్తి యని తలంపక, నామాటలాలించి సావధానులై వినులాకని, దీర్ఘాలోచనాయత మతులైకని నిర్ధరింగుకని మిమునెల్లఁ వేఁడెద. మనమీదం బాలోచింపఁబడగిన విషయంబు సామాన్యమైనది కాదు. అధికబలసాహాయ్య సంపదకలవాఁడగ్గరుపాడు షా. సిస్సహాయులమై మనభుజబలమే నమ్మికొనిన వారముమనము. వారి దేశము విశాలమగు రాష్ట్రము. మా దేశమన నీప్పరి. కష్టములందు యనేకయుద్ధములలో నారితేఱిన వారు ధీరభటులు. శ్రీమంతులై పెఱిఁగి యుద్ధముఁ గన్నులనైనఁ జూడనివారు మనభటులు. ఇన్నిలోపములు మనకున్నను, జననభూమ్యభిమానంబు పెద్ద నిద్పలు మనియుండుండి మమ్మొట్టిపనికైనను ప్రోత్సాహపఱచుచుండును. ఆర్యావర్తమను పుణ్యభూమిని భూభుజులై పుట్టి యార్య ధర్మంబులన్నియును నేర్చి బుద్ధిమంతులైన యీ ప్రాణరక్షణమునకునై, విరుద్ధాచార ప్రవర్తకులైన పారసీకులబారింబడి మానప్రాణనసంబులు గోల్పోవుట క్షాత్రియ పౌరుషము గాదు. వారికి శరణాగతులముగుటకంటెను మరణమే మేలు. ప్రాణంబున మన మింతయును బ్రదికినారమా? మనజీవనము స్థిరంబై యుండునా? అలనాఁడా నరుఁడు గోధనంబు రక్షించిన మూడ్కి మానమానసంబుల రు వాఁడొకఁడైన రక్షింపఁడా శాత్రవమండలిఁ జొచ్చి దానినెల్లనుక్కడంప నొకయక్షమున్నఁడు మనలోనఁగపడఁడా? గెలిచినచో యార్యావర్తమెల్లమనది. ఓడినచో స్వర్గమే మనసొమ్ము. మనకెందును నష్టము లేదు. ఈ శరీరము మృత్యుదేవతధనము. యశము బావనంబులలో మనసొమ్ము. ఈ శరీరకాష్ఠరక్షణాభిమానంబున యానన్యసామాన్యంబైన కీర్తిని పేక్షించుట కర్తవ్యము కాదు?

ఉ. గెలుపు యశంబు దెచ్చు, నఁగిట్టిన స్వర్గసుఖంబు వచ్చు, నీ
కలకలమందనేల? తలఁగాన్యము మీఁజినదుర్యశంబు మీ
కలవడు నిక్కువంబిది రణావనిఁ జచ్చుటకన్న బాహుజ
న్మాంకిల నన్యముగ్గలదె! మూర్ఖతగాదె యశంబుఁ బ్రోయఁగన్?

నే నబలను. వృద్ధను. అయినను మిముఁగూడి వైరులతోడి యుద్ధమొనర్ప నడుకట్టితిని. పురుషులు మీరైతిరేని పౌరుషమే మీ ధనమగుచో నేనక్షత్రియకులోద్భవులై సురుకట్టితిమిం టిరేని కులాభిమానము మీకుఁ గలదేని మీ జననభూమిపై మీకుఁ ప్రియముండెనేని మీ యుక్తి

మానస్త్రీల మానరక్షణమునకై మీరు మనముంచితిరేని శాశ్వతయశం బార్జింప యత్నించితిరేని యీతురుష్కులపై మరల మొనర్చి మీవారి రాజ్యలక్ష్మిని నిలుపుడి. ఈ పురిం గాపాడుడి మీ యత్నంబున నెల్లెడ నెత్తటి నే సాహాయ్యపడెదం. ఈబిడ్డ (పట్టానుజూపి) నా పుత్రుండని మీకుం దెలిసిన విషయము అందువ నాకొకండే పుత్రుండు. అయినను రాజ్యాభిమానంబున క్షత్రియాభిమానంబున వానిసరణమున నిలుపుదును. అరుల నుజయించునంతదనుకంగాని ప్రాణంబునీంగువఱకుంగాని రణక్షోణి నవదలని దీక్షంబట్టించి వసుపు వస్త్రములుంగట్టించెద. సంగర మొనరింపు మనియెద. దన మోహనాంగిరిం దలంచుకొని పిఱిందియక లయించునటుల యీ నా కొడలిని సద్మినని యుద్ధమున వానినబంపెద. ఇదియు నా నిర్ధారణము. (పట్టానుజూచి) పట్టీ! నీవు క్షత్రియకులమునం బుట్టినవాండవు.

మ. తనయా! లేం బ్రాయిక బుత్రుండఁడై యశము సార్థంబు చేయంగాం జేయుమా
మనమందే మఱి కీర్తితో నిలుపుమా మా వంశ చారిత్రముల్
కనుమా! మున్ను గుహుండు బాలుండయినన్ గాంచెన్ యశోలాభముల్
వినుమా! పుత్ర! యశోధనార్జనము భూభృన్ముఖ్య ధర్మంబగున్.

(సభాసకలంజూచి) సోదరులారా! ఈ నా నిర్ధారణమ్ము నకు మీరియ్యకొంటిరేని నేనిపుడే పురియందుండు వరవట్టితులు నందఱిం బిలిపించి, హితముపదేశించి, వారినన్నటికినై చిలి నేర్పరించెద.

హమీరాసు:—మాతా! నీవు క్షత్రియకులాంగనవు. వీరమాతవు. నీహితంబు సర్వక్షత్రియసమ్మతంబు. మేమెల్లరు రణదీక్షంబట్టెదము. తుదిశ్వాసముండునంతవఱకు యుద్ధమునందు నిలుతుము. జయమొందెదము. ఓడితిమేని వైరులకు చాముపడిన యీపురి విడుతుము. ఇది నిస్సందేహము. ఇంక నీవానతింప దగిన కార్యములెల్లకొనసాగింపుము.

హైమాదేవి:—అటులయిన మీరెల్లరు యుద్ధసన్నద్ధులై నిలుపుడి. రండి

(నిష్క్రమణము.)

తృతీయరంగము.

చిత్తూరు.

హైమాదేవి - పద్మిని - కుముదిని - లక్ష్మాంబ - పురస్త్రీలు.

హైమాదేవి:—(లేచి) వీరక్షత్రియ సతీమణులారా! వీరమాతలారా! ఇపుడు మనపురికిని మనకును సంభవించు సంక్షోభము మీకెఱింగినవిషయము కావున దానిని నేవిస్తరించి వచింపననవశ్యకము. ఇపుడు మమ్మెదిరించువారు లక్ష్యమతావలంబకులు. అన్యస్త్రీల మానమర్యాదలను గౌరవించువారుకారు. మద్యమాంససేవకులు కావున మదనవిషయాంధులు. ప్రాణముయినను వదలి మానాభిరక్షణము మానినులకు ధర్మమార్గంబను విషయము క్షత్రియాంగనలెల్లరుం దెలిసినదియే అయినను మనలోంగొందఱు చరిత్రాంశములు దెలియనివారుకలరని నేనెన్ని పూర్వదృష్టాంతములుంగొన్ని మీకుందెలుపంగోరెదను. పూర్వము దీమజీభార్య

పద్మిని లోకోత్తర సౌందర్యవతియని యెఱిగి అల్లాయుద్దీనను వాఁడు మనపురిపై దండెత్తి మనపూర్వీకులనెల్లరఁ జంపి యాసతీమణినిఁ గొనిపోవఁ బురముఁ బ్రవేశించెను. పద్మిని పురంధ్రీమణి కావున క్షత్రియాంగనలకెల్లను మానాభిరక్షణము నుపబోధించి చితి నేర్పఱచి వారితోఁ గూడఁ దానునుఁ బడి సహగమనం చేసెను. క్షత్రియాంగనల మానము కాపాడెను. క్షత్రియ స్త్రీల పాతివ్రత్యము స్థాపించెను. క్షత్రియవనిత తెగువ భూతలమున నెగడు నట్లొనరించెను. క్షత్రియవీరులు తమ గౌరవంబు రక్షించికొను మార్గ మిట్టిది యని మార్గదర్శకురాలయ్యెను. ఇది సంభవించి మూఁడువందల వర్షంబులయ్యెను. మరల యిప్పటికి ముప్పది యేండ్లక్రిందట బహదూరునుఁ డీపురి నశింపఁ జేయఁబడినపుడు మనరాణి కమలావతి పదుమూఁడు వేల క్షత్రియాంగనలఁ గూడి యగ్నిప్రవేశ మొనరించి మన రాణివ్రతమ్మును గాపాడెను. సోదరీమణులారా! ప్రస్తుతము మనకంతకంటె హెచ్చగు నీ స్థితి సంభవించుచున్నది కావున మీరెల్లరు నేకభావము గలవారై పావకునకు నాహుతియగుటకు సిద్ధపడియుండవలెను హా!

చం. వరసతులార! వీరవరవర్ణినులార! విరోధులీపురిన్
జొరఁబడి సర్వసంపదలఁ జూఱకొని మమ్ము హరించి, యక్కటా!
పరిభవమంతఁ జేయుదురు పాడిదొఱంగుచుఁ గానయిత్తఱిన్
బరసుఖముం దలంచి మనపద్మినిఁ బోలఁగ మీకుఁ జెల్లదే?

కుముదిని:— మాతా! పతిపోవు పథమనుసరించిన సతికదా పతివ్రత. పతిరణక్షితి సద్గతిఁ గాంచినతఱి, సతి, చితినంది సద్గతిఁ గాంచుట సహజముగదా?

కం. పతిపరగతి నందినతఱి
సతి చితినందుటయ కాదె సద్గతి క్షితిలో?
పతిఁబాసి క్షితిని నిలిచెడి
సతి సతియే! చలనసహిత శవముగఁ గాదే.

మాతా! అట్టి పద్ధతి సంభవించిన సమయమున, కీలికీలలందు ద్రవించు మా శారీరమాంస పచన సంబంధ పరిమళంబు పౌరకులు పవనబలవశంబున మూర్కొందురుగాని మాముఖమైనఁ జూడఁజాలుదురా? అట్టిసందేహంబు మీకుఁ వలదు. నిర్భీతిని మనపురుషులు వైరులను మార్కొని జయలక్ష్మినందనిమ్ము. కానిచో ముక్తిరమాపతులు గానిమ్ము.

శ్యామాదేవి:— సోదరీమణులారా! అటులైనఁ జితిసిద్ధపఱచియుంచెద. కోటవాకిలి తెఱచి మనవారు యుద్ధమొనర్చుచు వైరులు పురిలోఁ జొరఁబడు సూచన మీరుగనిన క్షణముననె మీరా మారణకర్మంబొనర్చి మానముగాపాడికొనుఁడి. నాకుఁ జేయఁదగినపని విశేషముగ నున్నయది. నేఁ బోయివచ్చెద.

ఇతరస్త్రీలు:— చేయుదుము వైళము.

(నిష్క్రమణము.)

తురీయరంగము.

చిత్తూరు - అక్బరుసేన.

[కోటలోను కోటపైనను హిందువులసేనయుండును. కోటవెలుపట అక్బరుపాదుషా, యతని సేనలును కోటపైనుండువారిని కాల్చుచుందురు. కొందఱు కోటపైనెక్కి కార్యంబొనర్చుచుందురు. కొందఱు కోటగోడనెక్కుచుందురు. ఇటుజరిగినపిదపఁ గోటవాకిలి తెఱవంబడును. హిందువులకు మహమ్మదీయులకు యుద్ధముజరుగును యుద్ధమున జైమాదేవి పద్మిని పట్టా యనేకులనుజంపి తాముజత్తురు. హిందూసేన సకలమునశించును. తురకలు పురిఁబ్రవేశింతురు. లోపలగా క్షత్రియాంగనలు పసుపుచీరలుగట్టుకొని యగ్నిఁజొరఁబడుచుందురు. అక్బరు దానిం జూచి జాలిఁజెందును]

అక్బరు:—క్షత్రియాంగనలారా! వీరమాతలారా! పరమపతివ్రతలారా! మీసాహసమికఁజాలింపుఁడు. మీ మర్యాదకేలోపమునులుగకుండునట్లు నేరక్షించెద. భయపడకుఁడి. చితిలోదుముకుట నిలుపుఁడి. అయ్యో! వలదు. వలదు. ఇంతటిమారణకర్మంబువలదు. నిలుఁడి నిలువుఁడి.

(స్త్రీలందఱుఁ జితిలోదుముకుదురు.)

హా. హా. క్రూరకర్మంబనిన నింతకన్న హెచ్చైనదిగలదా? ఔరా క్షత్రియ స్త్రీ సాహసము!

శా. ఔరా! క్షత్రియజాతి నీతివిధి! మేలౌరా తదీయాంగనా
ధీరత్వంబు! కనంగఁ జిత్రమగుఁగాదే! సాహసంబెంత! యీ
నారీరత్నములెల్లఁ బ్రాణములకన్నన్ మానమే మేలటం
చీరీతిన్ జితిఁజొచ్చిరాహా! కనలేమీ జాతిసామ్యంబిలన్.

హా! చూడనసహ్యంబిది. నేనేలుధారుణి నిట్టిక్రూరకర్మంబు జరుగనట్లుఁజూచెద. ఏమీ! విధికృతంబున నొకతాను కుపతి చితిఁగలసినమాత్రాన, విధివిరోధంబుగ సతిచితిఁగలయనేల? ఇది హిందువులనీతివిధిగనుండినను నాయావచ్ఛక్తి దూరవోసి, సర్వప్రయత్నములొనరించి, యీ ప్రాణఘాతసతీమారణకర్మంబు నిలిపెద. నా కార్యంబయ్యెను. నేనిందుండి చేయునదేమి? ఈ యుద్ధమునందు జైమల్, పట్టా, జైమాదేవి పద్మిని వీరసదృశ సాహసంబొనరించిరి. కావున వారివిగ్రహంబులు సలిపి యీ కోటవాకిలి నిలిపెద. పోయెద.

(నిష్క్రమము.)

ప్రవేశము - రామసింగు - లక్ష్మణసింగు.

లక్ష్మణసింగు:—ఇచటకలిగిన యుద్ధమునుఁ జూచితిమిగదా. ఇఁక మనముదయపురికేఁగి మనరాజుగారికీవార్త నాచాతప్పక తెలుపుదము.

రామసింగు:—లక్ష్మణసింగు! మనవారినాశనము నేమేమని నోటఁబలుకఁగలము? అయ్యో! క్షత్రియులెందఱుచచ్చిరి? హా. హా! క్షత్రియకులాంగనలెందఱు చితిఁగలసిరి?

లక్ష్మణసింగు:—మనమేమి చేయఁగలము? వచ్చిన పచ్చుపల మేమిగా పోవుదము రమ్ము.

(నిష్క్రమము.)

శ్రీ

ప్రతాపాగ్నేయము.

తృతీయాంకము - ప్రథమరంగము

ఉదయపురి.

ఉదయసింగు - ప్రతాపసింగు - సుక్త - జగదేవ - కుబేరసేన్ - రామసింగు లక్ష్మణసింగ్.

ఉదయసింగు:— (కుబేరసేనునిఁజూచి) సచివవరా! చిత్తూరునందు జరుగు యుద్ధమెటుల పరిణమించెనో? ఆవార్తయేమయిన నీవు వింటివియా?

కుబేరసేన్:— మహాప్రభూ! ఇదివఱకు నేనేమియు వినలేదు. అచటికిఁ బంపిన చారులింకను రాలేదు.

(రామసింగు లక్ష్మణసింగు ప్రవేశము.)

రామ లక్ష్మణసింగు:— (రాజునిఁజూచి) మహాప్రభూ! వందనమ్ములు.

ఉదయసింగు:— చారులారా! చిత్తూరు సమాచారంబేమి?

రామసింగు:— మహాప్రభూ! తెలుపుటకు వ్యసనంబగుచున్నది. మనవారి కార్యమెల్ల నశించెను. జనులు నశించిరి.

లక్ష్మణసింగు:— స్త్రీలందఱగ్గిలోఁబడి కాలిరి. పురము పాడుపడెను.

ఉదయసింగు:— (నవ్వుచు) చూచితివియా కుబేరసేనా! ఆ పొగరుపోతులకుఁ గాఁదగినపని యయినది.

చ. వికటఫలంబు తామనుభవించిరి గర్వము పేర్మి క్షత్రియుల్
సకలము మున్నెఱింగికద సాహసమిత్తెఱఁగాఁ బటించు వా
రకపలుమారు పల్కితిని రాజహితంబు నిరాకరించి రా
వెకలులు బుద్ధిహీనులయి వీడిరి వీడును బ్రాణముల్ వారల్.

వారికిఁ గాఁదగిన శాస్తియాయెను. నేఁడుకదా నామానసంబమందానందంబు చెందెను.

(ప్రతాపుఁడు నిట్టూర్పు విడుచును.)

(సుక్త లేచి కత్తినంది తన వ్రేలొకటి తెగఁగ నెత్తురుఁ గార్చును. దానిఁగని)

ఉదయసింగు:— అయ్యో! అయ్యో! ఎంత చిరరక్తము! ఏమియిది? ఎందుకటులాయెను. నేఁజూడఁజాలను

సుక్త:— తండ్రీ! క్షత్రియ వంశంబునఁ బుట్టి రక్తము చూడఁజాల ననిన, వినిన వారు నగరా?

శా. ఏమీ! భూభుజులై ధరాధిపతివై యారక్తమీక్షింపఁగా
నీమేనీగతి సంచలింపఁ దగునే! నిక్కపుయుద్ధంబునన్

ఘూర్మిలులౌ రుధిరప్రవాహమును సంపూర్ణంబుగా నీదరే
భామల్గొల్చుచునింటనుండఁగలరే ప్రాణంబులైనాశచే?

ఉదయసింగు:— ఔరా పౌరుషము! (నవ్వుచు) అటులయిన నీవును శత్రువుకు వెళ్ళి యుద్ధమొనర్పుము. అప్పుడుకదా నీపని తెలియును.

ప్రతాపుడు:— (లేచి) తండ్రీ! క్షత్రియజాతికి దుష్కీర్తివచ్చెనేయని దుఃఖించుచు ఓర్వలేక బలిదానంబులుసలుపుట పాడిగాదు.

చం. పలుకకు మీరిటుల్ జనక! పామరరీతిని శూరుఁ దొత్తులే
దలఁకక వైరులన్గనిసి ధైర్యము వీడక పోరుసల్పఁగాఁ
గలుగు యశంబు కానియెడఁ గాంతలకున్ మనకున్ విభేదముల్
గలుగునె? నవ్వులాటకును కారణమౌ గాదిది కర్మము మామదిన్.

నాయనా! నీరొపుఁడు చెప్పఁబలుకఁజాలు. నీరీతి క్షత్రియధర్మహానిబలుకుట మానుదుమని వేఁడెద.

ఉదయసింగు:— ఏమిమూఢులైన బాలలారా! నన్నా మీరెదిరించి మాటలాడెదరు? ఈ బుద్ధి మీకెవ్వరు నేర్పిరి?

చం. ఎదిరిచి నన్నిటుల్ బలుక నెంతటివారలు మీరు? ధర్మముల్
వదలమటంచు నాకుఁగఱపన్ గనునెంతటి సాహసంబు? ఛీ
వదరకుఁడీ హితంబులిఁక ప్రాణముఁ గోరితిరేని చాలు నా
యెదుటను నిల్వఁజెల్లదు సుమీ యిఁక వెళ్ళుఁడు మౌనముద్రతోన్.

మూర్ఖులారా! మౌనమువహించి యిచటనుండి వెళ్ళుఁడి.

శక్త:— తండ్రీ! మౌనమువహించి పోవుటచే తప్పేమేమొనర్చితిమి? మౌనము మానినులకు భూషణముగాని పురుషులకుఁగాదు.

ఉ. మౌనము వారిజాననల మానధనంబగుఁ గాని వాలుచేఁ
బూనినవానికిన్ దగునె? భూభుజజన్మము గాంచువానికిన్
దానగునే? వృథావచనజాలము లేలిఁక? శూరతన్
గాననివాఁడు క్షత్రియుల గర్భము చేటగుఁగాదె ధారుణిన్.

ఉదయసింగు:— (కోపమున) ఓరీ. [illegible]! శక్తా! నీవిఁక ప్రాణంబువనుండిన నాకవమానంబు దెచ్చుటయగాక నా రాజ్యంబునకుఁ గీడుదెత్తువు కావున నీవు హంతవ్యుఁడవు. నిన్ను ప్రదేశంపించెద. [ప్రతాపునిఁజూచి] ఓరీ నీవధికప్రసంగివి. నీ ముఖావలోకనంబు సేయఁదగదు. నాయెదుట నీవెప్పుడైనను బడకు. వెళ్ళుము. ఇప్పుడే వెళ్ళుము. [ప్రతాపుఁడు కోపమునలేచి పోవును.]

జగదేవ:—అన్నా! నా విన్నపంబొకటి మన్నించి విందువని వినయాన్వితుండనై వేఁడికొనెద. నేను పుత్రహీనుఁడను. "అపుత్రస్యగతిర్నాస్తి" యను వచనంబు నామానసంబెల్ల కాలంబుఁ గలంచుచుండును. కావున నీసుతానుమన్నించి నాకు వానిని పుత్రభిక్షగ నిడితివేని నేనిఁగూడ సుఖముననుండెద.

ఉ. సోదర నిన్ను వేఁడెదను సుతుని నేఁ గొనిపోయి పుత్రుఁగా
నాదరమొప్పఁ బ్రోవ మది నాశ జనించెను పుత్రహీను నన్
సోదర తప్ప నన్గనుమ సమ్మతి నీ సుతుఁ బుత్రభిక్షగా
మోదమొసంగ నాకిడుమ మ్రొక్కెద నీకిదె నన్నుఁ బ్రోవుమా.

[అనుచు మ్రొక్కును.]

ఉదయసింగు:—జగదేవా! నీకేల యీ పుత్రేషణ? గర్భమునఁ బుట్టి తలిదండ్రులచేఁ బెంపఁబడిన సుతులు హీనమతులయి కృతఘ్నత హెచ్చి తలిదండ్రుల నెదిరించి వారిమానసంబు గలంచుచుందురు. పుత్రహీనులకుఁ బుత్రులు లేని దుఃఖంబొకటి తప్ప మఱియేదియు వారిని బాధింపదు ఇది నిజము. నీవన్నియు నెఱింగియు నీపుత్రభ్రాంతి నీకుఁ గలదేని యీ దురాత్మకునిఁ గొనిపోయి రక్షించుకొనుము. ఇపుడే నానుండి వానిఁ దీసికొనిపొమ్ము. కృతఘ్నుఁడు వీఁడు కావున వీని ముఖావలోకనము నేఁ జేయనోప.

జగదేవ:—[నమస్కరించి సుతాను బిలిచికొని నిష్క్రమించును.]

ఉదయసింగు:— ఈ నా పుత్రులు మూర్ఖులయిరి. ఇప్పటిస్థితిలో వీరు నా రాజ్యమేల నర్హులుగారు. నాకు వార్ధకము సంభవించెను. ఈ రాజ్యం బెటు నిలుచునో తెలియకయున్నది. చింతించి ప్రయోజనంబేమి?

[నిష్క్రమిస్తూ.]

ద్వితీయ రంగము.

ఉదయపురము - రాజగృహము.

ఉదయసింగు - శ్యామలాంబ.

(ఉదయసింగు జ్వరాయాసముచే మంచముపైఁ బండియుండును. సశ్యామలాంబ కూర్చుని)

శ్యామలాంబ:—దైవమా! నామనోనాయకునకీవిధి బాధించిన నాగతియేమి?

ఉ. దైవమ! యీ ధరావరుని దార్ఢ్యము తగ్గగ సాగ నింకనే
నేవిధి నోర్తు ప్రాణమునని భువినిల్పఁగ? దిక్కు లేదు వీ
నావన! ప్రోవవే పతిని నామనవిం జేయుచు దీనవైననన్
గానవె కంఠసూత్రమును గాచి కృపామతి! మ్రొక్కి వేఁడెదన్.

ఉదయసింగు:— (కన్నులు తెఱచి) ప్రేయసీ! కన్నీరు గార్చెద వేల? ఊఱడిల్లుము. జననమరణాదు లెవరికిఁ దప్పనివి కావు. నీవిటు దుఃఖించినఁ బ్రయోజనం బేమి?

శ్యామలాంబ:— నాథా! ముందు నాకెవరు దిక్కు? నే ననాథనయ్యెదనే యని చింతించెదు.

చం. నను విడి నీవు పోయినను నాగతి యేమి? యనాథనైన నన్
గని యిటు రమ్మటంచుఁ బలుకన్ క్షితి లేరొకరైన నెట్టులీ
తనయుఁడు జ్ఞాతివర్గమున దక్కనొ జీవితుఁడై? నృపాలకా!
కనికరమున్ దలంచి యొక కార్యము సేయఁగ నిన్ను వేఁడెదన్.

ప్రాణపతీ! దైవనిశ్చితంబున నీకుఁ బరలోకప్రాప్తి కలిగెనేని యీ లోకమున నీ ముద్దుల కొమారుని జగ్గమల్లును మాటలాడించువారెవరు? జ్ఞాతివర్గమున వాఁ డెటుల తలయెత్తును? "జ్ఞాతిశ్చేదనలేనకిం" యనెను శిష్టులు? మీ వాఁడు రాజకుమారుఁడా [illegible] మునెత్తఁ గలఁడా? నాథా! ప్రాణపతీ! మనోనాయకా! దయరాలి మొఱవిని కరుణంబూని నీ రాజ్యమునకుఁ బట్టంబు నా పట్టికిఁ గట్టునట్లు లాజ్ఞయిమ్ము. దీనయై నిను వేఁడెద.

ఉదయసింగు:— శ్యామలా! ఊఱడిల్లుము. చింతింపవలదు. నీ కోరిక సఫలంబుఁ జేయ సర్వప్రయత్నంబు సలిపెద. మన జగ్గమల్లు రాజ్యంబు దక్కించుకొనుట కష్టసాధ్యంబగును. ప్రతాపుఁడు ప్రతిమప్రతాపుఁడు కావున నాయనంతరము వానినెదిరించువా రుండరు. అయినను నా సచివవరులనాలోచించి కాఁదగిన కార్యంబు సలుపులాగొనరించెద నీవు పొమ్ము.

(నిష్క్రమణము.)

తృతీయ రంగము.

ఉదయపురము.

రామసింగు - లక్ష్మణసింగు.

లక్ష్మణసింగు:— అన్నా! నిన్నరాత్రి వివాదమేరీతిఁ బరిష్కరింపఁబడెను?

రామసింగు:— వివాదాంశము వివాదములోనే నిలిచినది. లోకములో లేని సంగతి జరుగవలెనని నెవరుపెట్టుదురు? జగ్గమల్లుకుఁ బట్టంబుగట్టవలెనని యుదయసింగుగారు తమ మరణసమయంబునఁ బలికిరఁట. అంతమాత్రమున వంశపద్ధతిని ధిక్కరించి మనవారు ప్రతాపుఁ గాదని జగ్గమల్లునకుఁ బట్టంబుఁగట్ట సమ్మతింతురా?

లక్ష్మణసింగు:—అటులైన జగమల్లుపని తుదముట్టినట్లుకదా?

రామసింగు:—మాటమాత్రమునఁ గార్యము ముగియునా? వాదయుగిన బలివాదలేక యుందురా? ఉన్నారుకద మనవారుకొందఱు, లోలోన జగడము బెట్టి కన్నులఁ జూచుచుందువారు. జగ్గమల్లు తల్లిదిక్కువారు కొందఱువచ్చియున్నవారు. వారిలో మనవారుకొందఱు చేరినారు. నేఁడు ప్రతాపునకుఁ బట్టంబుగట్టఁబడును. అందఱు రానలయునని ప్రతాపుని పక్షమవలంబించినవారు చాటింప నాజ్ఞయిచ్చినారు. అట్లేరీతిగ జగ్గమల్లుపక్షయంబు చాటింప వానిదిక్కువారాజ్ఞ యిచ్చినారు. ముఖ్యము సంతోష సమయంబుననైనను సంగరంబు సంభవిల్లునని తోఁచెడి.

లక్ష్మణసింగు:—ఎవరేదిక్కుననుండరీ ప్రతాపుని రాజ్యము ధింగవాడుకాదు వాఁడెదురుపడి నిగిరినపుడు వీరానిలుచువారుని సింహమెక్కడ? బక్కనక్కయెక్కడ? ప్రతాపుఁడు రాజయిన క్షత్రియుల పౌరుషము దక్కును. జగమల్లు రాజయిన క్షత్రియులకు నిండ్లు వాకిండ్లు దక్కను.

రామసింగు:—ఎవరికేమిదక్కినను మనకేమో సేవావృత్తి తప్పదుగదా? ఈ యధికప్రసంగములు మనకేల? రామాయస్వస్తి. రావణాయస్వస్తి యని యుండవలెను. ఎవరురాజయిన వారినిఁ గొలుతము. నిజమా? కాదా?

లక్ష్మణసింగు:—నిజము. నిజము. ప్రొద్దుపోవుచున్నది. రామా పనులకుఁ బోవుదము రమ్ము.

(నిష్క్రమణము.)

తృ తీ య ర ం గ ము.

ఉదయపురము - ఆస్థానమంటపము.

ప్రతాపుఁడు-జగమల్లు-పురోహితులు-రామభట్టు-లక్ష్మణభట్టు - కుబేరసేన
జయదేవ - భీమజీ- శేషజీ - కృష్ణసింగు - దౌలతుసింగు - సర్దార్ సింగు.
బలవత్ సింగు - విక్రమసింగు.

[సింహాసనము మధ్యనుంచి కుడిప్రక్కనఁ బ్రతాపుసింగు పక్షమవలంబించినవారును ఎడమప్రక్కను జగ్గమల్లుపక్షమవలంబించినవారును గూర్చుండియుందురు.]

లక్ష్మణభట్టు:—(లేచి) సభాసదులారా! శుభముహూర్తంబు మీఱుచున్నయది. ఆలస్యమేల? ఉదయసింగుగారి మరణశాసనము రీతి మనజగ్గమల్లునకుఁ బట్టంబుగట్టుదము. పట్టంబుగట్టక మహారాజుగారి శవసంస్కారమునకు మార్గము లేకయుండును.

(జగమల్లునింజూచి)

కం. లెమ్మా జగమల్లు! తిలకము
గొమ్మా ఫాలమున నుంచికొమ్మా యాసన

దమ్మున సింహాసనమున
రమ్మా యెక్కింతు మనము రంజిల్లంగన్.

జగ్గమల్లూ! ఆలస్యమేల? లెమ్ము.

రామభట్టు:— ఏమీ! లక్ష్మణభట్టూ! నీ వెవఁడవు. రాజద్రోహివఁడవై నేనిచటనుండ నీవా రాజును జేయువాఁడవు? ఔరా! గర్వము; ఈ రాజ్యమునకు జగమల్లెవఁడు? శునకము కనకసింహాసనంబునకుఁ దగునా? రాజానకుఁ బెద్దకొమారుఁడు వీరప్రతాపుఁడై ప్రతాపుఁడుండ, వానిఁగాదని సింహాసనంబుగొనవారేరి? సింగమునోటఁబడిన యామిషంబుఁ గరిశాబకంబు కొనఁజాలునా? తరుశాఖలోఁబడి ఫణిపాలుఁడు మరణశాసనంబు వ్రాసినమాత్రాన తిరిగివంశసరణి తప్పఁగునా? ఏలయీ వెడమాటలు?

(ప్రతాపుని జూచి) రాజకుమార ప్రతాపసింగ్జీ! క్షత్రియాన్వయప్రదీపా! వీరప్రతాపా! ప్రతాపా! లెమ్మా.

కం. లెమ్మా! ప్రతాప! తిలకము
గొమ్మా ఫాలమున నుంచికొమ్మా! యానం
దమ్మున సింహాసనమున
రమ్మా యెక్కింతు మనము రంజిల్లంగన్.

ప్రతాపా! లెమ్ము. ముహూర్తంబు మీఱును.

కాలతుసింగు:— (లేచి) ఏమీ! బ్రాహ్మణా! జగమేలఁజాలు జగ్గమల్లు మీవారు రాజ్యమేలఁజాలఁడా? వాఁడు క్షత్రియుఁడు కాఁడా? రాజపుత్రుఁడు కాఁడా? రాజుగారి మరణశాసనంబు దిరస్కరింపఁదగునా? ఇది హితబుద్ధి కాదు. అధికప్రసంగములుమాని మానితమ్ముగ జగ్గమల్లునకుఁ బట్టంబుగట్టనిమ్ము.

ప్రతాపసింగు:— (కోపమున లేచి) ఏమీ! క్షత్రియాధమా!

శా. ఏమీ! క్షత్రియ! యేమిమాటలివి? యేకీ కాంతునీవెట్టు లీ
దుర్మార్గవాదము దీర్తువో తెలుపుమా మాన్యుండవై తేని! యీ
నామాన్యంబును నాకుఁగాదనుచు భూనాథుఁడు తాఁబల్కఁగా
నేనూరన్ గలవాఁడనే! కరమునన్ నేఁబూననే కత్తియున్.

జగ్గమల్లు (లేచి కోపమున)

శా. వాలున్ బూనిన వాఁడు నీవొకఁడవా? హహ్హా! యిటుల్ బల్కఁగా
చాలున్ జాలును పోటువాక్యముల రాజ్యంబేలఁ గాఁజాలదే!
మేలా నీబలె క్షత్రియాన్వయమునన్ మే మంచయున్ బుట్టమే?
రాలన్ రువ్వినమాత్ర రాజ్యమెటులన్ రాలున్? ప్రతాపాయాసమా.

ప్రతాపా! నీ ప్రల్లదంబులు చాలింపుము. మన తండ్రి మరణశాసనమువలన నేను రాజును. అధికారము నీ వరివశంబుగాదు. ఈ సింహాసనాధిష్ఠానము రాజచిహ్నము కావున దానికి నేనర్హుండను. నీవీరీతి వృథా కలహంబు పెంచకు.

ప్రతాపుఁడు:—జగ్గమల్లూ! భుజబలంబులేనివానికి మరణశాసనంబు మరణమని తెలియుము. మరణశాసనబలముచే నీవు రాజవయితేని యీ కృపాణధారాబలమున నీకు మరణంబు గల్పించి నేనే రాజనగుదును. ఏదీ! చూచెద. నాకెవరడ్డపడెదరో? (అని సింహాసనమెక్కును)

(జగ్గమల్లు పక్షమువారును లేచి కరవాలము లెత్తుదురు. ప్రతాపునిదిక్కువారు వారినెదిరింతురు.)

కుబేరసేనుఁడు:—రాజపుత్రులారా! క్షత్రియకులోత్తములారా! మీ మీ కలహంబులు మానుఁడు. గతచర్చంబు మానుఁడి. ప్రస్తుతస్థితిగతులు నాలోచింపుడి. వృథాకలహములు పెంచకుఁడి. రాజుగారు వృద్ధులై తమ రాణిగారి ముఖంబుఁ జూడఁజాలక వారి యధీనులై మరణశాసనంబు వ్రాసిరి. అయినను కులాగతసంప్రదాయమును దప్పింప వారి వశము గాదు. ఈ ధరణి క్షత్రియకుల సంభవులకెల్లరకుఁ జెందినది కాని యొకరిసొమ్ము కాదు. క్షత్రియులు ఘనబలాధికులు. భుజబలాఢ్యులు సింహాసనార్హులు. సింహాసనార్హులనే జనులు రాజుగ నియమించుకొందురు. విశేషజననియామకాధికారమే రాజత్వము. ప్రస్తుతస్థితిగతు లెల్ల నాలోచించి వీరప్రతాపుఁడగు ప్రతాపుఁడే రాజ్యమేల సమర్థుఁడని జనులెల్లరు నిర్ధారించినారు. తమనిర్ధారణము రణమునఁ బ్రాణములైనను సమర్పించి స్థాపింప యత్నించినారు. పారసీకుల ప్రాబల్యకాలమున మనమిటు కలహించుచుండినచో మన నాశనమునకు మనమే మార్గదర్శకులగుదుము. మీరందరు దీర్ఘాలోచన చేయుదురుగాక. రాజ్యాభిమానంబు మానక క్షత్రియకులాభిమానంబు నేమఱక రాజ్యాభివృద్ధికై పాటుపడెదరని వృద్ధక్షత్రియుఁడగు నేను మిమ్ము మనఃపూర్వకముగ వేడికొనియెద.

[జగ్గమల్లు పక్షమవలంబించినవారందరు కుబేరసేనునిపైఁగల గౌరవమున మారుమాటాడక [illegible] కొనుచుఁ గూర్చుందురు.]

జగ్గమల్లు:—క్షత్రియసోదరులారా! మీరు రాజ్యవాక్యాభిమానులుగాక తదాజ్ఞోల్లంఘన మొనరించితిరి కావున మీ సరసనేనుండను. ఈ మహారాజ్యమునందు ప్రతాపుఁడెట్లు తనరాజ్యమును నిలుపుకొనునో చూచెద.

ఉ. పాడిఁదొలంగి రాజహితవాక్యము తుచ్ఛముగా నిరాకరించి యీ
నాఁడు ధరాధిపత్యమును నాకునొసంగక విక్రమార్కుఁడే
నాఁడు ధరింప యోగ్యుఁడని నానయు విడుచునాడనో సె? కా
పాడుమరేమొ మీ చెవను పాడుతురుష్కులనుండి, రాజ్యమున్.

[అనుచుఁ గోపమున లేచిపోవును]

కుబేరసేనుఁడు:—సోదరులారా! ఇకఁ బ్రతాపసింహునకుఁ బట్టంబు గట్ట నాలస్యము చేయకుఁడి. [భిల్లనాయకుని జూచి] భిల్లనాయకా! ఈ వీరప్రతాపుని ఫాలతలంబున నాచారపద్ధతి ననుసరించి రక్తతిలకోత్సవము సలుపుము.

భిల్లునాయకుఁడు:— [లేచి తనచేతిని వాలుచే నటుక రక్తములో నంగుళి ముంచి]

కం. మేవార్ రాజ్యంబేలిన
మీవారికి శుభముగలిగె మిక్కుటముగనే
దీపమౌ రక్త తిలకం
బాపర రక్తంబుఁగనుము యందుమనోత్సుక్.

[అనుచుఁ బ్రతాపుని నొసట రక్తతిలకంబుసుంచును.]

కుబేరసేన్:— [లేచి కిరీటంబుఁ జేతనిడుకొని]

గీ. దీప్తిఁగనెనేది యాంశిలాదిత్యునంది
బహుళయశమేది యార్జించె గుహునిఁజెంది
భూపతిత్వంబు నెదికనె బాపునంది
యట్టిమకుటంబు నీవందుమా నృపాలా.

[అనుచు మకుటంబు శిరముపైనిడును.]

రామభట్టు:—

ఉ. స్వస్తి, సమస్తవైరిజన సాధనయోగ్య కృపాణపాణికిన్.
స్వస్తి, సమస్తదేవగణసాధన యోగ్యసుకర్మశాలికిన్,
స్వస్తి, సమస్తభూమిజన సాధనయోగ్యమహోరుశక్తికిన్
స్వస్తి, ప్రతాపభూపతికి పావనమూర్తికి భవ్యకీర్తికిన్.

[అనుచు నాశీర్వదించి యక్షతలుజల్లును.]

ప్రతాపుఁడు:—[లేచి]

ఉ. సోదరులార! మీరుబలు సొంపువహింపఁగ రాజ్యసంపదన్
సాదరమొప్ప నిచ్చితిరి చాలదు నాకిది సత్కృపామతిన్
ఖేదము చూపకే తెలిసి ప్రీతిని నేనొనరించు కర్మలం
దాదరమొప్పఁ దోడ్పడుదురంచు మిముఁ గామిఁ జాలవేడుకన్.

సోదరులారా! క్షత్రియకులాభిమానులారా! వైరికరి పంచాస్యులారా! మీరు ప్రీతిని నొసంగిన రాజ్యమంది యానందానందుండనైతిని. అయినను నిశ్చలంబగు నానందంబు నా మానసంబుఁ బొందదు. ఇంతటి సంతోషసమయంబున దుఃఖవార్తలు దెలిపి మీ మానసంబులు కలంచుట నాకు ధర్మంబుగాదు. అయినను నే నోటి మనంబున నిమిడ్చి వాడను. మనపెద్దలచే నార్జింపఁబడిన చిత్తూరు పట్టణంబు తురుష్కులపాలయినవార్త వినిపట్టి యుత్తమక్షత్రియుఁడెవ్వఁడైనను తననగరంబు సాధించునంతవఱకు సుఖముగ నిద్రపోఁజాలఁడు. అయ్యో! ఎందఱుక్షత్రియులాపురికై యెన్నిమారులు తమప్రాణములు వైరులకృపాణములకు బలి యిచ్చిరి! ఎందఱుక్షత్రియ పురంధ్రీమణులాపురికై వహ్నిఁబడి కాలిరి! క్షత్రియదేశాభిమానంబునకుఁగదా మనపూర్వీకులు తమప్రాణంబులు గోల్పోయిరి? వారిదేహంబున ప్రవహించిన రక్తము మనయందు లేదా? వారికిఁగలిగిన యభిమానంబు మాయందు నీరగునా? వారికి·

గలిగిన క్షత్రియపౌరుషంబు మాయందు నశించెనా? శాతకరవాలంబునకుఁ గలిగిన ధార మా కరవాలంబునకు లేకుండెనా? వారిఁ గనిన తల్లులు వీరమాతలు కన్న మాతల్లు లగారా? మా యక్షిమానసగరంబున మాకు సమానాకారంబుగఁ బారసీకులుక్కుమీరి యేలుచుండ మేమిటు తలవంచికొని చచ్చినవారింబలెఁ బడియుండఁగలమా? పూజనీయములైన మా దేవాలయములఁ జొచ్చి యీ యవనులు మా విగ్రహముల భంగమొనరించుచుండ నాయువున్న నుండియు మనమిటు దాఁగికొనుట భూభుజుల ధర్మమా? మా రాజ్యధనంబు దోఁచుకొనినది యొకటియే చాలక క్షత్రియకులాంగనల మానధనంబు దోఁచు నీచుల పీచమడంగఁ ద్రొక్కక కనులారఁ జూచుటకు క్షత్రియులందఱు రాపడిపోయిరా? అకటకటా! ఆ నిర్భాగ్యులు జోధపురు అంబరు రాజులు పౌరుషము పారావారమునఁ ద్రోసి కులధర్మముఁ గాల్చి రంకుల ధర్మంబు పాలించి యీ పారశీకుని యనుగ్రహమునకై తమయాఁడుబిడ్డలను వానిదారలుగఁ జేసి వానిసేవకావృత్తిని నిలచిరి కదా! క్షత్రియులకింతటి క్షీణదశ వచ్చునని కలనైన మీరు దలంచియుంటిరా? భ్రాతృవరులారా! ఈ యవమానకరంబగు వార్తను చెప్పుటకు నాకు సిగ్గయ్యెడిని. ఇట్టి యవమానంబు మా రాజ్యంబునకు ప్రాప్తింపకయుండుమెలాగు మన మెల్లర మేకవాక్యతఁ గలిగి యేకమతినిఁ బూని సర్వప్రయత్నములు సలుపవలయును. నా తాత్పర్యంబున మీరందఱు ఏకీభవింతురేని నాకు మీరందఱేకమతిని మీ ధైర్యసాహసంబులచే సాహాయ్య పడితిరేని మా రాజపాలిదేశముసందే యీ పారశీకులు పారులాగొనరించెద.

(అందఱు మాకది సమ్మతి సమ్మతియని పలుకుదురు)

సోదరులారా! మీ సమ్మతివాక్యంబు నాకు సమ్మోదకరంబు. మీవార్ రాజ్యంబిపుడు నిర్వీర్యమై నిర్ధనతకోల్పడియున్నయది కావున మన మెల్లరము రాజభోగములను త్యజించి ధనము గడింపవలెను. పెండ్లిపేరంటములు పేరిడి పెక్కుధనము వెచ్చింపరాదు. చిత్తూరునగరంబు సాధించునంతవఱకు మనము భోజనాదులకు కనకరజిత పాత్రంబులు మాని విస్తరలలో భుజింపవలెను. మెత్తపెత్తలపైఁ బరుండుట మానవలెను. ఆ దుర్మార్గునోడించునంతవఱకు శిఖదీక్షఁబూనవలెను. పర్వతసంచారంబలవాటగుటకై మనము పాటుపడుచుండవలెను. ఉపవాసంబుల భ్యసించి దహారిణమును శరీరము కోర్చినటుల సేయవలెను. ఆయవనాధములు మా పురిఁ జేరనటుల చిత్తూరునుండి యిచ్చటి వఱకు భూములు దున్నక బాడుగడపి క్రూరమృగాలయంబులుగ నొనర్పవలెను. అరవల్లి యనుపర్వతంబులలో నందుగోండములు సైన్యమునమలవాటుగఁ జేసికొనియుండవలెను. "హల్దిగాట్" అని పిలువంబడు పర్వతమధ్యమార్గంబు నెల్లకాలంబు కాపాడవలెను. తిరిగి దొరకినప్పుడు రియ్యతి తుకల నుఱుమాడవలెను. చిత్తూరు సాధింపవలెను. క్షత్రియవారుంబు సార్థంబుఁ జేయవలెను శిష్టాచారంబు నిలుపవలెను. దుష్టాచారంబు దూరముసేయవలెను. ఇదియ నా ప్రార్థన.

(క్షత్రియులెల్లరు మాకు సమ్మతి సమ్మతి యనియెదరు)

కుబేరసేన:— మహాప్రభూ! మాతన రాజ్యపట్టాభిషేకోత్సవము జేటకు వెడ్డట రాజ్యస్థితి కావున మీరటు సేయువలెను.

ప్రతాపసింగు:— సచివవర్యా! కొంచెము సంగతియైననేమి, నేనిప్పుడే పోయెదను.

రామభట్టు:— మహాప్రభూ! మీవెంట వేటకు నేను రావలసినది. ఈ సమ్మృగవేటమును మంత్రిపూర్వక మొనరించుకొనవలయును.

ప్రతాపసింగు — బ్రాహ్మణోత్తమా! నీవనుకొనుట (సభాసదులంజూచి) సోదరులారా! నాకొఱకై మీరలనివారు ప్రార్థనపై, మీమీయుద్యోగంబులయందుండుచు విశ్రమించుకొనుడి నేనుబోయెద.

(నిష్క్రమింతురు.)

షష్ఠమరంగము.

ఉదయపురికి జేరువయరణ్యము

ప్రతాపసింగు - సుక్త - రామభట్టు - వేటకాండ్రు.

[సుక్త యొకదిక్కునుండియు "ప్రతాపుడు" డొకదిక్కునుండియు నొకమృగముపై బాణముగిడి వచ్చి యిద్దరు దానిపై శరము వేయ నది చచ్చిపడును. వారిద్దరు దానిసమీపించి]

సుక్త:— సోదరా! ఈమృగంబు నాచే జంపబడినది కావున దీని నీవంట వలదు. ఇది నాసొమ్ము నీది కాదు.

ప్రతాపుడు:— సుక్తా! ఏమిమాటలాడెదవు? దూరమునుండి నేనీమృగమును గని దానిని వెంబడించి యీనాశరమున జంపిన దానిని నీవు గోరుట తగదు. ఇది ధర్మము కాదు.

సుక్త:— ప్రతాపా! నీవేమిమాటలాడెదవు? పొదలలో నాగియున్న మృగపోతమును నేగని యంపకోల్ని దేసి వెంబడించుచుగిడి యీనాశరమున జంపినదానిని నీవు కోరుట ధర్మము కాదు. రాజధర్మములు జక్కగ నడిపెదనని నీవాడినమాట యీరీతిగానా నీవు నడుపుదువు?

ప్రతాపసింగు:— సుక్తా! నీవు మితిమీరి మాటలాడకుము. అధికప్రసంగివి గాకుము. రాజనగు నేన ధర్మంబు సలుపుదునని యెన్నితివా? అక్రమంబులాడెదనని తలంచితివా?

సుక్త:— ప్రతాపా! ఎన్ననేల! తలపనేల? రాజయినమాత్రాన సహజగుణంబులు పోవునా?

ప్రతాప:— ఛీ! పొగరుపోతా! హెచ్చరిక. తరతమంబులు దెలిసి పలుకుము. మీఱిన నాకత్తి తీసి నీశిరము ద్రుంచెద.

సుక్త:— ప్రతాపా! ఎంతటిపోటుమానిసివైతివి? నీశరమునకు గలవాడి నాశరమునకు లేదా? నీకరము నాకరవాలకు మీఱినదయా?

ప్రతాప:— అటులయిన నిలువుము. నీక్రొవ్వడంచెద.

(అనుచు నిరువురు కత్తి చేబూని నిలుతురు)

రామభట్టు:— (సరభసముగ వచ్చి నడుమనిలిచి) హా హా. వలదు వలదు.

చ. వలదిక బోరుచాలు బలవంతులు చేకుఱు సోదరుల్ వృథా
కలహముఁ బెంప రాజ్యమునఁ గల్గు నుపద్రవకోటి వెల్లుగా
చలము బలమ్ముఁ జూపఁగను శత్రువులే గలవారె? మీకునీ
కలఁతలు చెల్లునే? యొకమృగంబునకై హితమూలకింపుడీ.

ప్రతాపా! సోదరునితో యుద్ధంబు సమ్మతముగాదు (సుక్తునిజూచి) సుక్తా! పెద్దవన్నతమా? హితమా? రాజునధిక్కరించి పలుకుటధర్మమా? ఇది ద్రోహకర్మ గాదా?

సుక్త:— ఓరీ! పిచ్చిబ్రాహ్మణుఁడా! సోదరులన్యాయంబుననీవు ప్రవేశింపకు. అడ్డమునిలువకువదలుము.
వానిపొగరడఁచ వలయును.

ప్రతాపు:— బ్రాహ్మణోత్తమా! పూజనీయుండవై యీపాపసురుండోతు జోలికేలపోయెదవు? వదలి నీ దారినీవు బొమ్ము.

(అనుచు మూలవాలెత్తుదురు.)

రామభట్టు:— రాజోత్తమా! రాజకుమారా! ఈ చ్ఛత్రియాగ్రధంబు నేఁగనులఁజూడఁజాలను. నను ధిక్కరించిమీరు యుద్ధమాడఁదలంచితిరేని యీనాశవముపైనిలిచి సంగర మొనర్పుఁడి

(అనుచుఁవిడివాలు పీఠి యెదపై బొదచుకొనును.)

ప్రతాపు:— హా హా. బ్రాహ్మణోత్తమా! పలను. ఇంతటిహత్య పలదు (అనుచుండ బ్రాహ్మణుఁడు మరలఁబొడిచికొని క్రిందఁబడును.)

హా హా. పాపను పాపము. బ్రాహ్మణహంతకుండనైతిని.

(ప్రతాపుని బలముచ్చి చేరును.)

(సుక్తునింజూచి) ఓరీ పాపాత్మా! ఎంతటి పాతకంబునకు నన్నులోఁజేసితివి.

ఉ. భూపతినైన నన్నుఁ బరిపూజితుఁడంచుఁదలంపకీవు నా
నాపరిభాషణంబులనునన్నుఁగ నొంచుచు నెవ్వఁజేసి, యీ
తాపసవర్యు చావునకు దారిని జూపితివక్కటా! మహా
పాపము నీకతంబునను బ్రాప్తించెఁ బ్రోల్వెడి వెళ్లుమాయింకన్.

ఓరీ! సుక్తా! నీవిందుండఁజనదు. నావచ్చెదలిపొమ్ము నాపురమునందుండినచో ననేక కలహంములకుఁ కారణంబగును. దానినుండి రాజ్యమునకు బాధగలుగును. నీపేకతంబున నైననాపురంబుఁ జొరకుము. హెచ్చరిక.

సుక్త:— ప్రతాపా! భూమిపాలుఁడ నే ననుచు గర్వించిపలుకకుము.

ఉ. మాటలు మార్గణంబులయి మానససీమను గ్రుచ్చుఁగావునన్
మాటికిమాటికిన్ బుధుమ మానుచుఁ బొమ్మని పల్కఁబోలునే?
నేఁటికినీకు నాకుఁగలనెయ్యము తీఱెను వైరమైతి నీ
నాటికి మాటలేలయిఁక నాకును నీదును నేఁదు నీదెసన్.

ప్రతాపా! మంచిది. నేఁబురము వెడలివెళ్లెద. ఈ పురమున నీవెటులుండెదవో చూచెద, కాలమువచ్చినపుడీ మాటఁదలంచికొనియెదవు.

(అనుచు నిష్క్రమించును.)

ప్రతాప:— భటులారా! ఈ శవసంస్కారంబునకుఁ దగిన కర్మమొనరించి మీరుండుఁడు.

(ప్రతాపుఁడు నిష్క్రమించును.)

భటులు:— (శవమునెత్తికొనుచుండ బ్రాహ్మణుఁడు లేచి) ఓరీ! దురాత్మకులారా! నన్నేలయంటితిరి? సోదరులపోరుమాన్పుటకై కడివాలుఁబట్టియైఁ బొడిచికొని యీపిరిబిగఁబట్టికొని పడియుంటిని. అంతయు నేఁ బొప్పిలినని తెలిసికొంటిరా? బ్రాహ్మణుఁడు చచ్చునా? రండు [illegible]

[నిష్క్రమింతురు.]

శ్రీ

ప్రతాపాగ్బరీయము

చతుర్థాంకము - ప్రథమరంగము.

ఆక్బరునగరు.

నౌరోజాబాజారు - నవరాత్రోత్సవము.

అక్బరుభార్యలు (జోధుబి - చిక్కతాయి) - హిందూరాజుల భార్యలు

(సుందరాంబ - సౌభాగ్యవతి - మంగళాంబ - ప్రతాపవతి.)

(బాజారువీధిలో నాడువారనేకవినోదవస్తువులమ్ముచుందురు

రాజస్త్రీలువానినిఁ జూచుచునాటపాటలఁ బ్రొద్దుపుచ్చుచుందురు)

(పిదప సుందరాంబ - ప్రతాపవతి యిరువురుదప్పలోలోగానే వెళ్ళిపోదురు.)

సుందరాంబ.—[దూరమున నిలిచి] [స్వగతము] దీనిమూలని యభిమానంబుఁ జెగటాప్ప సమయమిది. నేఁ ఎన్నినయుపాయంబు సఫలంబయ్యెను. నా చెలులు సౌభాగ్యవతి, మంగళాంబ, జోధుబీ మొదలగువారు నాకనుసన్న నెఱింగి యెవరికిఁ దెలుపక వెళ్ళిపోయిరి. ఈ ప్రతాపవతి నాచేతఁ దొరకెను. హా! హా! నేనక్బరుపాదుషాగారికి లోఁబడి మానము నమ్మి సొమ్ములార్జించితినని నా బావ పృథ్వీరాజు నా మగనిని హేళనముసేయుచున్న వాఁడఁట మూతిపై మీసలేమాయెనని తిరస్కరించుచున్నవాఁడఁట. ఈనాఁడీ ప్రతాపవతిని పాదుషాగారికిఁ జిక్కులాగొర్చి నా బాంధవ్యాదఁదీసెద. అదే కూటివారందఱు మైతిమేనిఁ బరస్పర పరిహాసంబులకు మార్గముండదు. అదియునుఁగాక మీవార్ రాజు సుతయను దురభిమానంబీ ప్రతాపవతికి చాలఁగనున్నది. దీనిగర్వంబణఁచవలెను. ప్రతాపవతి నాదిక్కువచ్చుచున్నది. ఊరకయుండెద.

ప్రతాపవతి:—ఏమివదినె. ఊరకనిలిచితివి? వినోదములు చూడకమాయెనా?

సుందరాంబ:—ఏమివినోదములుపోవే. నాకాళ్లునీయుచున్నయవి. నీకేమివయసు దానవు. నూతనవివాహంబనినఁ దనువుమఱుగును.

ప్రతాపవతి:—ఈ పరిహాసంబునకుఁ గొదవలేదు. మనమంగళాంబ మొదలగువారు కానరారు. ఎచటఁ బోయిరి?

సుందరాంబ:—ఏమీ! అచట లేరా? [అని వెనకి] అయ్యో! ఎంతటి దొంగలే వారు? మాకుఁ జెప్పక చేయక వెళ్లిపోయినారు. మోసగత్తెలు.

ప్రతాపవతి:—వదినే! ప్రొద్దైనది మనము పోవుదము రమ్ము.

సుందరాంబ:—మరచితిమమ్మా పోవుదము రమ్ము. ఈ నగరు చక్రబింబము కోటలా తెలుస్తున్నది. ఏదిక్కునుండి వెలివెడలవలెనో తెలియదు. ఇరుకైన దారి కాఁబోలు. పోయినతోవ నేనిటులనే పోయినది.

[అనుచుఁ నష్టదారినిఁ బిలిచికొనిపోవును.]

(అంగళ్లవారు తమ యంగళ్లు మూయుదురు.)

[నిష్క్రమము.]

ద్వితీయ రంగము.

ఆ గృహ గృహము.

అక్బరు - ప్రతాపవతి - సుందరాంబ.

సుందరాంబ:—ప్రతాపవతీ! మేము దారితప్పితిమి కాఁబోలు పాదుషాగారి గృహమిది. ఇటునుండెటు వెడలవలెనో తెలియదు.

ప్రతాపవతి:—(భీతినభినయించుచు) వదినే! మనగతియేమి? ఎవనినైనను దారియడిగి తెలిసికొనుము.

సుందరాంబ:—ఇచటనెవరును లేరే! ఆదిక్కునకుఁబోయి చూచెద.

(అనుచు నిష్క్రమించును)

(అక్బరు ప్రవేశము)

(అక్బరునుఁ జూచి) వదినే వదినే [అని యఱచును]

అక్బరు:—సుందరీ!

గీ. వదినె వదినె యనుచు వాచఱచెదవేల?
వదినె యెవరు నీకు? వాడ యెద్ది?
పురుషుఁ డెవ్వఁడు నీకు? బుద్ధి బోణి! నీవేల
కలఁతఁ జెంది యిచట నిలిచినావు?

భామా! భీతినొందుడు. నేను పాదుషాను. రాజ్యమేలువాఁడను. నిర్భీతిగ నా మాటలకు బదులిడుము.

ప్రతాపవతి:— [భీతినభినయించు]

చ. ధరణిప! పృథ్విరాజునకు దారను నేనవరాత్ర సంభ్రమం
బరయఁగ వచ్చి వేడుకల నచ్చెరువందఁగఁ జూచుచుండ, నా

సతిచెలులెల్ల నన్ను విడి చయ్యనవెళ్లిరి వెళ్లుదారి నే
నరయకయుందుఁ జేరితిని యక్కట! వెళ్ళెడుదారి యెద్దియో?

అక్బరు:—మనగజయానా! నీవదినె యెవరు?

ప్రతాపవతి:—భూమిపాలా! నావదినె సుందరాంబ. దాసిజానువారి నైవాన్నైనఁ బిలిచికొనివచ్చెద నని పోయి రాకనిలిచెను.

అక్బరు:—వారిజాక్షీ! దాసిజానువారిని పిలిచికొనిరాను నీవదినెపోయెనా? మంచిపనిచేసెను. సారసా నవా! నీపేరేమి?

ప్రతాపవతి:—పురుషవర్యా! నాపేరు ప్రతాపవతి.

అక్బరు:—మదవతీ! నీవు ప్రతాపవతివి కావుననే ప్రతాపవంతులకుఁ దగినదానవు. యౌవనులకుఁ బ్రతాపవతివి. నిజము. సుందరవనా! సౌందర్యాతిశయంబున నీవు కుడలపద్మినివనియని, నిన్నెందుఁ జూడనగునోయని కుందుచుంటిని. దైవనూయ దుమాహ్యంబు. ఏప్రయత్నములేకనే నా యింట నిన్నుఁదెచ్చినిలిపెను. మందయానా! ఈ రాత్రి నీవిందుండి, మదిమంది ప్రాతఃకాలంబున నీపతిగృహంబుఁ జేరుము. భీతిలవలదు. పాదుపాయింటనుంటివనిన నీపతి నిన్నేమిశిక్షింపఁడు. నీకిచట నేకొదవయునుండదు.

ప్రతాపవతి:— భూమిపాలా! నేనిందుండి చేయఁదగినదేమి?

అక్బరు:— ఉడురాజముఖీ! నేనుడువ నేల?

ఉ. ఇంతిరో! యేమిమాటలివి? యేమనియుత్తర మేనొసంగుదుణా?
గాంతరొ! సర్వసంగ్రహముఁ గానని రీతి నటించువారి కే
నెంతటివాఁడఁ దెల్పఁగను? హెచ్చగు ప్రౌఢవునీ వెఱుంగవే
కంతునిమర్మ శాస్త్రములు? కామిని! నోటవచింపఁ బోలునే?

మానినీ! ఇవిమానసగ్రాహ్యంబులు. నోటవచింపఁదగినవి కావు.

ప్రతాపవతి:— భూపాలా! ఇపుడుగదా నీమనంబుఁ దెలిసితి.

ఉ. మానవనాథ! నీవిటుల మానుషకృత్యము లాచరింపఁగాఁ
బూనుటధర్మమే? యఖిలభూతలమ్మే లెదు పాదుపాయిటుల్
హీనులభంగి మానినుల యిల్వెడిఁబొపుట పుణ్యకర్మమే?
మానుమ యిట్టిచేతలకు మానసమొప్పదు నిన్ను వేఁడెదన్.

ఉర్వీపాలా! సర్వధర్మశాస్త్రవిచక్షణుఁడవు. సర్వమతరక్షకుఁడవు. సర్వదుష్కర్మశిక్షకుఁడవు నీవిటులాచరింపనగునా? ఇదినీకు మేలగునా? వినవారుచింతింపరా? కానివారనరా? ఇఁకముందునీచరిత్రము వ్రాయువారేమనియీదుష్కర్మోన్మాదంతము వ్రాయఁగలరు? ఒక పేర్మ

తక్షమాని చరిత్రవ్రాయువారీవార్త వ్రాయకమానినను, పరముకుచరిత్రకారులేల మానుదురు. ఇది నీకుఁగళంకముగాదా? వలదు వలదీ దుర్నడత.

అక్బరు:— నీరజాననా! నీవచనంబులన్నియును నిజములేను. అయినను యౌవనస్యాసార్థ్యంబులగునుగాని యౌవనులాచరింపనలవి కానివి.

చం. సుదతుల నేకతంబునను జొచ్చిన యౌవనుఁ డెన్ని ధర్మముల్
బదిలముగాను నేర్చినను బాయఁగఁ జాలఁడు మారుసాజ్ఞకున్
బదులిడనేరఁ డీధరను పన్గెలుబల్కెడు ప్రాజ్ఞులెందఱో,
యదనుగనంగలేక యధికార్తినిఁ గుందుచు నుందురెత్తఱిన్.

మానినీ! మారమార్గములతిసూక్ష్మములు. ఎన్నిదినంబులనుండియో నినుఁ గన్నులారఁగని రతిసుఖమందవలెనని, వెంటఁబడికొనఁజాలక, మనమున నిలుపఁజాలక సమయమును దొరకక తహతహపడుచుంటిని. సుందరయానా! చూచితివియా, మదనమహిమ. ఈమహినిఁగల మహారాజులను మహావీరశూరులను నానాముఖ జయించిన నేనే మారునకు నోడితినన్న నితరులకది సాధ్యమా? విషయములను జయించినవాఁడు మహిలో లేడు. ఈవిషయమున మాటలికఁ జాలు. రమ్ము రతిసుఖాంబుధిని మునిఁగి తేలుదము. వృథాకాలముగడపనేల?

(అనుచు సమీపించును.)

పతావవతి:— ధరణీశులా! నాసరసకురాను నే బతివ్రతను. మానమే నాకుధనము.

ఉ. మానవనాథులన్ గెలిచి మాన్యుఁడ నైతినటంచు గర్వమున్
బూనితివేమొ? నృప! పువ్వుఁదూపుల శూరత యెన్నఁడేనియున్
గానవుగా! సతీమణులు గౌరవవృత్తిని మాన సంపదన్
మానస మందిరంబునను మానుగ నుంతురు గోచరంబుగన్.

మానవనాథా! మనుజులబలాత్కరించుట మర్యాదగాదు. అందుండి నీవందుఫలమేమియు లేదు. శారీరబలము పురుషులకు హెచ్చుగనున్నను వారికిఁ బ్రాణభయమంతకంటె హెచ్చుగ నుండును. స్త్రీలకు దేహబలము లేకయున్నను మానబలంబత్యధికంబుగనుండును. మానహీనతఁగనిన ప్రాణమొక ప్రాణముగ వారు దలంపరు. సకలరాజాధిరాజువు నీవని నీమన్ననలంద మానహీనలుగొందఱు నీయనుగ్రహము దొరకినఁ జాలునని తమ మానప్రాణాధనంబులు నీకొప్పగింతురు. అక్కతంబున నతివలందఱట్టివారేయని నీవు తలంచితివి కాఁబోలు. నేనట్టిదానను గాను. నన్ను చెనకకుము.

అక్బరు:— చెలీ! నేను చెనకఁగలేనా?

చం. చెనకఁగనేల నేమనిను! చేడియ! నన్నును నిన్ను నొక్కమై
చెనకదు వాఁడొకండు మనచిత్తమునందు వసించు నత్తఱిన్
మనమున బాధలన్ జెలులు క్రుగ్గుచునైన సహించియుందు రా
వనటలు సైపలేక మగవాండ్రు నమోయను వారుస్త్రీలకున్.

మానినీ! పురుషులు విషయాధీనులు స్త్రీలు విషయాతీతలని కలఁడు. ఉభయులమానసములను మనసిజుఁడు చెంది బాధించుచుండును. స్త్రీలమానసము వజ్రసమానము గావున మనసిజు శరములకు బ్రుగ్గియైనను వెలిపడక సహించియుందురు. పురుషులమానసములు కోమలము గావునఁ దచ్ఛరములకుఁ దాళఁజాలక తరుణుల పాదసేవనమైనఁ జేయ నటుకట్టి వారియనుగ్రహపాత్రులగుదురు. వారిజాక్షీ! ఈ మాటలచేఁ బ్రొద్దుఁబుచ్చనేల? రమ్ము. శయ్యాగృహంబుఁ జేరుదుము. నీవేమనినను విన్ననేఁ వదల? [అనుచు మరలసమీపించును.]

ప్రతాపవతి:—ఛీ. పురుషాధమా! నన్నంటరాకుము. దూరముననుండుము. రాజువని నే మెత్తఁగమాటలాడిన నదినీకు సిద్ధించదు.

చ. అతిబలసంగతిన్ క్షితిని నాజినిఁ గెల్చిన రీతిఁ జూచితే
యతివలఁ గెల్వఁ? జాలుదు మహాంకృతి యోపురుషాధమా! యిఁకన్
మతిఁగనిమాన్యతన్ మనుమ! మానినులన్ మరియాదఁ జూడుమా!
సతులల మానభంగమును చావని యెన్ను దురంతమునెన్నుమా!

ఓరీ! మతిహీనా! వలదు. నా సగనకురాకు నన్నంటకు. కారానిసాహసమునకు ననురింపకు. నీదారిని నీవు బుద్ధిఁ దెచ్చుకొనిపొమ్ము. నా హితమ్ము వినుము.

అక్రూరు:—మహిళాలలామా! నీ హితము నాకువలదు.

చం మహిని జయించు నక్రూరోకమానిని కోడెననంగ నవ్వరే!
సహజమె చేరఁజిక్కురుచి సారపదార్థము నుజ్జగింపఁగా?
అహిసమవేణి! చాలునిఁక సంగజకేళికిరమ్ము వైళమే
మహితసుఖమ్ము లందెమసుమా! మహిపాలుదయాభిపాత్రవై.

అలసగమనా? ఆలస్యంబుఁ దాళఁజాల. విన్నువదల.

(అనుచుఁ జెఱఁగుబట్టును.)

ప్రతాపవతి:—(కొనసిగ్గై చి పిడివాలెత్తిఁజూచి యక్రూరువెనుకకు జరుగును.)

శా. రావమ్మా! యిటురమ్ము ముందడుకి సీరాజాధి రాజత్వముల్
రావమ్మా! కనిపించి కీర్తిఁగనుమా! రమ్మా! నినున్ జంపుటల్
నేరమ్మా! యటులేల పోయెదవు? కానీ వచ్చెదన్ నేఁడె నీ
బీరమ్మున్ వెలిపుచ్చుమా! కలననిర్భీతిన్ ననున్ గెల్వుమా!

ధరణీపాలా! దూరముతోయేకశేల? సమీపమునకు రమ్ము. నీ కృపాణంబెత్తుము? సంగరమొనర్పుము? నను నీవు జంపిన నా మానముఁ గాపాడినవాఁడవు నీ తగుము. విన్న నేఁ జంపినచో నీయట్టి దురాత్మకునిఁ జంపి యీ ధారుణిఁ గాపాడినదాన నేనగుదును. రెంటను లేమముగలదు. ఆలస్యమేల? రమ్ము. ఆలోచనాపరుఁడవై తివేల? తిచ్చవడి నిలిచితివేల?

అక్రూరు:—నతిమణీ! నీకు నోడితి [తలవంచోడించి.]

చం. సుదతికో! దోర్బలంబున వసుంధరనెల్ల జయించి సార్వభౌ
పదవిని హెచ్చి సర్వభువిపాలుర నాపదసేవ నుంచితిన్

మృత్యుపతినీ యపూర్వ మహిమంబున గెల్చితి వీవునన్ను నే
మ్మదినిక నుండుమా! సతిసమాజ శిరోమణివై సుఖోన్నతిన్.

భామా! ఇకఁ నేఁ బరస్త్రీముఖంబుఁ జూడను. అయ్యో! నాచరిత్రకెంతటి కళంకంబుగలిగెను? నీ చరిత్రకెంతటి ప్రాశస్త్యంబుగలిగెను. సతీమణీ! నీవు సహజపతివ్రతవు. నిన్నుఁ జెనకి నేఁ బాతకినైతిని.

ప్రతాపవతి:—భూమిపాలా! పశ్చాత్తాపంబు మానస పారిశుద్ధ్యము నొసఁగు గావున నిన్ని పాతకంబంటదు. ధరణిపాలా! నే బోయెదను. నాకు దారిఁజూప నెవనినైనఁ బంపుము.

అక్బరు:—ఎవరేల? నీపాతివ్రత్యమునకు బంటునై నేనే వచ్చెద.

[అనుచు దారిఁజూపి నిష్క్రమించును.]

[సుందరాంబ ప్రవేశము.]

సుందరాంబ:—[ప్రతాపవతిం జూచి] అమ్మా! ఏమిటిగతి యయినది? వచ్చినదారి మరలఁగనుట కష్టమైనది. నిన్నువదిలివచ్చి మరల నిన్నువదలినచోటుఁ గనలేనైతిని.

ప్రతాపవతి:—అవునమ్మా! సందులుగొందులు గనుటకష్టము. పాపము నాకొఱకు నీవు చాలకష్టపడితివి. వదినే! నీవు మరల నడవఁజాలవు. రాజుగారి గృహంబున రాత్రియుండి ప్రాతఃకాలంబు నడువుమమ్మా. నాకేమిభయము లేదు. నేనొంటరిగఁబోయెద.

సుందరాంబ:—రాజుగారియింటిలో నాకేమిపని? నేనునీవెంటవచ్చెద.

[నిష్క్రమణము.]

తృతీయ రంగము.

పాదుషాగారి యాస్థానము.

అక్బరు - రాజామన్ - రైమల్లు - పృథ్వీరాజు - బైరాం - బీరుబల్లు.

అక్బరు:—బైరాంగారూ! ఈ భరతఖండంబునందలి యార్యుల నాచారకృత్యంబు లనేకంబులొనరించుచున్నవారు. అందున ముఖ్యమైనది సజీవస్త్రీమృతి. దానిని నిలుపుదలచేయు నాజ్ఞ యొసంగినారా?

బైరాం:—మహాప్రభూ! అట్టి క్రూరకృత్యంబునకు సాహాయ్యపడినవారికి మరణదండనయని యాజ్ఞ యిచ్చినాను.

బీరుబల్లు:—ఓహో! అటులనా? భర్తవెంట భార్యయొకతె చచ్చుచుండెను. ఇప్పుడు తమయాజ్ఞ చొప్పున భర్తవెంట నతనిబంధువర్గము పురోహితులు చావవలసివచ్చెను. బాగుగనున్నది.

అక్బరు:—ఏమి బీరుబల్! అటులమాటలాడెదవు?

బీరుబల్లు:—మహాప్రభూ! మీయాజ్ఞరీతి "సతి" యనునది నిలువదుగాని మిగతవారు చితినిబడుదురు.

అక్బరు:—బీరుబల్! సతినిలువదా? నిలువదా? చూచెద ఎటులనిలువదో?

బీరుబల్లు:—మహాప్రభూ! కన్నులుండినవారలకు చూడనగును. ఇంతకంటె తాము మఱియొక యాజ్ఞ యొసఁగియుండిన బాగుగనుండెను.

అక్బరు:— అదియేమి?

బీరుబల్లు:— మహాప్రభూ! ఏమియు లేదు. పతులులేని సతులందఱు నిష్టానుసారము స్వేచ్ఛగనుండి బిడ్డపాపల నందఁగుదురని యాజ్ఞనిడవలెను. ఇందువలన నష్టమేమియు లేదు. మానవధర్మశాస్త్రములో బీజప్రాధాన్యన్యాయమనుసరింపఁబడినది. ఇప్పటి మీ ధర్మశాస్త్రమురీతి క్షేత్రమునకుఁ బ్రాధాన్యము కలిగించిన జాలును.

అక్బరు:— బీరుబల్లు! పతులులేని సతులకు బిడ్డపాపలేల కలుగుదురు?

బీరుబల్లు:— మహాప్రభూ! ఈ శాసనము పురుషులకు వర్తింపఁబడినది. అట్లయిన పురుషులకంటెను స్త్రీలకుఁ జాంచల్యము హెచ్చు.

అక్బరు:— అటులుండినచో సతులు మఱల పతులఁ బొందవచ్చును.

బీరుబల్లు:— ఇది మఱీ బాగుగనున్నది. విధవా వివాహములుగూడ సమ్మతించుటయేగదా మీ తాత్పర్యము.

అక్బరు:— కానరాదు. అందు దోషమేమి? సతులు విధవలగుచున్నప్పుడు పతులు మఱల సతులను జేసికొనరా? ఆ న్యాయమే సతులకును.

బీరుబల్లు:— మహాప్రభూ! న్యాయమున్నదగుఁగాక నిటులనే యోచించినచో అక్రమముగానుండును.

అక్బరు:— బీరుబల్లు! నీయుక్తి ప్రసంగములు చాలించు.

(ఖానుఖానా సైమల్లులు ప్రవేశము.)

ఖానుఖానా:— మహాప్రభూ! వందనంబులు

సైమల్లు:— భూలోక దేవేంద్రా! వందనంబులు

అక్బరు:— సేనాధిపతులారా! మీకొప్పగించిన కార్యముల నెల్లఁ జక్కఁబెట్టి వచ్చితిరా?

సైమల్లు:— మహాప్రభూ! తమయొక్క అనతిమీఱి నడచిన యాండ ఓకనిసిమురు రాజులనెల్ల జయించి వారి రాజ్యంబులనుండి కప్పములు గొనివచ్చితిని.

అక్బరు:— అట్టిదికదా నీ ప్రతాపము.

సైమల్లు:— మహాప్రభూ! వచ్చుదారిని మేవాడ్ దేశప్రభువగు ప్రతాపుని బాధమాత్రమునే సైరింప నసాధ్యమయ్యెను.

అక్బరు:— ఏమీ! వాఁడు నీకెదురొనర్చెను.

సైమల్లు:— కొండసీమలలోఁ జేరికొని యడుగడుగునకు మొక్కలిడు లాగొనర్చెను.

అక్బరు:— యుద్ధమున మిమ్ము జయించెనా?

సైమల్లు:— యుద్ధమను మాటయే లేదు. కొండలపై జనులను నిండ క్రిందనుండు మా బలమునకు బాధ లెన్నియో యొనర్చెను. వానిబలము కోఁతులవలెఁ గొండలు నెక్కి, పందులవలె కొండలపై పాషాణము లైనల్లుకొనుచు, వారిబలమునకు శిలలయిన క్లేశములు పెట్టుచు రాలివానఁగురిపించిరి. సర్వము విడచి ప్రాణమునకు వచ్చుట దుర్లభమయ్యెను.

అక్బరు:— (కోపమున). ఆదురాత్ముఁడు ప్రతాపుఁడచట నుండెనా?

సైమల్లు:— ప్రభూ! వాఁడచటను లేదు.

అక్బరు:— (రాజామానుసింగునుజూచి) బావా! దక్షిణహిందూస్థానమునకు నీవు పోయివచ్చిన దేమాయెను?

రాజామాన్:— పాదుషాగారు! నేను షోలాపురమునకు వెళ్లియుంటఁగలిగిన కలహములన్నియు నణఁచి

మన రాజ్యాభివృద్ధికిఁ దగిన యేర్పాటులు సలిపి మరల వచ్చుమార్గంబున నాయాలో
మిత్రుని ప్రతాపునిఁ జూడవలెనని యపేక్షకలిగెను. దానికై నేవానికి వ్రాసితిని. ఉద
యపురమున మేమిరువురము గూడి ముచ్చటించితిమి. ఆ హా! పిదప జరిగినవృత్తాంతఁ
బవమానకరంబు గావున నే నీ సభలో నుడువఁజాలను.

అక్బరు:— బావా! నీకైన యవమానంబు నాకుఁ గాదా? అదియేమి? తెలుపుము?

రాజామాన్.— మహాప్రభూ!

మ. భరమే తెల్పఁగ వానిగర్వము! కులభ్రష్టుండ నేనన్న హా!
విరసాలాపములాడి పఙ్క్తికినిఁ దావిందందఁగా రాదయో
బరిహార్యం బవిత్రభక్షణకుఁ దానంబైన చోటంచు నా
ధరఁ ద్రోవ్వించుచు మంత్రపూత జలముల్ దాఁ జల్లె సంశుద్ధికై.

మహాప్రభూ! ఇట్టిపరిభవ సమాచారం బేమని తెలుపఁగలను.

అక్బరు:— హా, హా. ఇంతటియవమానంబు వాఁడొనర్చెనా?

మ. అదిరా! యెంతటిధార్ష్ట్య మాతఁడు నిన్నారీతిభంగించి దు
ర్మదదుర్గర్వ పరీతవృత్తిని నినున్ మాటాడెఁగా! బాపురే!
కుదురై వాని శిరంబు పైనిలిచెఁగా కొండాడు ధర్మంబు? నీ
వదరన్ దోలక యట్టెఁ జిల్లితివిగా యామాటలాలించియున్.

(ఆదురాత్మకునిఁ బట్టికట్టి తేకయూరక వచ్చితివనీ యోపిక హెచ్చు,)

పృథ్వీరాజు:— [లేచి] మహాప్రభూ! తామింతటికి మనుకవహింపఁ దగినవిషయంబిదికాదు. ఆ ప్రతా
పుఁడార్యుల శుద్ధధర్మంబు పాలించినవాఁడు.

మ. వలదార్యుల శాస్త్రధర్మమవ నీపాలా? యకర్తవ్యముల్
గలదాయిందొక తేని? వేఱు వలఁపన్ గా నేల? నీబావయై
చెలిమైనీవిడు నన్నమీ నృపతి భక్షింపన్ మతిన్ బూనునే?
కులమర్యాదలు బాయఁగా ననునె? నీకోపంబు చాలింపుమా.

మహాప్రభూ! ఎదిరించి మాటలాడితినని నాపైఁ గోపంబువలదు. యథార్థస్థితి పలికితిని.

అక్బరు:— పృథ్వీరాజా! బాంధవ్యబలంబున నీ వెప్పుడుఁ బ్రతాపుని పక్షమవలంబించి మాటలాడుచుం
దువు. ఇన్ని దినంబులవఱకు నావిషయము నేను పేక్షచేసిన ఫలమిప్పుడనుభవించితిని. ఇఁక
బదులిత్తు. [రాజామానుసింహునుజూచి] బావా!

చ. విమలచరిత్రుఁడీవు పటువిక్రమశాలివిగాన నానితోఁ
దుములమొనర్చి నేర్పునను దుండగు గెల్చి మదీయసన్నిధా
నమునకు వానిఁ దెత్తువని నమ్మినవాఁడను మానసీమతో
నమితబలంబు తోఁ జనుము! యాహవకేళి యొనర్పుమావడిన్.

బావా! నీవా గర్వాగ్రేసరునిఁ బట్టితెచ్చి నాసన్నిధానముననిలుపువఱకు నాకుసుఖముగ నిద్ర
పట్టదు. మఱియొకటి యున్నది. ఇంతకాలంబునుబట్టి నిందివాఁడే యకంటకముగా, మన
మన్నాతు సేనాధిపత్యంబిచ్చి వానిని నీ వెంటఁ గొనిపొమ్ము. సాహుఁడొకఁడిత్తు మిగతయుపా
యంబులన్నియు నీ యుత్సాహసారంబు ప్రయోగింతువు. పొమ్ము. నేనుబోయెదను.

[నిష్క్రమింతురు.]

శ్రీ

ప్రతాపాక్బరీయము.

పంచమాంకము - ప్రథమరంగము.

" హల్దిఘాటు " యుద్ధము.

ప్రతాపుని సేన - అక్బరు సేన.

(ప్రతాపుని సేన కొండలపైనుండి అక్బరు సేనను బాధించుచుండును. అక్బరుసేన దిక్కుకొకరు పరుగిడుదురు. ప్రతాపుని సలీమునుఁబట్టి చంపుచుండ వాని సేన మరల గుంపుగూడి ప్రతాపుని బాధింతురు. ప్రతాపుఁడు చుట్టికొనిన వారినెల్లరినినోడించి మరల రాజామాన్ మొదలగువారు మైఁబడి రా నిలువలేక పఱుగిడును. ప్రతాపుని సేన దిక్కుకొకరు చెదరుదురు.)

సలీము:—(పడినవాఁడు లేచి) భటులారా! ఆ దురాత్ముఁడు పఱుగిడెను. వాని ప్రాణంబున వదలుట మనకు క్షేమము గాదు. మీరిప్పుడే వాని వెన్నంటి సజీవునిగఁబట్టి తెచ్చిన ముదమందెదను. అటు సాధ్యము కాదేని వాని నిర్జీవ కళేబరమునైనఁ గొనిరండు. నేఁ గనులారఁజూచి సంతసించెద. వెళ్లుఁడు. వాఁడొంటరిగఁ బఱుగిడుచున్నవాఁడు. వాని గుఱ్ఱము లసినది. మధ్య మార్గమున భూరి ప్రవాహంబున్నది. కావున వాఁడు మీకు దొరకును. వెళ్లుఁడు.

(భటులైదుగురు చిత్తమనుచుఁ బ్రతాపుని వెన్నంటుదురు. అందఱు వెళ్లిపోదురు.)

సుక్తసిం:—(స్వగతము) అయ్యో! నా యన్న ప్రతాపుఁడు నాకెంతటి విరోధియైనను మా క్షత్రియాభిమానంబును బట్టి మీవారు రాజ్యంబును క్షేమంబుగ నేలుచున్నవాఁడు. వాని నాశనము క్షత్రియ నామనాశనము. ఆర్యులమతనాశనము. అకటా! ముందువచ్చు తురుష్కప్రభువులందఱు అగ్బరంతటి మంచివారుందురా? నిరంకుశాధికారంబీ తురకలకు సమకూరెనేని యీ రన్యమతము వారికి నిడు సంకటంబులు వచింపనగునా? అయ్యో! దేశక్షేమంబునే నాలోచింపవలదా? అకటా! వాఁడు నా సోదరుఁడే! మేమిరువురొక తల్లిగర్భంబునఁ బుట్టితిమే? చతుష్పాదజంతువులకునైత మంతఃకరణంబు మెండుగనుండుననిన నాకునుండదా? ఆలస్యము చేయు సమయము కాదు. ఇప్పుడే వాయువేగమునఁ బోయి వెన్నంటిన భటులను జంపి నాయన్నను రక్షించెద. అటు చేయనేని నా బ్రతుకు వ్యర్థమగును.

(అనుచుఁ బ్రతాపుని వెన్నంటిన భటులను జిక్కినవారినిఁ జిక్కినటులఁ జంపి ప్రతాపుని వెన్నంటి తాఁబోవును.)

(నిష్క్రమము.)

ద్వితీయ రంగము.

అరణ్యము.

ప్రతాప - సుక్త.

ప్రతాప:—ముందొక యుద్ధరంగమందు [illegible].

ఉ. కాయముకంటె గాయములు; గాలువలై రుధిరంబు పారె; నన్
బాయక వెంబడించె రిపువర్గ; [illegible]ము తాకె; సక్కటా!
యాయుధనాథముల్ [illegible]; దేహమునన్ [illegible]! [illegible]మా!
హేయముగాదె నా బ్రతుకు? [illegible] [illegible]యుక్!

హా. హా. క్షత్రియకులా[illegible]. [illegible] యుద్ధ[illegible]
లో నచ్చి పారసీకులచే [illegible] ప్రతాపుడు [illegible] [illegible]లకు వెన్నుజూపి
వచ్చెనుగదా? ఏమిసేయుదు? పుట్టినది మొదలు [illegible] ఈనాడు పొందుచు
న్నవాడను. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
బోరుచున్న నా [illegible]

మ. కులము [illegible] గౌరవంబు [illegible]! [illegible] ఘోర [illegible]
చెలిమిన్ జేసిరి పాదు[illegible] [illegible]బడించె [illegible]
కులము [illegible] [illegible] [illegible]
కులహీనుల్ గలయన్ సనాతన [illegible] గాలన్ యశం బాఱంగన్.

ఇపుడేమనికొని [illegible] ఏమిసేయగలను? (దూరముజూచి) ఏదీ నన్ను వెం
బడించువారు? [illegible]? (మరలజూచి) ఎవడో యొకడు పరుగిడివచ్చు చున్న
వాడు. నేనెందు డాగుదును? ఒకనితోనైన యుద్ధమొనర్చుటకు నాకు ప్రాణ లేదా? ఔనే?
వాడు నన్ను బట్టుటకు వచ్చినవాడని తోచెదు. నాకు సహాయము నొకడైననిందు
లేడాయెగా? హా, హా, వాడు సమీపించుచున్నవాడే? ఏమిసేయుదు ఎందు డాగుదు.
అయ్యో! సమీపించెనే? హా! చేతవాలున్న క్షత్రియుడు తనప్రాణంబు శత్రువైరిచేతుల
నిడునా? కానిమ్ము రానిమ్ము చూచెద. (అనుచు కత్తినిచేతబూనును.)

సుక్త:—[వచ్చి] అన్నా! ప్రతాపా! నేనీసోదరుడను. సుక్తను.

[ప్రతాపుడు కౌగలించుకొని కొంతకాల మూరకయుండి]

ప్రతాపుడు:—తమ్ముడా! ఎన్ని దినంబులకు నిన్నుజూచితిని? సుక్తా! ఎంతటికష్టకాలంబున నా కొఱకై
ను? సోదరా! నీవిచటికి నేలవచ్చితివి? నన్ను వెంబడించినవారిలో నీవొకడవా?
నన్ను బట్టుటకు వచ్చితివియా? ఆతురక మొరకులకు జిక్కుటకంటెను నీకు నేదొరకినందు
లకు మురమందితి; సుక్తా; ఆతుచ్ఛపారసీకులకు నాప్రాణంబప్పగించను. నినువేడికొని
యెద.

సుక్త:— అన్నా! నీవిటులుమూర్ఛింపకుము. నిన్ను నేఁబట్టను వచ్చినవాఁడనుగాను.

ఉ. సోదర! యాదవంబునను సోలుచు నీవిటు పాఱఁజూచి యా
పాదుష సేన వెంబడిలి పట్టిపి నుగ్గొనిపోవ నెన్నఁగా
ఖేదము నోర్వలేనయితిఁ గిప్పుడు నీకును దోడునీడఁగా
సోదరతన్ వడి న్వెంబడి వచ్చితినన్న! నిజమ్ము నమ్ముమా.

అన్నా! ఏకాంగివై యుద్ధము నొనరించు నిన్ను లక్షలకొలఁది పాదుసీకులు చుట్టుకొనిన సమయమున నిన్ను వారు జంపుదురేమోయని భయపడి నీవు బయిటికుటకు దారిఁజేసి యిచ్చితిని. నిన్ను వెంబడించినవారి వెంటనంటి వారినెల్లరిని మృత్యువునకుఁజంపితిని. ఇదియె న్యావృత్తాంతము

ప్రతాపుఁడు:— (పరులు సుక్తానుగౌఁగిలించుకొని) తమ్ముఁడా! కష్టకాలంబుననైన నీకునాపైఁ గరుణ వచ్చెనేయని సంతసించితి. సుక్తా! యుద్ధదానవయుద్ధంబున వసన శ్రీరాములకు విభీషణుఁడు సాహాయ్యపడినట్లు నీవు నాకు సాహాయ్యపడియుంటివేని పాదుసీకులీ ధర త్యజించిముసల్మానులు నిలుచుటను చరించుచుంటినిగదా? మామతమువారందఱు స్వమతము వానిని గోలుపోయిగాకనన్నెదిరింపఁ బ్రయత్నించుచున్నవారు. ఏమి సేయుదును?

ఉ. సోదర! యేమి తెల్పుదును? స్వోర్పరి పోషణకర్త శీలుఁడై
పాదుష పాదసేవనము పట్టుచుఁబెట్టిరి మానహత్వము లిం
కేది యొకింతు? నేనొకఁడనే యింకఁ గాలువాఁడ? న
న్నాదరతన్ గనుంగొనుము! యారయు మానుల ముద్ధరింపఁగన్.

సుక్తా:— నీవు చిన్నవాఁడయినను నిన్ను వేఁడికొనియెదఁ. నీకు నారాజ్యము వదలుమనిన వదిలెద. ఎటుల నయినమానులం బుద్ధరింపుము. క్షత్రియధర్మంబు స్థాపింపుము. ఆర్యనీతి నిలుపుము. సూర్యవంశజులైన మావారి రాజుల శరీరపక్తంబకళంకంబను పేరునిలుపుము. సోదరా! ఆలోచింపుము. అక్బరు వీరాధివీరుఁడనునది నిజము. ఆర్యధర్మభంగంబు గలిగింపఁడనునది వాస్తవము. అన్యమతస్థులను తనమతంబులోఁ జేరుమని బలాత్కరింపఁడనునది సత్యము. ఇవియన్నియును తనరాజ్యము భద్రముగ స్థాపించుటకై పూనిన ప్రయత్నములని తెలియుము. మనజాతివారికి నొకరిలో నొకరికిఁగలహాములు బెట్టి రాజ్యములు సాధించుచుండు విధమును తెలియఁగవా? తురకలకు హిందూమతము పొరిపై నభిమానముండునా? మనరాజ్యములు సాధించి మనమతము జెఱచి మనభూములు గొంజికొని, మనకులస్త్రీలనవమానపఱచి మనదేవాలయములను లయ మొనర్చి తుదకు మనపైఁగలపన్నులు గట్టి మనయిండ్లనుండి వెడలఁగొట్టి నపుడుగదా మనవారికిబుద్ధివచ్చును? అయ్యో! అంతటికాలంబు తటస్థించునేయని కలకాలంబునుంచి యహోరాత్రములు చింతించుచున్నవాఁడను. కలలోనైననాకిదియె కలవరింత. నాబలము బుద్ధినది. నాసేనయంతయుఁ నేకాకుపడినది. అక్బరు సేనవాహ్నుచున్నయది. సోదరా! నీవటులయిన మనవార్ల మున్నుద్ధరింపుము. తమ్ముఁడా! నినువేఁడుకొనియెద.

శక్త:— హా. క్షత్రియవంశమా! సోదర. నామనసువిచారం బంతయుంతయనినుడువఁజాల.

శా. అన్నా! యేమని తెల్పువాఁడనకటా! యానాఁడు కోపంబునన్
నన్నీవాడిన మాటకున్గినిసి నేనిందుండి వేఁబోయి యె
న్నెన్నో పన్నము లంది వేలుగతిలే కీమ్లేంఛునిన్ గొల్చితిన్
వన్నెన్వాసియుఁబోని యుగ్రజునిపై వైరంబు సాధించితిన్.

అన్నా! ఈ నాశరీరము పిభారము. నాబ్రతుకు వ్యర్థము. నేను క్షత్రియ కులంబునఁ బుట్టఁ దగినవాఁడను కాను. నా ప్రాణంబు నీకర్పణమ్ముగను బలిఇమ్ము. అయ్యో చిన్నతనంబున గర్వించి నీతోవాదాడిన కోపమ్మున నిన్నెటులయినఁ జంపఁ బగఁబూని యాపాదుషాను చేరితి. చేరుటయె చాలక వానికొలువున నిలిచితి. వానిపక్షమే సాఁటి కీప్రాణమున వదలనని వాగ్దానమిచ్చితి. అంతటితోఁ బనివినంబక నీపైయుద్ధమొనర్ప వానిఁ బురిఁగొల్పితి. ఇంతయె యొనరించితిని గాని యుద్ధమున నీవు పడు బాధలను జూచి యవి యేమిపోవమో నామానసము హైఁపఁజాలనిదాయె. అప్పుడుమన మాతృగర్భరక్త సంబంధబలము జ్ఞాపకమునకు వచ్చెను. కన్నీరుఁ గార్చితి. అన్నా అగ్బరునకు వాగ్దానమిచ్చి యిప్పుడెటు దానిని మరల్పనోపుదు!

ప్రతాపుఁడు:— (ఆలోచించి) సోదరా! హరిశ్చంద్రవంశసంభవులైన మనమన్నృతమాడనగునా? అన్నృతమిహమున దుఃఖంబుఁ దెచ్చు. పరసుఖమును దక్కించు. అధమాధముఁడైన నన్నృతంబునాడ నగునా? వలదు. నీవా పాదుషావద్దం జేరి సుఖముననుండుము.

శక్త:— అన్నా! నీహీనస్థితిని జూచిననాకిఁక సుఖమెచ్చటినుండ వచ్చును? అయ్యో! ఏమియుఁదోఁపదే? అన్నా! నావదినెయెచ్చటయున్నది? పిల్లవాండ్లెచటయున్నవారు?

ప్రతాప:— తమ్ముఁడా! వారందఱుఁ గోమల్ మియరులోనున్నవారు!

శక్త:— అన్నా! చెడితిమి. పాదుషాబలంబులోఁ జాతుర్భాగంబుఁగొని రాజామాన్ కోమల్ మియరును వశపఱచుకొనుటకై పోయినాడు. చాతుర్భాగబలంబుఁగొని మహబత్ ఖాను “ఉదయపురి” పట్టనుపోయినాడు. కావున అన్నా! నీకిపుడెందును క్షేమములేదు. నీవు నాగుఱ్ఱమును బుచ్చుకొని వాయువేగమనోవేగమునఁబోయి మనవారినందఱిని నచటినుండి పిలిచికొని “అరవల్లి” కొండలలోనుండు భిల్లునాయకుల వద్దెలు జేర్పుము. కాదేని యన్నిటఁ జెదుదువు. రాజామాన్ నీపైనగ్గి గ్రక్కుచున్నవాఁడు.

ప్రతాప:— శక్తా! ఇట్టిదురవస్థలో నాపాలిదైవమీవని నేఁదలఁచెద. తమ్ముఁడా! నీయట్టియాపద్బాంధవుని తమ్ముని నేనెటుమరవఁగలను. అయ్యో! శక్తా! నిన్నువదలి నేనెటుపోఁగలను?

(ఒకరొకరుకొఁగలించుకొందురు).

శక్త:— అన్నా! ఆలస్యంబునకుఁగాలంబు లేదు. నీవువెళ్లుము.

ప్రతాప:— తమ్ముఁడా! మఱియొకటినిను వేఁడెద.

శక్త:— అన్నా! అదియేమి?

ప్రతాప:— తమ్ముఁడా!

కం. మావారిపైన నెన్నఁడు
నీవాలును నెత్తననుట నిక్కం బనుచున్
నీవిపుడు మాటయిచ్చిన
దైవముపై భారమిడుచుఁ బరలెదఁ బురికిన్.

సుక్తా! మాటయిచ్చెదవుగదా?

సుక్తా:— అన్నా! మాటయిచ్చితి. వెఱవకు. దైవవశమున మరల నీకు బలంబుఁ గూడునంతవఱకుఁ గొండ సీమలు దప్ప మఱియెచటను నీవు యుద్ధప్రయత్నంబు సేయకు. దైవము నీకు నేమము సంగఁగాత.

ప్రతాప:— తమ్ముఁడా! పోయివచ్చెద. ప్రాణంబు నున్న మరల నీ ముఖంబుఁ జూచెద. (అనుచుఁ గన్నీరుఁ గార్చును.) సుక్త పోయివచ్చెడు.

(ఒకరినొకరు జూచుకొనుచు నిష్క్రమింతురు.)

తృతీయ రంగము.

అరణ్యము.

ప్రతాపుఁడు - గోరాంబ - ఉమ్రా - జగత్సింగు - సంగ్రామసింగు - రణసింగు
భ్రమరాంబ - ఆసాధు - (భిల్లునాయకుఁడు.)

ప్రతాపుఁడు - పండ్లాము - కోడలు - పిల్లలు - కొన్ని మూటలు మోసికొని పిల్లల నెత్తుకొని శ్రమపడుచు నడుచుచుందురు.

ప్రతాపుఁడు:— [భిల్లునాయకునిఁ జూచి] భిల్లునాయకా! మనము నిలుచుటకు సమీపమందెచటను పల్లెలు లేవా?

భిల్లు:— మహాప్రభూ! ఇంకరెండు గడియలు మనమిటులనే నడచినయెడల భిల్లులగుడిసెలు నాలుగైదు పల్లెయొకటి యున్నది.

రణసింగ:— [ప్రతాపునిఁ జూచి.]

సీ. నాయనా! యీద్రోవ నడువఁగఁ జాల
నాయడుగుల రక్తము వెడలెఁగనుము

సంగ్రా:— తడిలేదు నోట నేఁ దడయఁగఁ జాలను
దాహమయ్యెడు నీరు దారిఁ గాన

జగత్:-- ఊరున్నదిచటనే యూరకయుండుమా
యని నీవు బల్కిన హద్దుమీరె

ఉమ్రా:-- బడలికబలమాఱె నడవిలోఁ బడియిఁక
నొడలెటు నిలుపుదుమో తండ్రి

సింగు:— గీ. తేకలంబుల్యనుచును పక్కుటూ! యన్నియును
సెమరుపెట్టఁగనేల? యింకెను దాళి

గాము:— అయ్యా! నేనుచాల నలసితిఁగాఁక
పయసమించెనునీవు పలుకవలదు.

(అనుచుఁ బిల్లలవలు మూర్ఛిల్లుచుచుఁ గూర్చుందురు)

గాప్రఁడు:— హా. హా. కష్టము. కష్టము. రాజాధిరాజునకు నింతటికష్టముగునే! (నిట్టూర్పునిగుడించుచు భార్యగౌరాంబనుజూచి) ప్రేయసీ! మనకెంతటి దుర్దశసంభవించెఁగదా?

చం. మలమల మాఁడసాగిరయొ మండెడునాఁకలిచేత బాలురీ
యలజడిఁజెంది బిడ్డలకటా! బలునోలిరినేల ప్రాలుచుచున్;
గళవళ మందిరీస్రు కిసుకాటియలంచటి కాననంబులోఁ
గలఁతలనొంది నేనెడయఁగాననుమానిని! యేమి తెల్పుదున్;

(అనుచు మొగము వంచికొని కూర్చుండును.)

గౌరాంబ:— ప్రాణపతీ! ఏలచింతించెదవు? చింతించినచో ఫలమేమియును గలదా? వచ్చినయాపదలు వలపించినఁబోవునా? మున్నిధరాతలంబునేలిన నైషధేశుండు సామాన్యుఁడా? అతనికొదవిన విపద్దశకంటె నిది హెచ్చా? దురోదరంబున సతఁడు రాజ్యము గోల్పోయెను. దుర్దినంబున నీవు గోల్పోతివి. మానవజన్మంబున సుఖదుఃఖములు సహజమేను. ప్రాణపతీ! హరిశ్చంద్రుఁడు మనవంశమూల పురుషుఁడుంగాఁడా? అతఁడు నార్వ ఘోరముపదను సనుభవింపఁడా? అంతటివాఁడెంతటి దుఃఖంబనుభవించె. తనపాలవత్నిని విధినిడ విక్రయించెనుగదా? దానికంటెనిది హెచ్చా? వలదీచింత మానుము.

సీ. మానవాధిపయిఁకమనమున నీవంత
మానుమూ ఆటఁబూని మనుమ!
ఎంతవానికిఁనైన వంతలుదప్పవు
సంతసంబంటుచుఁ జింతయుండు
కలిమిలేములు భువిఁగావడికుండలై
యొకటి హెచ్చిన మఱియొకటితగ్గు
శారీరయాత్రకు శకటచక్రములగు
సుఖదుఃఖములురెండుఁ జూడవలదె?

గీ. సంతసము వంతలివి రెండు చలువతేని
కళలఁబోలుచు నుండు భూకాంతవినుమ
దీనితత్వంబుఁ దెలియక మానవాళి
వదలుఁధైర్యంబు దుఃఖసంప్రాప్తివేళ.

ప్రాణసఖీ? నిన్నుఁబోల్లు వారెవ్వరు మన్నించువారగను.

ప్రతాపరుద్రః:—భామా! నీ సాంత్వనవచనంబులను నేను సంతసించెదనుగాని నిజముగ మానసమంటిన దుఃఖం బెటు తీరఁగలదు?

ఉ. పరమణీపాల వ్యసనమొందఁగఁ జాలఁగ దేశమెల్లరి
తెరువసోలి సామ్మ సిరిగినదిఁ గుండిరిగుంచుకైన యా
హారము రాత్రినుండియును నాయ లేదుగదా? ధనేశ నీ
ధారులనై క్రాలెంపితిని [illegible] యో! పయోదప్రవిష్టుఁడన్.

మానినీ! యీ వ్యసనములు నూనఁజాలను. అయ్యో! మనపిల్లలిటు మూచు. రౌటుబ్రాలినారో? ఈ కుసుమకోమలగాత్రి కోటలు [illegible] నడవలేక గొన్నిసంకటములు పడఁదున్న దియో వైవమెట్లుగాను,

సీ. [illegible] సేవ [illegible]
[illegible] కరుణ [illegible]
[illegible] గృహగమ [illegible] బు [illegible]
[illegible] మంచు [illegible]?
కుసుమకోమల గాత్రి కోటి [illegible]
నేటను గుడుపు [illegible] గూడి [illegible]
పిల్లతల్లివి ప్రియురాలి! నీవిట్టు,
కష్టగాపఁ జెప్ప కాంతు [illegible]

గీ. అకటా! భూభుజజన్మంబు వ్యర్థమనని
నందు భూపాలుఁడను పేరునొందఁ జనదు.
భరతఖండమునందార్య పథమునిలుప
నేనుబడినట్టి పాట్లు నీకుఁగలిగె.

అయ్యో! దుస్తరము. మత్సరమీశరీరము. (అనుచుఁ జింతించును.)

గౌరాంబ:—ప్రాణనాథా! మీరిటులైన మాగతియేమి?

ఉ. మానవనాథ! వేఁడెదను మానుమసీవెసనంబు ధైర్యముఁ
బూనుమ గడ్డిగింజలను బూరెలుగా నొనరించి వీరికిన్
బోనమమర్తు నేనిపుడె భోజన మబ్బినఁ గష్టమేమియుఁ
గానక ముందుదారి పడిగన్ జనశక్తియుఁగల్లు హెచ్చుగన్.

(అనుచు గడ్డిగింజలపిండి మూటలోనుండివిప్పి భిల్లునిఁజూచి)

భిల్లునాయకా? కట్టెలుకొంత దెచ్చియగ్గి చేయుము.

పిల్లునా:—అమ్మా! కట్టెలకేమికోవలె? ఇవలు చేయుచున్నవి. చెకుముకిరాయితో నగ్గిఁ జేసెద (అనుచుఁ
ధనసంచిలోనుండి రాయితీసికొట్టి యగ్గి చేసియిచ్చును.)

గౌరాంబ:—(మఱుంగునకుఁబోయి రొట్టెలుతట్టి కోడలినిఁజూచి) భ్రమరాంబా! ఈ రొట్టెలతట్టు
చూచుచుండుము. భిల్లునాయకుని బిలిచికొనిపోయి త్రాగను నీరు దెచ్చెద.

భ్రమరాంబ:—అత్తా! అట్లనే చేసెద.

(గౌరాంబ కడవనెత్తికొని నీటికిఁబోవును.)

(ప్రతాపుఁడు పిల్లలు నేలపైఁబండుకొని నిద్రపోవుచుందురు)

(భ్రమరాంబ యలసటచేఁ గూర్చుని నిద్రపోవుచుండగ నడవి పిల్లివచ్చి
రొట్టెలెత్తుకొని పోవును. దానిచప్పుడువిని భ్రమరాంబ
పిల్లిరొట్టెలెత్తుకొని పోవుచునే అయ్యోయని యఱచును. ప్రతాపుడు
పిల్లలు లేతురు. గౌరాంబనీరెత్తి కొనివచ్చును.)

భ్రమరాంబ:—అత్తా! పాడుపిల్లి యెచటనుండియోవచ్చి రొట్టెలెత్తుకొనిపోయెను. తునుకలుకొన్ని
యచటనచటఁబడినవి. (అనుచు రొట్టెతునుకలు తెచ్చి తనయత్తచేతికిచ్చును.)

రణసింగు:—[పరుగిడివచ్చి]

కం. అమ్మా! తాళఁగఁజాలను
యమ్మా నాకన్న మిడుము రక్షింపుము వై
ళమ్మున నేనిను వేఁడెద
నామనసిలెక్కవేఁ మిటులంబోసునాకనుఁగా.

సంగ్రామసింగు:—అమ్మా!

కం. ఈతరిఁ దాళఁగఁజాలనె
యోతల్లీ! రొట్టెతునుక యివ్వవె నాకున్
(అనుచుఁజేతులు సాచును)

జగత్సింగు:— ప్రతిదినానాకవ యివ్వవె
మాతా! నినువేఁడువాఁడు మసుపవేసన్నుఁగా.

(అనుచుఁదల్లిని చేయిపట్టుకొనును).

గౌరాంబ:—అయ్యో! తనయులారా! ఇంతకెయ్యాలుఁడిల్లుఁడు. ఈతునుకలు నమలినీరుఁద్రావుడు
పెరలరొట్టెలు చేసియిచ్చెద.

(పిల్లవాండ్లు "నాకు మొదటనియ్యుమ్మా" "నాకు మొదటనియ్యుమ్మా" అని కేకలు వేయుచు
బాధింతురు. దానింగని)

ప్రతాపుఁడు:—హా హా. కష్టము కష్టము ఓర్వఁజాలఁ అయ్యో, దురదృష్టమా అయ్యో!

మ. అకటా! రాజులజన్మమీ యవనిలో వ్యర్థంబు నిక్కంబుగా
సుకరంబై తమసన్నిధానమున వస్తుస్తోమము ల్పేరఁగా
సకలైశ్వర్యసమేతులై వెలయుచున్ సౌఖ్యాంబుధిన్ దేలుచున్
వికటీభూత విపద్దశాధికత భావింపంగలే రెత్తఱిన్.

హా. ఈ బాలురకష్టంబుఁజూచి నే నోర్వఁజాల. క్షత్రియకులాభిమానమున నార్యధర్మంబు నిలుప సర్వప్రయత్నంబులు సలిపితి. రాజ్యమును గోల్పోయితి. జననదేశంబు వదలితి. ప్రాణంబునైనఁ ద్యజింప యత్నించితి. ఎన్నికష్టములు నాకునొక్కమాఱె సంప్రాప్తించినను నా ధైర్యంబించుకైనను జలింపదాయె. అయ్యో! ఇప్పుడీ బాలురు భిక్షగాండ్రకంటెఁ గూటికై పడుశ్రమనుజూచి నా ధైర్యంబు నీరైపోయెను. ఇఁక నా యభిమానంబు వ్యర్థము. క్షత్రియులందఱుఁ బారసీకులను జేరియుండ నేనొక్కఁడ నేమి సేయఁగలను? వలదీ పిచ్చిదురభిమానము. ఇపుడేమి సేసిన మేలుగనుండునో తోఁపకయున్నది. (ఆలోచించి) ఏమి! సామోపాయము రాజధర్మముగాదా? వైరులకేలుమీదయినపుడు తగ్గినడుచుట లోపమా? పుత్రరక్షణ పితృధర్మంబుగాదా? [ఆలోచించి] అవును. సంధికి నుత్తరంబు వ్రాయవలెను. వ్రాసెద.

(అనుచుం దనసంచినుండి కాగితము - కలము - మసితీసును - తీసి వ్రాయ నారంభించి ముగించి చదువును.)

కం. శ్రీమంతా సకలగుణా
ఢ్యా! మొగలాన్వయ సముద్రరాజాధిప! నీ
సేవకుఁడను మన్నింగోరుచు
నేనుంతా! వ్రాసితి నిదిని నీకున్.

అయ్యో! మానవాధిపుఁడు మానవధర్మంబు నవనిం గాపాడవలెననియును, తద్ధర్మవిరుద్ధంబు సంప్రవర్తించిన పార్థివుఁడు పాపకూపంబునఁ బడుననియును విధియుండిన కారణంబునఁ దద్విధివిరుద్ధంబు సలుపఁజాలక యార్యావర్తంబున నార్యధర్మంబు భద్రముగ స్థాపింప నే సర్వప్రయత్నంబులొనరించిన విషయము తమకు విశదముగానుండును. తత్ప్రయత్నంబున విఫలమనోరథుఁడనైతినను విషయము సైతము తమకుఁ దెలిసియుండును. క్షత్రియాభిమానంబు క్షత్రియకులమునకు నెల్ల సముద్భవించి యుండినచో, భరతఖండంబున సన్యమతంబు తలఁ జూపనటులొనరింపఁగల శక్తి నాయందుండెనని వ్రాయుట యాత్మస్తుతిగఁ బరిణమించును గావున నా విషయంబిందు వదలికొనియెద. నామట్టుకు నేనొక్కఁడనైనను భూభుజధర్మంబవలంబించి దూరదేశంబుఁ జేరి కాలంబు గడప యత్నించితినిగాని బహుపుత్రవంతుఁడగు నాకది యసాధ్యంబయ్యెడి. ఎందుబోయినను నందుమీబలంబు గాచియున్నది. ఇఁక నరణ్యసంచారంబున నుండవన్ననో పసిపిల్లలకాయలవాట లేదు. వారీదినంబున నాకన్నులెదుటఁబడినకష్టం

బునుఁజూచి యింతటినికృష్టదశరాజాధిరాజను నాకొదవెసేయనిచింతించి బాలుల పురోభి వృద్ధినాలోచించి యన్యమతావలంబుకులైనను మీరుకరుణాశీలురనియెంచి యీయుత్తరంబు వ్రాసితిని. ఎంతటివిపదబ్ధినిమునింగి నాయంతటివాఁడీ దుఃఖోదంతంబు తనశత్రువికివ్రాయ నను కష్టమ్మో తామేరెఱుంగఁదగినది. ఇంతగవ్రాయఁబడిన దానిముఖ్యోద్దేశమేమనిన తమరు కృపాసీలురైమీవార్ రాజ్యము తమకులోఁబడిన రాజ్యమనితలఁచి యిఁకనన్నేవిధమున బాధింపకనామానసమునకిఁకనెట్టి సంకటంబులుదెచ్చిపెట్టక తమసుగుణము లోకప్రసిద్ధి చేయుదురని కోరుమిత్రుఁడు.

ప్రతాపభూపాలుఁడు.

(కాగితముచదివి ముదిరి భిల్లునాయకునిఁజూచి)

భిల్లునాయకా! యీ జాబుఁగొని ఢిల్లీపాదుషాగారికి నందింపుము. నేనిచటనే నీవు వచ్చునంతవఱకు నుండెద. కొన్నిదినంబులిందుండి వెడలఁజాలను.

భిల్లునాయకః:—చిత్తము (జాబుఁగొని నిష్క్రమించును.)

ప్రతాపుఁడు:—హా. ప్రతాపుని జన్మమేభువివ్యర్థము. వ్యర్థము. అయ్యో! ఈ ప్రతాపనామంబు నాకు నిరర్థకము. అహహా! పిల్లలసంకటమ్ముఁజూచి సహింపఁజాలక శరణాగతుఁడనని, తనజన్మ శత్రువునకు మొఱలిడినవాఁడు భూభుజజన్మంబెత్తినవాఁడా? తనబిడ్డలఁ జక్కఁగఁ గాపాడ నేరని దుర్బలుఁడు భూపాలనామార్హుఁడా? హా. హా. పరిభవదూషితమగు నీ శరీర ముండనేమి? ఆ పాదుషాయొకవేళ ననుమన్నించి రాజ్యంబిచ్చెనుపో నేనేమని యీ రాజ్యమేలుదు? పరివారిలో మఱియాపఁగల వానినినని నేనేమని ముఖమెత్తికొని బ్రదుకుదు? హా. దైవమా! నన్నింతటి దుర్దశకు గురిచేసి కన్నులారఁజూచెదవా? ఏమి సేయుదు. క్షత్రియపౌరుషంబు నా తాత సింగరాజుతో నంతమయ్యెను. అయ్యో! ఆ సింగరాజునకు నేఁబుట్టక దుర్బలుఁడగు నుదయసింగు గర్భమునఁ బుట్టితినిగదా? యుద్ధమునమేనుఁబాయక తీపని ప్రాణమును నిలిపితినిగదా? హా. హా.

సీ. మహనీయసత్త్వుని గుహ్యుని నామంబును
నేఁబుట్టిహాల్చితి నిక్కమకట
రణభీముఁడగు బాపురాజు యశంబునుఁ
నేఁబుట్టిహాల్చితి నిక్కమకట
అప్రహామహుఁడగు సమరశీకీర్తి
నేఁబుట్టిహాల్చితి నిక్కమకట
సంగరభీకరు సింగరాజునిపేరు
నేఁబుట్టికూల్చితి నిక్కమకట

గీ. కులముపెంచువారు కొందఱు ధరలోన
కులముదెంచువారు కొందఱయ్యొ

వంశపూర్వులనుండి యిటులమి నార్జించిన
కీర్తి సమయఁగొట్టి కీడు వడితి.

ఇఁక నే నేమనుకొనిన నేమి ప్రయోజనము? ఎంతచింతించిన నేమి ప్రయోజనము? అయ్యో! నా కాగిదమా పాదుషా సభలోఁ జదివినపుడు నా వైరులెంత సంతసించెదరో? ఆ పాపాత్ముఁడు రాజామార్ తా ననినంతటిపని యొనరించితి నేనని యెంతగర్వించునో? ఆ ప్రతాపుని గర్వమడఁగెనని జోధపురాధిపుఁడెంత హర్షించునో? నా బావమఱది పృథ్వీరాజు నాకిఁగా నెంత చింతించునో? నా చెల్లెలు ప్రతాపవతి నా హీనస్థితిని విని యెంత దుఃఖించునో? ఏమి సేయుదును? యత్నము మీఱెను? (గౌరాంబనుఁ జూచి) ప్రేయసీ! ఇఁకఁ గొన్ని దినంబులు నేనిచట నేయుండుట వల్లెలో నివసించి ముందు ప్రాణముననుంటినేనిఁ గర్తవ్యంబు నిర్ధరించెద.

గౌరాంబ:—ప్రాణపతీ! ధైర్యము వదలకు.

గీ. బహుళవిషయములఁ గళలేది బాధఁ జెందు
కములవైరిసిఁ గానమే కాంతమనము?
మరలఁ గళలన్ని సమకూరి మానితముగ
జగతి నేలఁడె యారాజు నంత సముగ.

ప్రాణకాంతా! తగ్గుముగ్గు లేరికిని సహజము. కావున చింతింపవలదు.

ప్రతాపుఁడు:—కాంతా! నీ కుయుక్తులమాటల సంతసించితి. విధివిపర్యయమయినపుడు మనముచేయునదేమి? ఇఁకఁ గాలంబు గడప నేల? సమీపముననుండు భిల్లులపల్లె వైళమ్మ చేరుదము; రణజిత్తును నీ వెత్తికొమ్మా. నేనీమూటలు మోసికొని వచ్చెద.

గౌరాంబ:—అటులనే కానిమ్మా. (అనుచుఁ పిల్లవాని నెత్తికొనును)

ప్రతాపుడు:—(మూటలు మోసికొని)

కం. ధవళచ్ఛత్రము నీడను
నవమణి మకుటంబువలన నమరఁబడిన భూ
ధవుశిరమున నిలిచెనె యీ
తవుడుఁగల మూట? యకట! దైవవిచేష్టల్.

(నిష్క్రమము.)

శ్రీ

ప్రతాపాగ్బరీయము.

షష్ఠమాంకము - ప్రథమరంగము.

అక్బరుపాదుషా యాస్థానము.

అక్బరు - ఖాన్‌ఖాన్ - రాజామాన్ - మల్హాదేవ - పృథ్వీరాజు - భిల్లునాయకుఁడు.

అక్బరు:—మిత్రులారా! సేనాధిపతులారా!

చం. పటుబల శాలురిందఱును బారెడువానిని సప్రతాపునిన్
గుటిలునిఁబట్ట నాపురిని గూల్వఁడఁ జేయక వచ్చినారు మీ
ష్కటు కడువిక్రమాఢ్యులని యెన్నుదు నేను మనంబునందు సం
కటమిది యొక్కరాజు నను గాదని ధిక్కృతిఁ జేసెనన్నచో.

సేనానులారా! మీరు యుద్ధమునఁ బ్రతాపునిఁ గెలిచితిమని యెన్ని పౌరుషములు పలికినను నాకవి సంతసంబులుగాకయున్నవి. మీరందిన జయము నాకపజయముగాని జయముగాదు. రాజ్యధనంబులు లేవని నేనేనాఁడు చింతింపను. మమ్మునెల్లర నెల్లకాలంబు తిరస్కరించి దూషించు దుర్గర్వుని నా పాదసేవకునిఁ జేయనైతినేయని దుఃఖించెద. రెండులక్షల సేనతోఁ గూడిపది వేల ఘటులతో మీరువారి జయించినదొక జయమని నేఁదలంతునా? మా బలమును ధిక్కరించి సేనలో దూఱి నాకుమారుఁడగు సలీమునరసంజేరి యేనుఁగపైనున్న వానిఁ గదయుగ్రమెగరించి వానినిఁ జంపఁజూచిన యా ప్రతాపుని పరాక్రమము మనమెంతనుతించినను తక్కువయని నేనెంతు. హా. హా. ఆనాఁడు మన "సలీము" ఉక్కుకవచంబు దొడిగియుండఁడేని యింతవఱకుఁ బ్రాణంబుననుంట, సందియంబుగనుండినదఁట. అట్టివైరి గాయముల బాధకు తాళఁజాలక బవరంబువిడి పరుగిడినపుడు వెంటనంటిపట్టక వానినిఁ బ్రాణంబున వదలివచ్చిన మీ పౌరుషము నేనెంతనిదూషింతు. సేనానులారా! మీ రెటులయినను వానినిఁ బట్టితేకున్న నా మనంబునకు సంతసంబుగలుగదు.

పృథ్వీరాజు:—(లేచి) భూమిపాలా!

గీ. ఆప్రభాకరుఁ బట్టఁగనగునె మీకు?
ఆప్రదీపమునంటఁగనగునె మనకు?
ఆప్రతాపునిఁ బట్టఁగనగునె? యేల
ఆప్రయత్నంబు వలదిఁక నవనిపాల.

రాజామాన్:—(లేచి) ఏమీ! పృథ్వీరాజా! వానినిఁబట్టుట సూర్యునిఁబట్టునంతటి కష్టతమమా? బావ యని యభిమానమున మాటలాడెదవు కాఁబోలు? ఆలనాఁడు మనము గా మనకు[illegible]

హీనుడై చిక్కిన ప్రతాపునివదలెనని వింటిని. నేనేవానిని వెంబడించియుండిన వానింబట్టి రెట్టలుగట్టికొని యీడ్చికొనివచ్చి పాదుషాగారి పాదములపైఁబెట్టక యుందునా?

అక్బరు:—నిజముబావా! నిజమాడితివి. వానిఁబట్టుట యసాధ్యమని నేనెన్నటికిఁ దలపను.

పృథ్వీరాజు:—మహీపాలా! అంతటిచులకనగఁ బ్రతాపునివిషయము మాటలాడఁదగదు. వాఁడుసామాన్యుఁడుగాఁడు. అన్యునకునందునఁ బరమతావలంబకునకు వాఁడెన్నఁడు లోఁబడువాఁడుకాఁడు.

అక్బరు:—పృథ్వీరాజా! నీ వభిమానబలంబున నిటులాడెదవు. ఆ ప్రతాపుఁడు మానవుఁడేగదా? మానవమాత్రుఁడు నాకులొంగఁడనిన నగరా?

పృథ్వీరాజు:—మహీపాలా!

ఉ. పలుకుము బల్కుమారిడినఁ బాదుషగారి మనంబునొచ్చునం
చులికెపఁగాని కానిదెడ నూరకయుందునె? యాప్రతాపుఁడా
కలుషవిదారి యారిపుని కాయములాంతకుఁడా న్నృపాలకం
డలసిన నాజినోడినను నాపదఁజిక్కిన నన్నుఁగొల్చునే?

అక్బరు:—పృథ్వీరాజా! నీ యభిమానంబు నీవుమానవుగదా? ఆ నీ బావను దైవమనినీవు పూజించెదవు కాఁబోలు? నీ యభిమానంబుడించెద. వానినిఁబట్టి నాసేవకునిగ నాకొల్వునమంచెదఁ జూచెదవా?

పృథ్వీరాజు:—మహీపాలా! అవినీవశముగాదు.

చం. వెలువకఁ బల్కువాఁడ మదిపేజువలంపకు భూమిపాల! యే
యెడమున లేదు క్షత్రియకులాభరణుండగు నాప్రతాపుఁడిం
పలిపరుఁగొల్వఁ బూనెననఁబారవె శైలములస్థిరంబులై
కరకుఁదనంబె యుగ్గుగను గాంచినవాఁడెటు నేర్చుదీనతన్.

భూపాలా! ఆ ప్రతాపునిమహిమ మీరెఱుఁగరు. వాఁడపవింబడి ప్రాణంబులనైనఁ ద్యజించును. మీకెన్నఁడును విధేయుఁడుకాఁడు.

(భిల్లునాయకుని ప్రవేశము.)

భిల్లునా:—తైమూరువంశాభరణా! అక్బరుపాదుషా; వందనంబులు?

అక్బరు:—భిల్లునాయకా! నీవచ్చినకారణంబేమి?

భిల్లునా:—మహాప్రభూ! మా ప్రతాపమహీరాజీజాబు మీకందించునటుల యాజ్ఞాపించినాఁడు.

అక్బరు:—ప్రతాపరాజా? మాపేరిట జాబువ్రాసినాఁడా? ఏదియాజాబు?

భిల్లునా:—మహాప్రభూ! (ఇదియె అనుచు జాబందించును.)

అక్బరు:—(జాబునంది రాజామానునుఁజూచి) బావా! ఈ జాబుఁజదువుము.

రాజామాన్:—[జాబందిచ్చి] చదువును.

[వెనుకటిరంగములో వ్రాయఁబడిన జాబుచదివి.]

ఆ ప్రతాపుని పొగరిపుడుగదా యణఁగెను. వానిగర్వమునకుఁదగిన శాస్తియాయెను. ఇఁక వాఁడు జీవచ్ఛవుఁడై బ్రదుకును.

పృథ్వీరాజు:—[లేచి] ఏమీ! రాజామాన్! ఏమిమాటలాడెదవు?

కం. ఆ జగమేలఁ గఁజాలిన
రాజులుసమ్మతిని వైరిరాజును గొలుచున్
రాజామాన్! నీవిటులన్
రోఁజుచుఁ బ్రల్లదములాడ రోఁతయుఁ గాదే?

నీవిటుపలుకకుము.

అక్బరు:—పృథ్వీరాజా! ఇఁక నీప్రల్లదంబులు ముగింపుము.

చం. చదువుమ కాయిదంబిదిగో! చాలిఁక నే వినఁజాల నీదుప్ర
ల్లదములు పాదుపాబలము లక్ష్యముపెట్టక నిల్వనేర్చునే
కుదురుఁగ శాత్రవాళిధరఁ? గొంటికిలేక ప్రతాపుఁడీగతిన్
బడిలమటంచు నాయెడగుఁ బట్టఁగ వేఁడెడుం దైన్యవృత్తిచే.

పృథ్వీరాజు:—మహీపాలా! భరతఖండమునందలి యితరమహీపాలురనేకులు నీ కొలువునకు లొగ్గుదురు గాని ప్రతాపుఁడు లొగ్గుననిన నేనెటునమ్మెదను? క్షత్రియకులాలవాలమైన మీవార్ రాజ్యమును, క్షత్రియకులాభరణుఁడగు వీరప్రతాపుఁడు ప్రతాపుఁడు నీవశపఱచి నీకు లొగ్గియుండునా? అటులైనఁ బ్రపంచమునిలుచునా?

చం. పవనమువీచునే? కుదుటఁబర్వత పాళియునిల్వ నేర్చునే?
భువియెడుగంటదే? జలధిభూతల మెల్లనుముంచి పారదే?
దివి రవికాంతి చేద్విడదె? దీప్తియడంగదె జ్వాలమాలికన్!
తివిరిప్రతాప భూవిభుఁడు దీనతఁగుందుచు నీకు లొగ్గినన్.

భూపాలా! ఆ కాగిదము నేనమ్మను.

అక్బరు:—ఏమీ! ఆ కాగిదము సృష్టింపఁబడినదియా?

పృథ్వీరా:—సందేహము లేదు.

అక్బరు:—ఎవరిచే సృష్టింపఁబడినది?

పృథ్వీరాజు:—మీవద్దనుండు స్తుతిపాఠకులచే

అక్బరు:—[భిల్లునాయకునిఁజూచి] ఓరీ! భిల్లునాయకా! ఈ జాబెవరిచే వ్రాయఁబడినది? ఎవరు నీచేతికి దీనినిచ్చిరి?

భిల్లనా:—మహాప్రభూ! ప్రతాపమహీపాలుఁడీ జాబు నాకునిచ్చెను.

అక్బరు:—పృథ్వీరాజా! ఇంటివే భిల్లునాయకునిమాటలు.

పృథ్వీరాజు:—కాగితము కల్పించ నేర్చినవారు భిల్లులువానికిఁ గల్లలాడ నేర్పరా?

అక్బరు:—పృథ్వీరాజా! నీ బావమర్యాదఁ గాపాడఁదలంచి నీ వెంత ముప్పునకుఁ బట్టుపట్టినావు. మంచిది. నీ బావకు నీవే కాగితమువ్రాసి యీ జాబుయొక్క నిజస్థితినిఁ దెలిసికొనుము. అంత వఱకు వానికి నేను బదులువ్రాయను.

పృథ్వీరాజు:—భూపాలా! నేనిచ్చిన సెలవు నంగీకరించెద. పోయివచ్చెద.

అక్బరు:—భిల్లునాయకా! నీవీ పృథ్వీరాజు సదనమునకుఁ బొమ్ము. అతఁడు మీరాజునకొక జాబిచ్చును. దానికి నీవు బదులుదెచ్చియిమ్ము. పొమ్ము.

[నిష్క్రమింతురు.]

ద్వితీయరంగము.

ఢిల్లీనగరము.

పృథ్వీరాజు - ప్రతాపవతి - భిల్లునాయక.

[పృథ్వీరాజు చింతించుచుఁ గూర్చుండియుండఁ బ్రతాపవతి ప్రవేశించును.]

ప్రతాపవతి:—ప్రాణనాథా! ఏమిది? చింతించుచుఁ గూర్చుంటివి? నేఁ డక్బరుపాదుషాగారి సభలో నెవరయిన నీ మానసమునొప్పించు మాటలాడిరా?

పృథ్వీరాజు:—ప్రేయసీ! నేనేమని వివరించి తెలుపఁగలను? వీరాధివీరులగు క్షత్రియకులము నాశన మగు సమయము తటస్థించెను.

చం. కువలయనేత్రి! బాహుజులకుఁ దలఁపులు సంభవించె నీ
భువి లయమయ్యె నేఁటికి యీ భూభుజవంశము; నీదు సోదరుం
డవమతియంచు మానసమునందుఁ దలంపక వ్రాసెఁ బాదుషా
యవనిపుఁ బ్రాపుఁగోరి యకటా! యిఁక నేమని నీకుఁ దెల్పుదున్.

ప్రాణసఖీ! నేనా పాదుషా సరసఁ క్షత్రియుల ప్రతాపమహిమం బరుదవ్వదు గొప్పదియొసర్చి పర్ణించుచు క్షత్రియకులాభరణుండగు ప్రతాపుడు వానిని లోఁగొన నసాధ్యంబని నుతించుచుంటిని. ఆ నా మాటలచే నెత్తిపోడుచుచు నేఁడు సభలోఁ బాదుషాగారు నన్నుఁ బరిపరి విధంబులఁ బరిభవింపఁజూచిరి. అయినను నేనుబారికిలొగ్గక ప్రతాపునిచే నాజాబు వ్రాయఁబడలేదని వాదించితి. అందులకుఁ బాదుషాగారు మానసంబునఁగినిసి ప్రతాపునకు వ్రాసి దాని యథార్థంబు నానోటనుడువవలెనని యాజ్ఞాపించినారు. ఆ ప్రతాపునినుండివచ్చిన యీ భిల్లునాయకుని నావెంటఁబంపినారు.

ప్రతాపవతి:—[భిల్లునాయకునిఁజూచి] భిల్లునాయకా! నీవు మాయన్నగారివద్దనుండి వచ్చితివిగదా?

భిల్లు:— అవునమ్మా! అటనుండే వచ్చితిని.

ప్రతాపవతి:— అయ్యో! మాయన్నయచటనున్నవాఁడు, బాగుగనున్నవాఁడా? మా వదినెయుఁబిల్లలు క్షేమముగనున్నవారా?

భిల్లు:— అమ్మా! అరణ్యవాసులకు క్షేమమెచ్చటిది?

ప్రతాపవతి:— అయ్యో! ఏమియిటువలికెదవు? వారందఱుఁ బ్రాణంబులనున్నవారు కారా?

భిల్లు:— అమ్మా! ప్రాణంబుల నుండినను లేనివారింబలెనున్నవారు.

ప్రతాపవతి:— అదియెట్లు? వివరించి తెలుపుము.

భిల్లు:— అమ్మా! నేనేమని తెలుపుదును? పిల్లలఁగూడి యరణ్యసంచారంబొనరించుచుఁ గొండ గుహలలో డాఁగుచు నిలిచినచోట నిలువక ప్రతిక్షణము తన్నుఁబట్టువారెటుచుట్టుకొందురో యని నలుదిక్కులు జూచుచు వెళ్ళకుఁగూడుఁ గానక నిలువనీడ లేక, పరుండఁ బఱుపులేక పిల్లలనెత్తికొని మూటలు మోసికొని తిరుగుచున్నవారు. అయ్యో! నిన్న దినమంతయుఁ బిల్లలకన్నము లేకవారు బాధింపుచుండ మహారాణిగారదిగని సహింపకఁ బిండిచే రొట్టెలు గాల్చి నీరు తెచ్చి పిల్లలకివ్వఁదలచియుండ నెక్కడినుండియో యొకయడవిపిల్లి వచ్చి యారొట్టెలనెత్తికొనిపోయెను. వానినిఁగని పిల్లవారేడ్వసాగిరి.

ప్రతాపవతి:— అయ్యో! అయ్యో! ఇంతకష్టమా! హా! దైవమా

సీ. శ్రీమంతులకునై పుట్టి చెలువొందు నాయన్న
నిలుపేదగను నిట్లు చేసెదవె?
రాజాధిరాజగ రాణించు నగ్రజుఁ
దక్కటా నీరసనుండయ్యె నేఁడు
ఇల్లాలు గుణవతి పిల్లలతల్లిని
వదినెను సయ్యోనే వసతి యడవి
ఆహారమునకై ఘోరహారముల చేయు
గతివచ్చెనే రాజసుతుల కిపుడు

గీ. ఆహా! దైవమ! యింతటి యకటవికట
ములను వారికి నీవిటు సలుపనగునె?
వారు నిన్నాఁడి నిందించు వైరులైరె?
పాడుకాలము ప్రాప్తించె బాహుజులకు.

(భిల్లునాయకునిఁ జూచి) భిల్లునాయకా! అటుపిమ్మట యేమాయెను?

భిల్లునాయ:— అమ్మా! ఆపిల్లల బాధయుఁ దల్లిసంకటముఁ జూచియోర్వఁజాలక మాప్రభువు పాదుషాగారికి జాబు వ్రాసెను.

ప్రతాపవతి:— అయ్యో! ఎంతబాధపడి యెంతచింతించి యెంతగఁ బ్రాణంబుపైన వచ్చినాయన్న

మీయాజ్ఞాపత్ర మాసెనోగదా? దారిద్ర్యము ధైర్యనాశనమును సదివిజయముర్మా! (పృథ్వీరాజును గాంచి) ప్రాణేశా! కష్టకాలంబున నాయన్నకు ధైర్యంబుఁ జెప్పువారు లేక యింతటి కార్యంబు తటస్థించినది. నానగలనుండు సొమ్మంతయు నేను వారికిఁ బంపెద. ధైర్యవచనంబులనించి మీరొకజాబు వ్రాయుఁడు. మీమనోభీష్టంబు సఫలమగును.

పృథ్వీరాజు:— భామా! అటులనే చేసెద. నీసొమ్ములే గాక యింటనుండు వెలగలసొమ్ములన్నియు ననిపి యన్నకుఁ బంపుము. నేఁ జాబిపుడే వ్రాసెదను.

శా. శ్రీసద్రాజకులావతంస! కనుమా క్షేమాభివృద్ధిన్ మహా
సీమంబొందు గుణాఢ్యుఁడంచును ప్రసిద్ధిం జెందుమా! భూభుజ
స్తోమంబెల్లనినున్ నుతింప స్వమతాస్త్రా! కావనుం డై భుజ
స్థేమంబెల్లెడ నించి నీవు మనుమా దీర్ఘాయువై ధారణిన్.

ప్రతాపవతి:— జాబు వ్రాసినాకుఁ జూపుము. నే నిపుడే వచ్చెద. (నిష్క్రమించును.)

[పృథ్వీరాజు జాబు వ్రాయ నారంభించును]

శ్రీమదఖిలగుణసంపన్నప్రతాపుఁడగు ప్రతాపభూపాలునకు మిత్రుఁడగు పృథ్వీరాజు వ్రాయు నాశీర్వాదములు. యథోచితక్షేమోపరి.

ప్రతాపభూపాలా! నీ స్థితి డిల్లీపాదుషాగారికి నొక జాబువచ్చియుండెను. సభలో నాజాబు పాదుషాగారు చదివించి హర్షించిరి. నే వారి నెదిరించి యాజాబు నీచే వ్రాయఁబడినది కాదని వాదించితి. దానికి వారు కోపగించికొని నేనే నీకు వ్రాసి దాని నిజస్థితి నానోటనే వచింపవలెనని యాజ్ఞాపించినారు. కావున నే నీజాబు వ్రాసినాఁడను. నీ హీనస్థితి నివిని నీ చెల్లెలుపడు వ్యసనం బింతయింతయని నుడువనలవి కాదు. కావున నే తనకంఠసూత్ర మొకటిదప్ప మిగత వెలగల నగలన్నియు నమ్మి పోషణార్థము పంపినది. ప్రతాపా! దినోదయమునకు జనులు ప్రభాకరుని దిక్కుఁ జూచుచుందునటుల క్షత్రియకులాభిమానరక్షణమునకు నైకులము చెడని క్షత్రియులందఱు నీ దిక్కుఁ జూచుచున్నవారు? సుతులకు రక్షణాధారకుఁడు తండ్రి గాక వేఱొక్కఁడుండు నేని నిష్కారణముగఁ దనయులను తండ్రి వదలనగునా? ప్రతాపుఁడను మహీపాలుఁడు ప్రాణంబున నున్నవాఁడనిక దా యక్బరుపాదుషా తరతమభేదంబుల నెన్నుచున్నవాఁడు. అటు కాదేని రాజులనందఱి నిఁదన యింటఁ గసవుగంపలనెత్తుటకుఁ బెట్టఁడా? క్షత్రియపురుషులు నిర్వీర్యులై యున్నారు. క్షత్రియస్త్రీలు నిర్లజ్జలై బ్రదికినారు. క్షత్రియ పౌరుషాభిమానము నమ్మెదు నంత నేఁ జర్చి పాదుషా దానినంతయుఁ గొనుచున్నవాఁడు. ప్రతాపుని పౌరుషము వస్తువుమాత్ర మానసంతలో విక్రయింపఁబడక యున్నది. అది యనర్ఘ్యము గావున పాదుషా వెలకు మీఱినది. సహజక్షత్రియుఁ డెవఁడు «నౌరోజా» సంతలోఁ దనయభిమానమును కొనఁదలంచును? ఆయన నెందఱు క్షత్రియులుగుడుచు దానిని విక్రయించిరి? ఇతరదేశక్షత్రియులందఱు తమ యభిమానముల నెల్ల «నౌరోజా» సంతలో విక్రయించుటఁ జూచియు మీవార్ నైతము చటికి

స్వాతంత్ర్యము నా? ప్రతాపుఁ డంతటి రాజ్యధనమునంతయుఁ గోల్పోయినను క్షత్రియాధరయుఁ జై తన మానధనంబుఁ గాపాడికొన్నాఁడను ప్రసిద్ధిలోకమెల్ల వ్యాపించినది. దానికిపుడు కుందు కలుగ నేర్చునే? దురాచారంబు క్షత్రియాధములనుబట్టి పాదుషాగారి నౌ రో జా సంతకు తీర్చుచున్నయది. తప్పినది. రాజపుత్రవంశజుఁడగు ప్రతాపుఁడు మాత్రమా యవమానము నుండి తప్పించుకొన్నాఁడు. పాదుషాగారిని నెదిరించునంతటి సాహాయ్యము ప్రతాపునకు నెచటనుండి వచ్చినదని ప్రపంచమే ప్రశ్నించుచున్నయది. ఆప్రశ్నకు నుత్తరంబు ప్రతాపుని పౌరుషమొకటియనియును ప్రతాపుని చేతికృపాణధారమణి యొకటియనియును నేఁ బలుకుచున్నవాఁడను. ఒకానొక కాలమునందైననీ " నౌ రో జా " సంత నేర్పఱచిన పాదుషా జయింపఁ బడును. ప్రాణము శాశ్వతము కాదు గావున నతఁ డెప్పుడో పడిపోవును. అప్పుడుగదా క్షత్రియులందఱు క్షత్రియాభిమానబీజంబు రాజస్థానక్షేత్రంబున స్థాపింతుమని నిన్నుఁ బ్రార్థింతురు. క్షత్రియ సాహసాభిమాన నైస్సల్యము ప్రదీప్తమగుచు రాజస్థానమునఁ బ్రజ్వలించుచుండెను.

కం. శత్రుంజయుఁడవు నీవలు
క్షత్రియవంశాభిమాన గర్వం బెప్పుడున్
ధాత్రినిఁ బ్రోచెడి మనమును
క్షత్రియకుండొసఁగుఁ గాక పార్థివసింహా.

ఇటని విన్నవించు. " పృథ్వీరాజు

(ప్రతాపవతి సొమ్ములమూటతోఁ బ్రవేశించి.)

పృథ్వీరాజు:—ప్రేయసీ! కాగితము ముగించితిని.

ప్రతాపవతి:—ప్రాణపతీ! జాబు చదివెదవా? నేను వినియెదను.

పృథ్వీరాజు:—చదివెదను. (అనుచుఁ జూ త్తిగఁ జదివి.) ప్రేయసీ! ఈ క్రిందనే నీ యన్నకు నీవించుక యేమయినను వ్రాయుదువా?

ప్రతాపవతి:—వ్రాసెదను. (జాబుదీసికొని వ్రాఁతముగించి) నాథా! నే వ్రాసినది చదివెదను వినుము.

కం. సోదర! నతులిడి వ్రాయు స
హోదరి విన్నపము వినుము; యుక్తమటన్నన్
పాదుషకు బారికిఁ బడనటు
నీదారినిఁ జూచికొనుము నిజమిదికనుమా!

అన్నా! నీ పావన ప్రాయఁబడినదంతయు నిజము నీ యభిప్రాయములు. నౌరోజా సంతలో క్షత్రియస్త్రీల మానంబు నేఁ గాపాడినవిషయంబు లోకవిదితంబు. ఇప్పుడు క్షత్రియకుల సాహసాభిమానంబు గాపాడునది నీ భారము. రాజ్యంబుఁ గోల్పోయి నీవు పేదవై, పిల్లపాపలం గూడి ఘోరారణ్యంబుల సంచరించుచు, ఘోరబాధలందుచున్న కారణంబున నీ ధైర్య సాహస [illegible] భిన్నించెను. కాదేని మీవార్ రాజ్యమునందుఁ బుట్టిన నీ సోదరి పాదుషా నెదిరించి క్షత్రియస్త్రీల మానముఁ గాపాడెగద, మీవార్ రాజ్యంబునఁ బుట్టి

మీవార్ రాజ్యమేలెడు సిసోదియులు పాదుషాకు శరణుండు పాదుషాకిల్లొగ్గుటకు సమ్మతిం చునా? ఎన్నటికిని సమ్మతింపఁడు. అన్నా! ఇంతకంటె హెచ్చు వ్రాయఁజాల. నా వదినెకు నా నమస్కారములును, పిల్లలకు నా యాశీర్వాదములు తెలుపవలెను.

ప్రతాపవతి.

పృథ్వీరాజు:— మానినీ! మనము వ్రాయఁదలఁచినదియు ముకంటె హెచ్చుగ వ్రాసినారము. (భిల్లునాయకునిఁ జూచి) భిల్లునాయకా! ఈ జాబును భద్రముగ నీ ప్రభువునకు సమర్పించెదవుగదా? భద్రముసుమా! పరులహస్తముల చేరినఁ బ్రమాదమగు. అటులనె యీ సొమ్ములమూట మీ రాజునకిమ్ము.

భిల్లునాయకుఁడు:— మహాప్రభూ! శిరముమీఁద నిలుపుకొని భద్రముగ జాబును సొమ్మును జేర్చెద. ఇచట జరిగిన సమాచారమెల్లఁ జూచాతప్పక తెలిపెద. సెలవిచ్చినఁ బోయివచ్చెద.

ప్రతాపవతి:— భిల్లునాయకా! మా యింటివారినెల్లరిని నే మిక్కిలి యడిగినానని తెలుపుము. భద్రముగఁ బోయిరమ్ము.

(నిష్క్రమము.)

తృతీయరంగము.

ఆరావల్లిపర్వతమందు భిల్లులపల్లె.

ప్రతాపుఁడు - గౌరాంబ - అమరసేన్ - భిల్లునాయకుఁడు - భిల్లులు.

ప్రతాపుఁడు:— (చింతించుచు గౌరాంబనుజూచి)

ప్రతాపుఁడు:— ఉ. ప్రేయసి! తోఁప దేమియును; పిల్లలుపస్తుపరుండి రక్కటా!
కాయము తాలెనాకుఁ గడు కాఁకయలంబడి చిక్కితీవు నన్
రోయుచు వైరిసేన బలురోసము మీఱఁగ నుండు నెల్లెడన్
సాయము లేదు మాకిచట సారసలోచన! యేమిసేయుదున్.

అయ్యో! రాజ్యము గోల్పోయినందులకు నే దుఃఖింపను. నా కృపాణంబు నాపాలిటనిలిచి యున్న నేనెంతటి రాజ్యంబునునైన నార్జింపఁగలను. ఆహారంబు దొరకక బాధపడెదనేయని నే దుఃఖింపను. వనఫలంబులం భుజించి నా ప్రాణంబు నిలుపఁగలను. అకటా! ఈ చిన్ని కుమారు లన్నము లేక చెన్నుతఱిగి వాడిపత్తురై నేలఁబడిపోయెదరని చింతించెద.

గౌరాంబ:— చం. అవనిప! ధైర్యలక్ష్మి విడనాడకు నీవు నిరాశఁగొంచు నే
గవులను గుండ్లచాటునను గంజియు ద్రావి యొగింజ మెక్కియో
చివురుచుఁ బ్రాణముల్నిలుప నేమము చేకురు కాలమబ్బు ని
క్కువమిది నమ్ము మామనుని గుండు టధర్మమొ? పుణ్యకర్మమే?

ప్రాణనాథా! ఇటు చింతింపవలదు. వెల్లపావల వ్యసనంబు నీమనంబు దగులనీయకు. ధైర్యధ

దేహమాత్రము గాపాడికొనుచు శైవమువలె నిటిరియొకరితోఁ గాదనినను మతిరియొకరితో రాజీనిలుచునా? మనకుమాత్రము శాశ్వతముగ బహుకాలము మేలుండునా? శుక్లపక్షము రాదా?

[భిల్లనాయకుని ప్రవేశము.]

భిల్లనాయక:— మహాప్రభూ! వందనంబులిడెద.

ప్రతాపుఁడు:—భిల్లనాయకా! నా జాబుఁ బాదుషాగారికి నిచ్చితివియా? వారు దానికేమి బదులిడిరి?

భిల్లు:—మహాప్రభూ! జాబిచ్చితిని; సభలోనది చదువంబడెను. పాదుషాగారికి మీ బావగారికిని గొప్ప వాదముజరిగెను. మీ బావగారును మీ సోదరియును నాకొసగిరి నీ సొమ్ములతో నీకందించు నటుల తెలిపినారు. ఇదిగో జాబు ఇదిగో సొమ్ములమూట.

[జాబునుమూటయు నిచ్చును.]

ప్రతాపుఁడు:—(జాబునందలి చదివికొని చింతించుచు)

ఉ. అక్కట! బాపురాజకుల మాఁడిపాలయె నాదుపుట్టుకన్
నిక్కము క్షత్రియాన్వయము నీఱయెనా జననంబు చేనయో
స్రుక్కనవేళ ధైర్యమును జూపకవైరిని నస్యువేఁడితిన్
దక్కఁ నెనింద నేనుభువి రాజుగఁ బుట్టిన కారణంబునన్.

(అనుచు దుఃఖించుచుఁ గూర్చుండును.)

గౌరాంబ:— ప్రాణేశా! అంతటి దుఃఖకరమైనవార్త నాయన్న యేమివ్రాసినాడు? నీచెల్లెలేమి వ్రాసినది?

ప్రతాపుఁడు:—భామా! నానోటనేఁ బలుకఁజాలను. ఇదిగో యాజాబు. నీవే చదివికొనుము.

గౌరాంబ:—(జాబందలి చదివికొని యాలోచించి)

ప్రాణనాథా! ఈ జాబునందు నీకు నుత్సాహకరమైనవార్తయున్నది. దుఃఖము నకేమియుఁ గారణంబులేదు.

ప్రతాపుఁడు:— ప్రేయసీ! రణమునవోడి, యడవినిఁజిక్కి ధైర్యమువీడి ప్రతాపుఁడు తురుష్కప్రభువు శరణముచేఁ దెనుపిందనై బ్రదికినంతకాలము నా శరీరచ్ఛాయఁబోలె నను వెన్నాడును గదా? అయ్యో! నా బావ వృథ్వీరాజెంతనొచ్చికొని యింతటి హితమువ్రాసెనో? అయ్యో! నా చెల్లెలికింగల మనోదార్ఢ్యంబు నాకు లేదాయెఁగా?

గౌరాంబ:— ప్రాణపతీ! గతమునకు చింతింపనేల? ఊరడిల్లుము. మనకు శుభకాలంబువచ్చునని మదినమ్మినాను. కష్టవార్ధిలోఁబడి గట్టుఁగానక యీది తనకలాడుమనకు నాయన్న ధనము తెప్పఁబంపినాడు. దానినిఁబుచ్చికొనుము.

ప్రతాపుఁడు:—(నిట్టూర్పుపొందించుచు) ప్రేయసీ! దానికేనంటను. అడుదానిభాగ్యమున నేఁబొట్ట పోసికొనఁదలంతునా? అన్ననై చెల్లెలికి సకలాభరణములిచ్చుటమాని, మానితిఁబుని చెల్లెలిసొమ్ములుగొని యన్న జీవింపనగునా?

ఉ. బావయు నాదుసోదరియు భావమునన్ గడుకుంది మాకునై
యీవిధి భూషణంబులను నిచ్చిరి కోటికి నక్కటా! భువిన్
లేవడినైయు మన్ జనము లేమలకల్గనినంది యెవ్వడీ
జీవము నిల్పఁగోరు? నివి చేతుల నందఁగనేర మానినీ!

ప్రేయసీ! అందుదానిసగలుగాని బ్రదుకుదునా? నా స్థితి యింతపదిగెనా?

(కుబేరసేన భిల్లులు ప్రవేశించి)

భిల్లనాయకుఁడు:—మంత్రివరా! ఇదిగో యితఁడే మనరాజు.

కుబేరసేన:—(వ్యసనముఖియయించి దూరమునుండి)

మ. అవురా! ప్రాక్కృతకర్మ మెంతఘనమో! యయ్యారె! నాభూధవుం
డవునో కాదో యెఱుంగరాదితఁడహా! యాధైర్య మాశౌర్యమా
జవసత్త్వం బెటుపోయె? వాఁడె నటవీసంచారమున్నలె హా
భువిలోనన్ దురదృష్టమింతయగునే! భూతాత్మ ప్రార్థ్యమ్మునే?

అయ్యో! ఎంతటియున్నతస్థితి నున్నవాఁడెంతటి హీనస్థితికిదిగెను? (అనుచు సమీపించి చింతచేఁ దలవంచికొనికూర్చున్న ప్రతాపునింజూచి)

కం: లెమ్మా ప్రతాప! నీస్థై
ర్యమ్మును విక్రమము వైరిరాజులనైవై
ళిమ్మునఁజూపుము యీవ్యస
నమ్మునకిది యదనుకాదు నమ్ముము భూపా!

(అనుచుఁ గేలిడి లేపఁ బ్రతాపుఁడు లేచి కన్నీరుఁ గార్చి కౌఁగిలించును)

ప్రతాపా! ఏమి వెసనమిది? ఏందుకుఁగాను చింతించెదవు?

(ప్రతాపుఁడు మాటలు వెల్లక యూరకయుండును.)

భూపాలా! మాటాడవేల? ఆ తురుష్కుల నెన్నిమారులో రణమునఁ బ్రాణములఁ బాపిన నీ వెటులోడితివి? నీకింతటియవస్థ యెటుసంభవించెను?

ప్రతాపుఁడు:—మంత్రివరా! దుఃఖవార్త నేనేమని తెలుపుదు? జయముమనదయ్యెనని యుప్పొంగి రిపుసేనలోఁజొచ్చి సలీమును జంపఁబ్రయత్నించి నా సుత్రాణను హానియేనుఁగనైనెగరించి వానిఁబొడిచితి. వానిభాగ్యవశంబున నాపోటు వానికవచమునైఁ దవలి యంబారిలో వాఁడు సొమ్మసిల్లిపడెను. అంతలో నెదటునుండియో వచ్చిమాన్ సుల్తా మొదలగువారు వచ్చి నన్నుఁజుట్టికొని బాధించిరి. నా శరీరమ్మునుండి గాయములచే రక్తము స్రవింపసాగెను. తాళఁజాలక యలసిన గుఱ్ఱమయినను నెవటను నిలువక రిపుకోటినిదాఁటి పఱుగిడితి. ననుఁబట్టుకొన రిపులు వెంబడించిరి. మనసుక్తా వారిని వెంబడించి మార్గమున వారినిఁజంపి ననురక్షించి పిల్లకాలువనుఘిలిచికొని యుదవిఁజేరుమని యుపదేశించి తనగుఱ్ఱమిచ్చెను.

కోమలములయిన మనుష్యులు. ఘోరారణ్యమున బెద్దులు ధర్మపత్నియును. మాడ్చుము మూడుపూట్ల పంటలుచేసి, చేసినదినముల కనుకూలమును చేత గడుపుచుంటిమి. పిల్లలుపవాసముచే నేడ్చుచుండ నెట్టకేలకు గంజిపిండితో రొట్టెలుచేసి పెట్టినయంత వానిని నడవిపిల్లికొని పోయెను. పిల్లలేడ్వసాగిరి. నేనామందభాగ్యుల జూచి యోర్వఁజాలక పరిభవకరముగ నేయని తలంపక, హామమునకు నంగీకారముగ నొక జాబువ్రాసితి. అందులకు బదులు నా బావ యీ జాబుపంపెను (జాబిచ్చును.)

కుబేరసేన:—(జాబుచదివి) ఇదికదా క్షత్రియపౌరుషము! ఇది క్షత్రియాంగనా సాహసము! ప్రతాపా! మఱియొకటి; నీకుద్వేషియయిన నీ తమ్ముఁడు సుక్తా నిను రక్షింపదలంచె నెటుల?

ప్రతాపు:— సతివసవర్యా! నా బాధలఁ జూచి యోర్వఁజాలక దుఃఖించెనట.

కుబేర:— భూపాలా! అట్టిసమయము దొరకినపుడు నీకు సాహాయ్యుఁడుగ వానినుండమని యడుగవలదా?

ప్రతాపు:— పాడుహీనమాటయిచ్చితినని దుఃఖించెను. అయినను మనవారిపై వాలమెత్తనని వాగ్దానము చేసినాఁడు.

కుబేర:— ఏమి! సరి! మనసుక్తా మనమానప్రతిష్ఠలు నిలుపునట్లు చేసెనా! అటుమాట మరచిలాభము. ప్రతాపా! నీకుజయము గలుగఁగలదు.

కం. ఏమున్ ప్రతాపసింహ
ర్యమ్మును విక్రమము వైరిరాజుల్ పై పై
కొమ్మునఁ జూపుము యీ వెస
నమ్మునకిది యదను కాదు నమ్ముము భూపా.

ప్రతాపా! ఇఁక లెమ్ము. జయమ్ము నీసొమ్మని తెలియుము.

ప్రతాపుఁడు:— కుబేరసేనా! ఏమియిటుమాటలాడెదవు?

కం. వీడును విడి విడిముడి చెడి
కూడున్ గుడువంగలేక కుందెదు నేనా
వ్రాడిగల యరుల నెటువలె
నోడింతున్ ధైర్యమొకటి యొప్పవె యోజీ.

సతివసవర్యా! నాయుండ నిల్లులేదు. తినుటకుఁ గూడులేదు. నిలువనీడ లేదు. కలనికి బంటులేదు. నాకిటు యుద్ధమునందు జయమెటులఁ గలుగును? ఇదియుత్తరువుకాదా?

కుబేరసేన:— భూపాలా! ఆ చింత నీకువలదు.

షం. ఇరువదివేల బంటులకు నేఁబదియేండ్లకు గ్రాసవేతనం
బెరవుగ నిమ్ము దాతను జయింపుము వైరుల నీదు రాజ్యముల్

నీకింకను శ్రేయములున్ సుఖములుఁ జెందును క్షత్రియవంశనామము
ధరను చిరంబుగా నిలిపి ధర్మముగా మను లెమ్ము భూపతీ.

భూపాలా! ధనమునకుఁగాను నీవుచింతిల్లవలదు. ధనము సర్వకార్యసాధనము. కావున తద్ధన సాహాయ్యమున నీవుసేనఁజేర్చి తురుష్కులపైయుద్ధమొనర్చి నీ రాజ్యము సాధించికొనుము.

భిల్లనాయకుఁడు:—భూవల్లభా!

కం. భిల్లులము సేవకులమై
యెల్లెడ నెత్తఱిని నిన్ను సేవఁజేతుము భూ
వల్లభ నీకడ నుండెదము
కల్లలు గావయ్య నమ్ము కలనికి లెమ్మా.

భూపాలా! నీ సేవకులు పదివేలుగురు భిల్లులు నీ రాకకై కాచియున్నారు. వారందరొక్కటై పోరుఁజూపిన భిల్లులమంతయుఁ గూడుదుము. అవినీతితోడన మన చెదరినసేన యంతయుఁ జేరును. ప్రారంభమునఁ గొండవీడులలోనుండు కోమటులను యాదవులను సాధించి పిదప "ఉదయపురి"పై దండెత్తుదము.

ప్రతాపుఁడు:—భిల్లనాయకులారా! మీరు నాకాపద్బాంధవులు. మీ హితంబవశ్యమనుసరించెద. యుద్ధమునకు వెళ్ళినపుడీ పిల్లపాపలనెచట భద్రముగవదలుదు?

భిల్లునాయ:—భూపాలా! నా పల్లెలో నా యింటనుంచెద. నాతల్లిని నా చిన్నతమ్ములను గాపాడినట్లు వారినిరక్షింప వాగ్దానమొసఁగెద.

ప్రతాపుఁడు:—కుబేరసేనా!

కం. నీయుపకారము మఱతునె
కాయమునఁ గుబేరసేన? కలిమినిడుచు నా
శ్రేయముఁ జూడఁగఁ బూనితి
వో యనఘమతీ! నుతింప నొప్పదె నాకున్.

సచివవర్యా! ముఖస్తుతియగునని తెలిసి నినుఁబొగడుటమానెద. తండ్రీ! అనుజ్ఞయిడితివేని యుద్ధమునకు వెడలెద.

కుబేరసేన:—భూపాలా! నీకు శుభమగుఁగాత. ఈ భిల్లుల గొందఱిని నా వెంటఁబిలిచికొనిపోయి ధనము పంపెద.

(భిల్లులు కుబేరసేన నిష్క్రమింతురు.)

ప్రతాపు:—[గౌరాంబనుఁజూచి] ప్రేయసీ! కుబేరసేనుని సాహాయ్యమున యుద్ధమునకు సకలసాధనములు నాకుసమకూరినవి. కావున నీకసేవాభాగ్యంబుసేయక వెళ్లవలయును. నీవు నీ పిల్లలం గూడి యీ భిల్లనాయకునిపల్లెలో నుండుము. బ్రదికియుంటినేని నే మిమ్ము దర్శించెద.
[కన్నీరుఁగార్చుచు]

సీ. ఘోరమున జయమొంది పురముఁ జేరితి నేని
భామినిన్గనఁజాలు భాగ్యమొదవు
తమకలనోడించి వారను నేనైన బో
లక యువరాజపదవి నీది
(అనుచు ఉత్తమాను కౌఁగలించుకొనును.)
సంగరంబున రిపుసంఘము నోర్చితి నేని
సంగ్రామజిత్ నీకు సౌఖ్యమొదవు
(సంగ్రామజిత్తును కౌఁగలించుకొనును.)
జగరనోర్చితి నేని జగతీసింగా నీకు
జగమేలు సౌభాగ్యమగును నిజము
(జగతీసింగును కౌఁగలించుకొను)

గీ. రాణమీలుఁగ నేను పట్టాణి సేన
నోర్వఁగల నేని సామ్రాజ్య మొదవు నీకు
నో రిరణజిత్తు! బాలకా! యొదిగి యెదిగి
యుండు నీ తల్లి చెంత మేలొప్పు నిపుడు.
(అనుచు రణజిత్తు నెత్తికొని ముద్దిడికొనును.)

గౌరాంబ:— ఆర్యపుత్రా! నీకు జయము గుఁగాత. నను మఱవకు. శీఘ్రకాలంబున సంబున దర్శనంబిత్తువని నే నినుఁ వేఁడెద.

ప్రతాపుఁడు:— ప్రేయసీ! నీవు పితమాతవు గావున హెచ్చు సువచనజాల. పోయిరమ్ము.
(గౌరాంబ పిల్లలు నిష్క్రమింతురు.)
(భిల్లుల వేషులు ప్రవేశింతురు.)

భిల్లునాయకుఁడు:— భూమిపాలా! తమమంత్రి కుబేర సేనుఁడీ ధనమిచ్చి పంపినాడు. మరల్కగావలసినంత ధనము సిద్ధపఱచియుండెదనని పలికి క్షత్రియులందఱు నినుఁగూడుడులాగున బోధించె దనని చెప్పినాడు.

ప్రతాపుఁడు:— భిల్లునాయకులారా! మీ రీసమయంబున నాకొనర్చు సాహాయ్యప్రోత్సాహంబు లవరిమితంబులని నే నెన్నితి. నాకింతటి యుత్సాహంబు మీరు కలిగించుట చూడ దైవబలంబు నా కిప్పుడు సంపూర్ణంబుగఁ గలిగినదని నే నిర్ధరించుటకే సందియము లేదు. ఈదినంబున నే రాత్రి కోమల్మీరాయకు జేరి గాఢాంధకారంబునఁ గోటయెక్కి రిపుకోటిని గిటడ్డించి యువ్విలక్షణ వెలివడకముందే యుదయపురముఁ జేరి పురముముట్టడించి పాదుషా బలంబు పనిచేయంబుగ నాపురిఁ జేరనట్లు లా నర్చి కాని బట్టుదము. మరల యుద్ధమునకుఁ బాదుషా యంత సేనతోనైనఁ బంపనిందా. ఇది మీకు సమ్మతము గదా?

భిల్లనాయక:-- ప్రతాపమహీపాలా! మీమూలపురుషుండగు గుహునిబాల్యమునుండియు మాపెద్దలు పెంచి పెద్దం జేసి "యీమూరు" రాజ్యాభిషిక్తుం జేసిరి. నాటినుండి మీయింటియుప్పుం దిని మీచే సకలసన్మానంబులందినాము కావున మిమ్మెప్పుడునెడంబాయుమని ప్రమాణముసేయుటకై నిచ్చఁజేరితిమి. మాజననపురి యుదయపురి. కావున మేమచ్చటనుండునది కాదేని జచ్చునది యీరెంటిలో నొకటి నిజముగ నిర్ధరించికొనినాము. మాకు వేతనములు వలదు. ఆహారధాన్యములవలదు. అడవి మృగములే మాకాహారమగును. అవి దొరకకున్న నడవిలో నుండు వృక్షఫలములు చాలును. అవియు దొరకకున్న గడ్డి మెక్కి యుందుము. రణమునం జచ్చుందాక చేజిక్కిని రాణించు నీప్రాణంబు విడము.

(అనుచు నందఱుం గత్తులు ఝళిపించి నొసటంజగులుదురు)

ప్రతాప:--- భిల్లనాయకులారా! సంతసించితిని. మాందవ్యమతమనుసరించి మనోజయమిపుడు కలిగినది. కావున రణమువెళ్లుదము రండి.

(భిల్లులు జయ్ జయ్ అనుచు)

[నిష్క్రమణము.]

చతుర్థరంగము

ఉదయపురము

ప్రతాపుండు - భిల్లులు - ప్రతాపునిసేన.

ప్రతాపుండు:— [ఉదయపురసమీపమున సేనలు మొనదీర్చి] సేనానులారా! భిల్లనాయకులారా! మనదేశము మనరాజ్యము మనపురి మరలంగనుంగొను భాగ్యము మనకుం గలిగెను. అయ్యో! నాకీరాజ్యముపై నభిమానమెంతయో మనరాజ్యమంటిని. పొరబడితిని. సేనానులారా! మనదేశమనుకాలముపోయెను. తురకలదేశమను కాలమువచ్చెను. మనరాజ్యమెన్నడోపోయెను. తురకలరాజ్యమాయెను; మనపురి కాదిది. తురకలనగరు. అకటకటా!

సీ. పౌరుషంబున కెల్ల పౌరస్త్యమైమించు
మనవారి దేశంబు మమతఁ గనుఁడి
సాహసంబునకెందు సామ్యమైవెలసిన
మనవారి రాజ్యంబు మమతఁ గనుఁడి
ధైర్యలక్ష్మికిని నాధారమై పేరొందు
మనవారి స్థానంబు మమతఁ గనుఁడి

క్షాత్రసారంబయి ధాత్రికెక్కినిఁగనఁ
మనవారి రాష్ట్రంబు మమతఁగనుఁడి

గీ. మనము పుట్టినపురి యిది మమతఁగనుఁడి
మనము పెరిగిన తలమిది మమతఁగనుఁడి
మనము కట్టిన చెరువిది మమతఁగనుఁడి
మనము తనివోవ దీనినిఁగనిన మేలు.

భ్రాతృవరులారా! ఇట్టినువరిరికి మనము వెలియైతిమి. అయ్యో! మన పెద్దలిందుండి తమ పుత్ర పౌత్రాదిసంతతికి సుఖాలవాలమగునట్లు సౌందర్యవా మందిరంబులు కట్టించిరి. శాఖలు తోఁటలు వేసిరి. ఉదయసాగరము చెఱువును ద్వాదశప్రాంబులుగట్టిరి. మానము శ్రేయించిరి. పరసుఖమునకై పరమాత్ముని దేవాలయంబులేర్పఱచిరి. మనమేమయు నకై వారాదరించినదంతయు మనమీ తురుష్కులకు దారవోసితిమి. మనము దూరమైతిమి.

సీ. మనకునై మన పెద్దలను వొందఁగట్టిన
మేడలు తురకల వీడులయ్యె
ఆర్యుల దేవాలయంబులు యవనుల
ప్రార్థనగృహములై పరిఢవిల్లె
ఆగమోక్తవిధానమమరియర్చనలందు
మనవిగ్రహంబులు మన్నుఁగలిసె
లోకైకలింగము మాయేకలింగము
రుబ్బుఱుందయ్యెఁ దురుష్కతతికి

గీ. మనజననభూమి యవనులకు మాన్యమయ్యె
మనవారువులన్ని రిపులకు మనుకలయ్యె
మమతమముగన్న యుక్తిగాన మధురవములు
పాడుతురకల పాలాటఁజూడఁగలమె!

సోదరులారా! మన పెద్దలచే పాలింపఁబడిన యీపురినిఁ బాయుట మన ప్రాణములు బాయుట కదా? మున్నేకచక్రపురజనులు బకాసురుని బారికిఁ బడి యెసఁగండ మోర్చిరిగాని జననభూమి వదలిరి కదా? దేశ మెంత విశాలమైనను, నితరదేశములందెంతటి సుఖముండినను, మానవుఁడు తాఁబుట్టిన గృహమున నెంత కష్టముండినను దాని మాననేర్చునే? జననపురాభిమానపాశంబు మానవుని నెంతదూరమునుండియైన నీడ్చి తనసన్నిధికిఁ జేర్చుకొనును గదా? అట్టియభిమానంబు లేనివాఁడొక మానవుఁడని యెంచనగునా? చతుర్విధాభిమానంబు లుత్తమపురుషభూషణంబులు. స్వాభిమానంబు మొదటిది. ఇందు మతాభిమానంబు చేరును. స్వగృహాభిమానంబు రెండవది. స్వనగరాభిమానంబు మూడవది. స్వరాష్ట్రాభిమానంబు నాల్గవది. ఈయభిమాన చతుష్టయము లేనివాఁడు మానవగణములోఁ జేరినవాఁడు కాఁడు. ఈయభిమానంబు మన ధైర్యశౌర్యసాహసంబులకు నేఁడు ప్రోత్సాహకసాధనమై మము నురికొల్పెడుఁ గావున మనమిపుడు ప్రాణంబును సరకుసేయక యీమనపురము సాధింప సాహసింపవలెను. ప్రాణంబు నిలిచి జయము మనదయ్యెనేని మనమందిరములలో మున్నుబలెనె పైఁజేయిడికొని సుఖముగ నిద్రింపవచ్చును. అటుకాదేని యీస్థూలశరీర మాహవార్థమునకై ధారవోసి సూక్ష్మశరీరమంది స్వర్గసుఖంబుఁ బడయవచ్చును. జయ మిహసుఖ మిచ్చును. చావు స్వర్గసుఖ మిచ్చు. ఇవి రెంటిని వదలి ప్రాణంబు తీపని, రణము వదలితిమేని శాశ్వతనరకంబు మనకు దప్పదు. మును సృష్ట్యాదిని భుజబలసాహసమున భూమి నేలవలెననికదా బ్రహ్మ భూభుజులను సృష్టించెను. అట్టి క్షత్రియధర్మంబు మానఁదగునే? మానినచో మనము కులహీనుల మగుదుమా? భ్రాతృవరులారా! నిజముగు క్షత్రియబీజ సముద్భవులము మనమని స్థాపింప నేఁడుగదా సమయము తటస్థించె. ప్రాణమో మరణమో మనకు నేఁడుగదా యేర్పడును? ఇహలోకమో పరలోకమో మనకు నేఁడుగదా లభించు. హా! దైవమా! మీవీరక్షత్రియుఁడు పిఱికియై యున్న నిందరానీక పోషించు భారము నీయది. క్షత్రియసోదరులారా! భిల్లనాయకులారా! అలనాఁడు గుహునిఁ బోలి యరినాశనంబొనరించి యీదాసునఁ బట్టము గట్టి మును మీముత్తాతల సాహసంబు నిజమని నేఁడుగదా మీరు స్థాపింపవలెను.

భిల్లనాయకుఁడు:— ప్రతాపమహీపాలా! ఈ దినంబున "ఉదయపురీ రాజసింహాసనంబున" నిన్ను నిలుపమేని మేము తద్వంశజులము గామని నమ్ముము. ఆలస్యంబేల? ఆజ్ఞ యిమ్ము.

చం. ధరణిపలగ్గఁ గెక్కుఁడుమె! దారి యొనర్తుమె కోటగోడలన్!
సరవిని ద్వారముల్విఱిచి చయ్యన లోపల దూఁజుఁ జూతుమే!

తురకమూకల దుష్కృత్యములను దూరము సేయఁ జేతుమో! వినరా
నరవర యాజ్ఞయిమ్ము రిపునాశనకారి విగమ్ము యమ్మహీశ.

ప్రతాపుఁడు:— భిల్లనాయకులారా! లగ్గ యెక్కి కోటను సాధించుట మీ సాహసపరాక్రమంబులకుఁ దగిన మార్గంబని నేనెన్నెద.

భిల్లనాయకులు:— మే మట్టుల నేయొనర్తుము.

[అనుచు నొకనిపై నొకఁడెక్కి వగ్గము పైకి వేసి తత్సోపానంబున నందఱు గోట యెక్కి దుముకుదురు. లోఁగా కలకలధ్వనులగును. కోటవాకిలి తెఱవఁబడును. అందఱు లోఁబ్రవేశింతురు. యుద్ధము జరుగును. తురకలు దిక్కుకొకరుగ పరుగిడుదురు.]

[నిష్క్రమణము.]

పంచమరంగము.

ప్రతాపుని మరల రాజుగా చేయుదురు.

సమాప్తము.